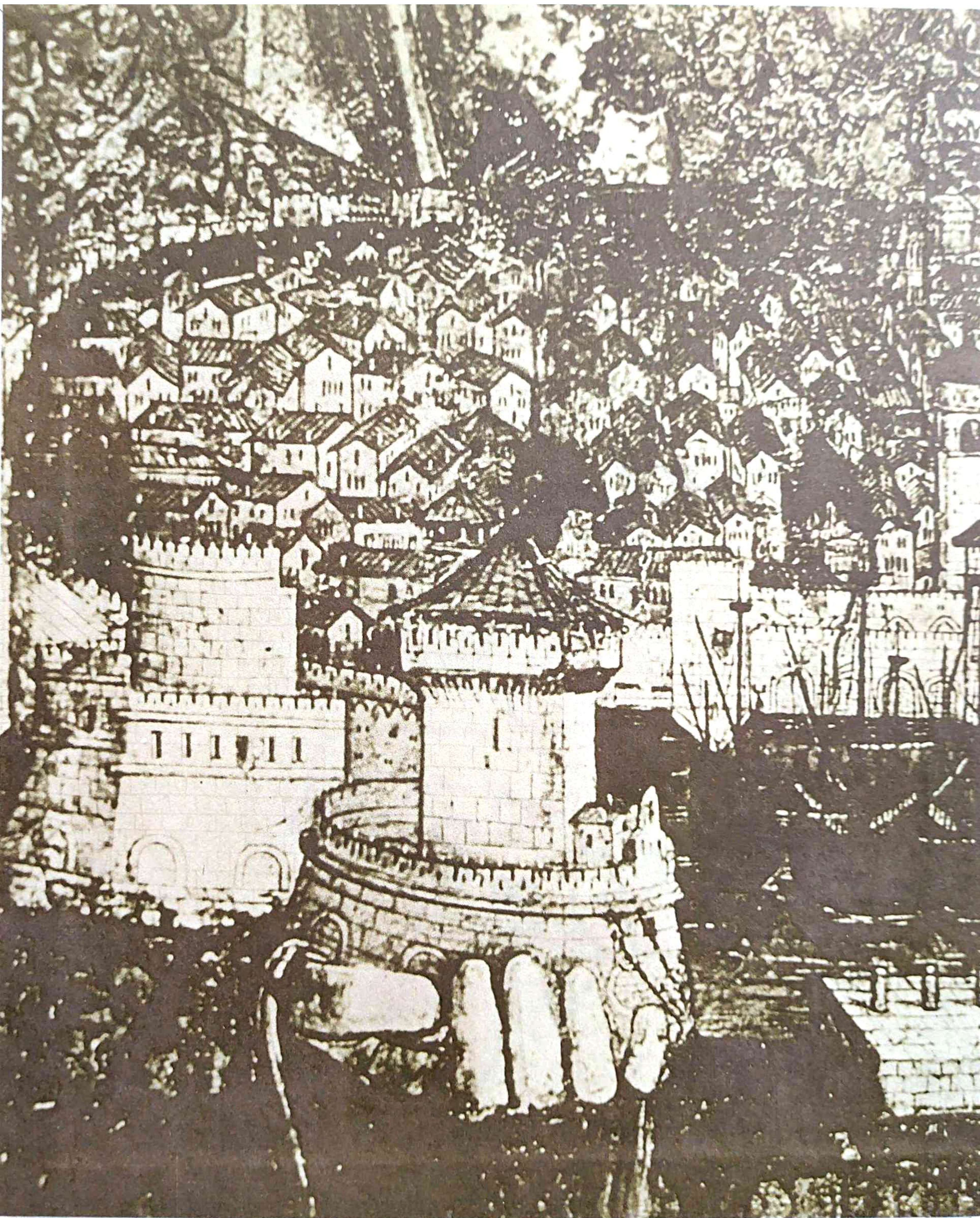
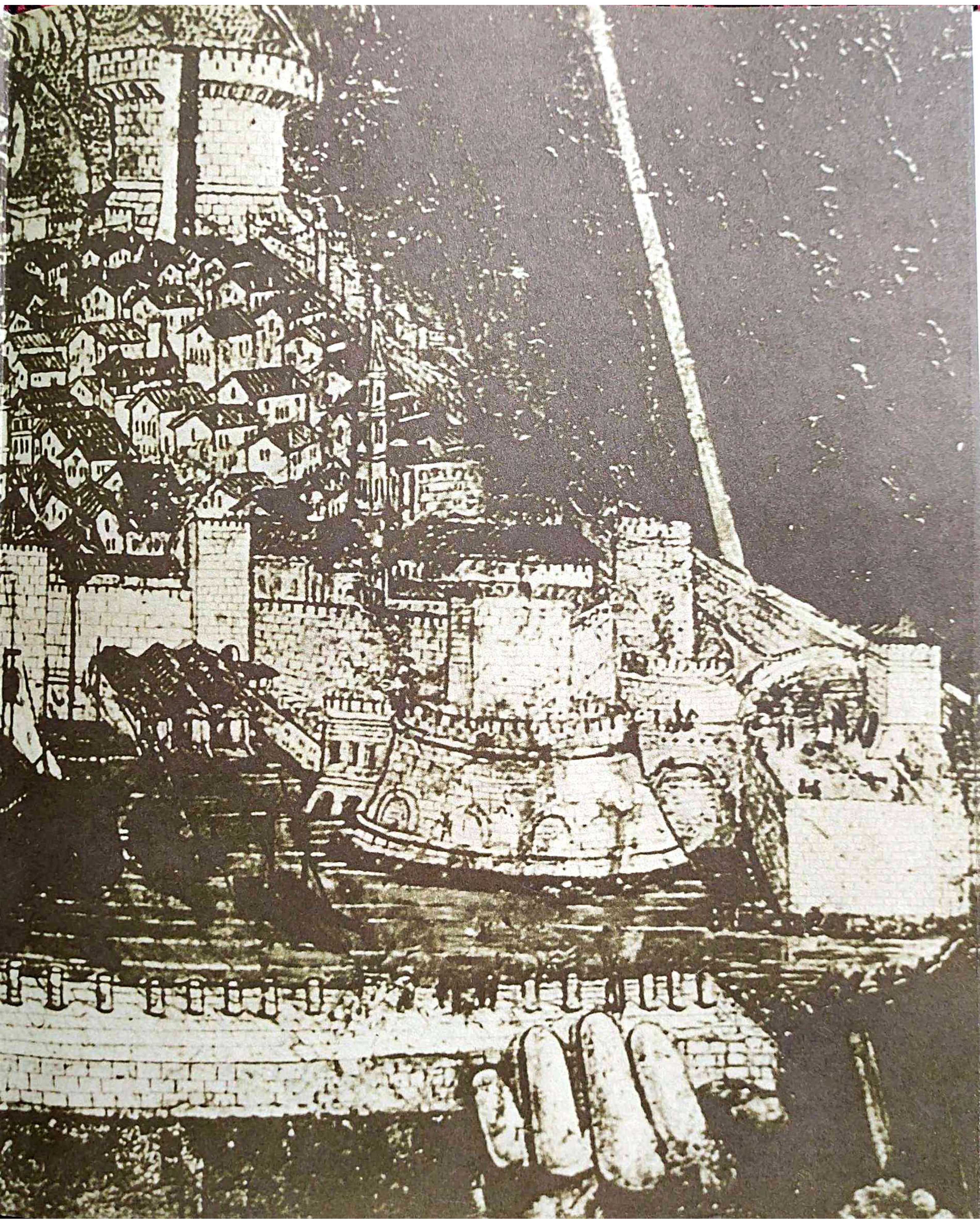
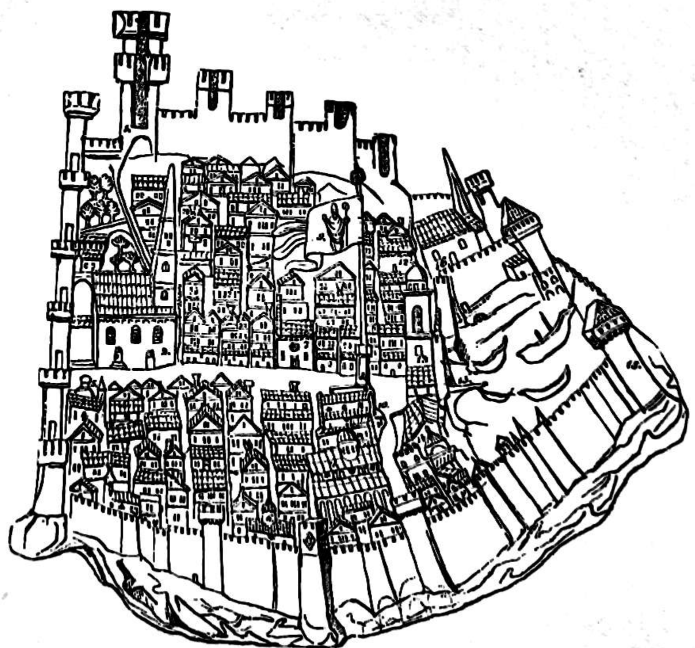
DUBROVNIK

Nedostaje prvi list sa fotografijama, stranica 17-18

DUBROVNIK

BIBLIOTEKA: MONOGRAFIJE
Broj 5

Redakcija:
prof. Ana Ivelja-Dalmatin
akad. slikar Marko Kern
prof. Katarina Milanović
ing. Mato Novaković
oec. Mato Njavro

Glavni urednik:
prof. Anuška Novaković

Redaktor teksta:
prof. Katarina Milanović

Korektor:
prof. Ana Ivelja-Dalmatin

Za izdavača:
oec. Mato Njavro

DUBROVNIK

Pisci teksta:
prof. Dubravka Beritić
prof. Rudi Jelić
dr Krešimir Kovačević
Mirko Kratofil
mr. Ivo Lentić
dr Josip Lučić
dr Josip Luetić
prof. Marija Novaković
prof. dr Kruno Prijatelj
prof. Tomo Vlahutin

Likovna oprema:
ing. arh. Pero Krilanović

Snimatelji:
Milan Babić
Tošo Dabac
Mato Novaković
Milan Pavić
Antun Tasovac
Boro Tošović
Vilko Zuber
Arhiv »Turistkomerca«
Arhiv Ljetnih igara
HTP »Dubrovnik«
HTC »Dubrava« Babin Kuk

Izdavač:
»Turistkomerc«, Zagreb, Ilica 26/I

Grafička priprema:
SCALACROMO – FRATELLI NICOLINI

Tisak:
»TURISTKOMERC«, Zagreb

Drugo dopunjeno izdanje, tiskano 1983.
Naklada 3 500 primjeraka na dva jezika (hrvatsko-srpski, francuski)

Sadržaj

»ZATO, PREMILA DUBRAVO MOJA, SA OVE OSAMLJENE, BESMRTNE HRIDI, PRIMI POZDRAV PJESNIKA, CJELOV LJUBAVNIKA, BLAGOSLOV SREĆNIKA, JER SE U SLAVI PROŠLOSTI ETO RAĐA POSLJEDNJI SAN PJESNIKA: BUDUĆNOST TVOJA.«

(Ivo Vojnović)

Pod okom splelo se čvrsto kameno gnijezdo, oplemenjeno tisućama žitelja i graditelja, sa šarenilom perja morske i nebeske pučine. Gledano s padina Srđa, sija u moru sunca i vedrih talasa, u mediteranskom dekoru raslinstva, nadasve vjernih mu agava. Tornjevi, zvonici, lađe crkava, kupole katedrala, palače i terase, fontane, trgovi i place, izdignuti vijenci kuća s prastarim krovovima okićenim fumarima i kominatama, te zidine, stari miri, kule, tvrđave i bedemi koji zaogrću Grad tisućljećima, doimlju se nezaboravno.

Dok nas zapljuskuju talasi misli i uspomena, i ovih današnjih vidika, pod nogama izmiče isti kao nekad stari, tvrdi pločnik, postojan i nesalomljiv. Kameni kvadrati izmiveni hodom milenija toliko su nazubljeni bujicama naroda da su nalik ljudskom ozarenom licu koje izdržava sve pokose, bure i promjene.

Tko sve nije krstario uskim ulicama Starog Grada, kružio preko Prijekog, ulazio kroz Bužu u Grad, silazio i penjao se krivudavim skalinatama, zastajao ispred crkvica i motrio portale, rozete, kamenu preslicu nad zvonom, tko sve na ovim portama nije udarao alkom, i tko od pjesnika, Dubrovčana i posjetilaca nije prolazio kroz velika gradska vrata Pila i Ploča i koračao veseo ili tužan preko drvenog pomičnog, ulaznog ili izlaznog mosta. Tko sve nije kroz ove uske i tihe prozore, nadsvođene bremenom pragova gledao u sjajne dubrovačke zore i jutra, u dane i noći pune zvijezda, u pustoš ili u sreću, hodočastio bedemima, stražario budno nad neprijateljem, izgledao barku ili galiju, ili dubrovačku flotu kako jedri.

Moglo bi se mnogo nabrajati o Dubrovniku: Grad našeg djetinjstva, naše škole, naše mladosti i naših prvih letova saznanja, Grad naše prve ljubavi kad su se zvijezde spuštale na Stradun, a zora okretala na potpetici, Grad naše trke i veselja, serenada i gitara, dozivanja ispod prozora, Grad poklada, maškarata i veljuna, Grad naših prvih književnih ostvarenja, brojnih književnih arkadija i akademija nekad slavnog »Slovinca« i »Dubrovnika«, Grad spontanih i brojnih glumačkih družina: »Njarnjasa«, »Pometa«, brojnih koledža, čuvenog Collegiuma Ragusinuma, Antunina, i još mnogo, mnogo toga.

Dubrovnik je živa slika ljudskog mozaika, fizičke i umne moći svega što može čovjek ostaviti iza sebe kao trajnu poruku i kao tračak svoga življenja. Sve njegove službe od prvih dana postanka na hridinama stare ere, pa tokom stoljeća nove, koje su protjecale kroz republičku državnu zajednicu, s tri vijeća i knezom na čelu, s pomorsko-trgovačkom flotom koja je oplovljavala cijeli svijet i nosila ponekad zastavu prve u Evropi, s kopnenom trgovačkom mrežom koja se širila kroz susjednu Bosnu, Hercegovinu, Boku Kotorsku, Crnu Goru, Srbiju, Hrvatsku, Makedoniju, pa Rumunjsku, Bugarsku, sve do Carigrada i azijsko-afričkih zemalja, s klesarskim i slikarskim radionicama, s kovačnicom misli, pismenosti, govorništva i diplomacije, sa znanošću i otkrićima, pa do najvećih književnih i muzičkih ostvarenja, i nisu bile ništa drugo nego trajne poruke čovječanstvu, tragovi žilave i osebujne Dalmacije u sunčanom Dubrovniku, mediteransko-jadranska egzistencija slobodnog grada i naroda koji se s ponosom zvao još prije 10. st. »Stato Raguseo«, »Nazione Ragusea«.

Kad se razmotre uvjeti življenja u ovom Gradu: hridine pod nogama, brdoviti masivi Srđa iza leđa, grebenaste obale s istočne i zapadne strane, pred licem otvorena pučina mora, ponegdje zastrta vjenčićem otoka i školja, onda se dobiva potpuna slika rada herojskog Dubrovnika, sposobnost njegova uma i vještine da ovu posnu, ljutu i kamenitu zemlju pretvori u cvjetni rasadnik arhitekture i svakovrsne umjetničke i praktične ljepote.

Dubrovnik je upravo genijalan dokaz da ljudska ruka može mijenjati prirodu, da samoprijegorni putovi uma od praktičnih do umjetničkih primjena mogu ispuniti život takvim plodotvornim sadržajem da njegove granice prelaze u besmrtnost.

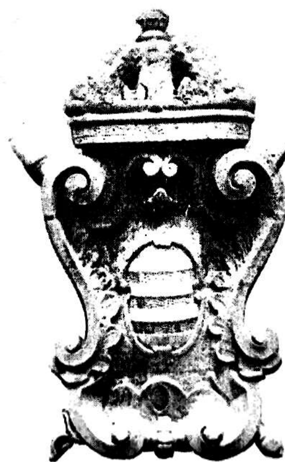
Prošlost Dubrovnika — to je živa zraka sadašnjosti koja nas u prolazu sve obavija. Prisutna je još stara Lausa prije nove ere, hridina Ragusa poslije nove ere, žilavi vjekovi ljudskog prestrojavanja u Dubrovačkoj Republici, pjesnici, znanstvenici, muzičari, graditelji, trgovci i moreplovci i njihove kuće, Grad prije potresa i Grad nakon potresa, tvrđave koje su odoljele svima pa i vremenu, ponosni Lovrijenac isturen na straži kao prijetnja Mlecima i svim osvajačima, legenda o Srđu i Dubravki koja se spušta s njegovih prsi prema moru, grebeni koji se miješaju s orkanskim valovima, Porporela — ljepotica Stare Luke i po njoj izmiješani akordi leuta i gitara.

Dubrovniku nije potrebno pjevati himne pohvala za herojsku povijest. Treba samo proći kroz Grad i postati svjedokom svega što se zbilo u njemu tokom milenija.

I iz ove prošlosti doživjeti Dubrovnik danas, Grad jedinstvene ljepote u svijetu, turistička metropola našeg dijela Jadrana, Grad novih urbanih cjelina, najmodernijih hotela, mnogobrojnih susreta naučnih, kulturnih i političkih stvaralaca, međunarodna pozornica Ljetnih igara i najboljih umjetničkih ostvarenja scenske, muzičke i likovne kulturne baštine svijeta.

Grad otvorenog srca i vesele dobrodošlice svim znanim i neznanim prijateljima, koji svojim posjetiocima s ljubavlju poklanja dio sebe i svoje neponovljive ljepote. I napokon, Grad stare slave, koji u radosti svoga današnjeg bujnog rasta i procvata ponovo na svojim bedemima visoko vije stijeg slobode, simbol nekadašnje slave i simbol njegove ponovo rođene slobode u slobodnoj socijalističkoj domovini Jugoslaviji.

Marija Novaković

Dubrovnik danas

Brodovi, avioni, autobusi s putnicima iz raznih strana svijeta dolaze u grad da bi doživjeli još jednu ljepotu — nezaboravnu, koju će poželjeti da opet vide. Studenti na ulicama grada, znanstvenici na simpozijima i raspravama, glumci na placama i zidinama, radnici u novim tvornicama, hotelima i novim stanovima. . .

Tri decenija gradi se socijalizam u našoj zemlji, izgrađuje se samoupravni socijalizam kao rezultat pobjede narodnooslobodilačke borbe i oružane revolucije, kojom su jugoslavenski narodi i radnička klasa pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i druga Tita postavili prve temelje za društveni i materijalni preobražaj naše zemlje. Na tradicijama radničkog pokreta Dubrovnika već od prvih dana okupacije 1941. razvija se i raste narodnooslobodilački pokret i narodnooslobodilačka borba za slobodu i oslobođenje od svih neprijatelja i fašističkih okupatora naše zemlje. U toku oružanog otpora izrasta Dubrovački partizanski odred, koji kasnije ulazi u sastav proslavljene II udarne dalmatinske proleterske brigade i u njezinu sastavu zajedno s X hercegovačkom brigadom oslobađa Dubrovnik u listopadu 1944. g.

Tokom narodnooslobodilačke borbe u više mjesta na dubrovačkom području (u Dubrovniku, na Pelješcu, na Mljetu, u Dubrovačkom Primorju, u Župi Dubrovačkoj i u Konavlima) organizirani su narodnooslobodilački odbori — lokalni organi narodne vlasti, koji postaju prve jezgre istinske narodne vlasti. Nakon pobjede i oslobođenja prvi organi narodne vlasti ovog područja srastaju i objedinjuju se u Narodnooslobodilačkom odboru Dubrovnika i nekoliko kotarskih narodnooslobodilačkih odbora, svi zajedno povezani u Okružnom narodnooslobodilačkom odboru Dubrovnika. Reorganizacijama tokom kasnijih godina čitavo ovo područje prerasta u danas jedinstvenu političku i privrednu cjelinu objedinjeno u Skupštini općine Dubrovnik, u kojoj sam grad Dubrovnik postaje jezgro u poratnim godinama obnove, a danas intenzivne izgradnje i razvoja čitavog dubrovačkog kraja, pa i širih područja.

U trenutku oslobođenja Dubrovnika privreda i društvene službe ovog kraja zatečene su u slabom stanju.

Dotadašnja dubrovačka pomorska flota, koja je sačinjavala gotovo polovinu predratne jugoslavenske trgovačke mornarice, i koje su neki brodovi u toku rata plovili u savezničkim konvojima, uništena je tokom rata. Hoteli i ostali turistički objekti uništeni su ili neupotrebljivi, trgovina sitna, industrija neznatna, svega dva mala industrijska postrojenja.

Naša startna osnova bila je u naslijeđenoj, slabo opremljenoj privredi i nadgradnji. Godine 1948. u dubrovačkom području nastanjeno je 47 515 stanovnika, od kojih 16 733 stanovnika živi u gradu Dubrovniku. Svega 10 naselja bilo je elektrificirano. Od ukupno 232 km cestovne mreže, 26 km bilo je asfaltirano. Turistički smještajni kapaciteti iznosili su nekoliko stotina kreveta.

Pedesetih godina počinje značajnija izgradnja. Na Lapadu se gradi nova zgrada Pomorske škole, koja u Dubrovniku djeluje od 1852. i bila je temelj pomorskih kadrova na dubrovačkim i jugoslavenskim brodovima.

Tvornica ugljeno-grafitnih proizvoda, izgrađena 1953, utječe na izmjenu privredne strukture, a gradi se i mala hidroelektrana u Zavrelju — Župa Dubrovačka. Tada započeta izgradnja novih objekata nije prestala do danas. Od godine do godine stvara se, raste i razvija stari i novi Dubrovnik.

Osnovne tendencije razvoja kretale su se u smjeru izgradnje pomorskog i ostalog saobraćaja, turističke privrede i pratećih djelatnosti, kao što su trgovina i komunalna privreda. Veća ulaganja u komunalne objekte bila su hitno potrebna i s gledišta standarda postojećeg broja stanovnika i potreba turizma. Osim rekonstrukcije kanalizacije bilo je potrebno povezati nova naselja kanalizacionom i vodovodnom mrežom u odvodni tunel Petka na Lapadu, čime je bio stvoren i preduvjet za izgradnju novih ugostiteljsko-receptivnih objekata.

Od 1961. godine puštaju se u pogon novi ugostiteljski objekti, otvara se aerodrom, rekonstruira se trgovina i formiraju se dvije velike trgovinske organizacije — »Budućnost« i »Minčeta«. U pomorskom saobraćaju najviše je investirano za nove objekte.

I u daljnjem privrednom razvoju dubrovačkog područja ostaju kao dvije najvažnije privredne grane pomorski saobraćaj i ugostiteljstvo. U perspektivnim planovima predviđena su daljnja ulaganja u smještajne kapacitete, turističke i komunalne objekte, te prateće objekte. Planovi su postavljeni na dulji rok, a uvjetovali su prije svega da se organizaciono sredi i učvrsti postojeća ugostiteljska mreža.

Od 1967. dinamika ulaganja neprestano raste u privrednim i u neprivrednim investicijama, pogotovo u stambeno-komunalnoj djelatnosti, u socijalno-kulturnoj i prosvjetnoj.

Najveći rast investicija zabilježen je od 1967. do 1969. godine i 1975—1976. Po apsolutnom iznosu u investiranju prosječna petogodišnja dinamika ulaganja na dubrovačkom području sedamdesetih godina bila je brža od republičkog i regionalnog dalmatinskog nivoa, te je u pojedinim godinama zauzimala četvrto, peto ili šesto mjesto u SR Hrvatskoj.

Kontinuitet bogate pomorske i brodarske prošlosti Dubrovnika nastavlja poduzeće »Atlantska plovidba«, osnovana 1955. godine, koja značajno utječe na cjelokupni razvoj Dubrovnika. »Atlantska plovidba« nisu samo brodovi i ljudi na njima već zajedno s njima i mnogostruki utjecaji i značajni doprinosi u mnogim sferama života i razvoja grada — u izgradnji stanova, u zdravstvu, školstvu, sportu, u pomoći drugim privrednim organizacijama i kulturi Dubrovnika.

Od 7 brodova s ukupno 58 477 DWT, starih prosječno 35 godina, s parnim pogonom na ugljen, čime je poduzeće raspolagalo u času osnutka prije 20 godina, postalo je danas jedno od vodećih jugoslavenskih brodarskih poduzeća. Plovilo se i prevozilo starim brodovima, a u isto vrijeme planirana je izgradnja novih, da zamijene dotrajale, tako da danas »Atlantska plovidba« ima 27 brodova sa 420 000 DWT prosječne starosti 6 godina i spada u najmlađe flote svijeta. Brodovi »Atlantske plovidbe« plove u slobodnoj tramperskoj plovidbi po svim morima svijeta, dok jedan dio brodova održava stalnu liniju Jadran — WCUK Manchester (Zapadna obala Ujedinjenog Kraljevstva) — Jadran i stalnu plovidbu duž obala Jadranskog mora i Sredozemlja.

Lučka se privreda Dubrovnika bazira na prekrcaju roba: drva, rasutog tereta i sve više prehrambenih proizvoda. Promet putnika dostiže blizu pol milijuna. Pomorske trajektne veze s lukama na obalama Jadrana uvjetuju porast prometa vozila. Brodovi na kružnim putovanjima po Sredozemnom moru i Jadranu redovito posjećuju dubrovačku luku Gruž, a jahte imaju specijaliziranu marinu u Rijeci Dubrovačkoj.

Stručni kadrovi, osnova pomorske privrede Dubrovnika, izlaze iz Srednje pomorske škole osnovane 1852. i Više pomorske škole osnovane 1959, koje osposobljavaju časnike palube i stroja za brodove trgovačke mornarice.

Pomorski kadrovi tih škola uspješno upravljaju i rukovode brodovima na svim morima, a isto tako uspješno rade i na mnogim radnim mjestima na kopnu, u agencijama, u turizmu i sl.

Posebno obilježje području Dubrovnika daje turizam. S gledišta jugoslavenske privrede turizam Dubrovnika je jedna od najprivlačnijih grana. Odlika dubrovačkog turizma je solidna turistička ponuda, kvalitetna usluga i značajni kapaciteti. Turistički razvoj Dubrovnika temelji se na privlačnosti staroga grada s očuvanim zidinama i svim kulturno-povijesnim vrijednostima iz bogate prošlosti, zatim na blagoj mediteranskoj klimi (16° C srednja godišnja temperatura) i plavom, čistom moru. Oko tog urbanog jezgra staroga grada odvija se čitav društveni život, a značenje turističkih objekata to je veće što su bliže starom gradu (hoteli »Argentina«, »Excelsior«, »Imperial«). Druga se skupina hotelskih objekata nalazi na Lapadu (»Libertas«, »Dubrovnik-Palace«, »Park«, »Kompas«, »Adriatic« i drugi).

U hotelima dubrovačke rivijere ima 17 000 ležaja, a 11 000 u kućnoj radinosti od ukupno 42 000 ležaja svih vrsta na području općine. U svim smještajnim kapacitetima ostvari se preko 4,5 milijuna noćenja, a od toga oko dvije trećine otpada na inozemne turiste. Najveći dio turističkog prometa obavlja se na užem području grada, gdje su smješteni glavni hoteli, te na području Cavtata i Župe Dubrovačke. Posljednjih godina izgrađen je velik broj novih hotela »B«, »A« i »de Luxe« kategorije i turističkih naselja na užem i širem području, što govori o ravnomjernoj zastupljenosti i razmještaju smještajnih kapaciteta.

Na turističkom naselju Babin Kuk, planiranom za 5 000 kreveta, izgrađeno je 2 000 kreveta kao prva faza. Hotelsko-turistički centar Babin Kuk ima obilježje malog mjesta sa svim potrebnim objektima za turističku ponudu, a s gospodarskim centrom predstavlja nov odnos u opskrbi hotela, kao i uspješnije i racionalnije poslovanje. Babin Kuk je jedinstveni hotelski kompleks s više turističkih sadržaja — smještaj, prehrana, trgovina, rekreacija, sport i druge usluge. U njemu su zastupljene tri kategorije smještajnih kapaciteta. Hotel »de Luxe« kategorije i 3 hotela

»A« kategorije imaju sobe s balkonima i pogledom na more, restorane i kavane s otvorenim i zatvorenim prostorom, saune, sale za konferencije, kasino i druge sadržaje.

Centar naselja s restoranom, pizzerijom, kavanom, slastičarnicom, vinskim podrumom i pivnicom, jazz-club, 15 butika, bankovna poslovnica, poštanski ured, informacioni i putničko-agencijski ured, frizerski saloni i drugo. Sportska igrališta za odbojku, košarku, boćanje, tenis i stolni tenis.

Gospodarski centar ima važnu ulogu u tehnologiji priprema namirnica ne samo za Babin Kuk već i za ostale hotele Hotelskog-turističkog poduzeća »Dubrovnik«, pa će to značiti izvjestan preokret u postojećem poslovanju dubrovačkog hoteljerstva.

Hotelsko-turistički centar Babin Kuk i glavni dubrovački hoteli »A« i »B« kategorije koji su izgrađeni ili prošireni u posljednjih desetak godina — »Excelsior« dograđen novi veći dio, »Argentina«, dograđena, »Park«, »Plat«, »Dubrovnik«-»Palace«, »Adriatic«, »Splendid«, »Lafodia« i drugi udruženi su u Hotelsko-turističko poduzeće »Dubrovnik« koje udružuje 24 osnovne organizacije udruženog rada. To je najveće dubrovačko hoteljersko poduzeće, ostvaruje najveći promet i zapošljava do 3 000 radnika.

Cavtat, jedno od najljepših mjesta na dubrovačkoj rivijeri, doživio je u posljednjem razdoblju turistički razvoj izgradnjom novih hotela — »Albatros« (»A«), »Croatia« (»de Luxe«) i nekoliko hotela »B« kategorije. Turizam je valorizirao kulturno-povijesno nasljeđe i izvanredne prirodne ljepote Cavtata. Izgradnjom hotela »Croatia« došlo je do kvalitativnih promjena u turističkoj ponudi Cavtata. Izmijenio se sastav posjetilaca, produljila se sezona i postignut je cjelogodišnji rad. Područje Cavtata raspolaže s blizu 5 000 ležaja, od čega je polovina u hotelima, a ostalo uglavnom u kućnoj radinosti.

Turizam je izmijenio poljoprivrednu Župu Dubrovačku i na obalnom pojasu izgradnjom hotela nikla su turistička naselja Mlini i Srebreno, dok su Kupari doživjeli potpun preporod, tako da se danas u Kuparima, Srebrenom, Mlinima i Platu nalazi više od 4 000 kreveta. Društveni turistički objekti postoje također u Slanome, Trpnju i Lopudu. Dubrovačko područje bogato je prirodnim predjelima veoma pogodnim za buduću turističku izgradnju, kao što su Mljet, Zaton, Šipan, Ston, Molunat.

Agencijske poslove u turističkom prometu obavljaju strane i domaće turističke agencije, među kojima je i dubrovački »Atlas« — jugoslavenska putnička agencija.

Nekad mali turistički biro koji je djelovao uglavnom na dubrovačkom području, danas je agencija koju poznaje skoro čitav turistički svijet. U »Atlasovoj« organizaciji uspješno se plasira na inozemno tržište veliki dio smještajnih kapaciteta na Jadranu, a njegovim se uslugama koriste mnogi domaći i strani turisti. »Atlas« svojim udobnim autobusima i svojom bijelom flotom organizira izlete na uže i šire područje Dubrovnika, a organizira također i brojne izlete i kružna putovanja brodovima ili avionima za inozemstvo.

Uz »Atlas« i druge agencije uspješno prate dubrovački turistički razvitak (»Jugotours«, »Kompas«, »Generalturist« i dr.).

Razvoj turizma u Dubrovniku kadrovski je pratio Hoteljerski školski centar, koji u svom sastavu okuplja: Ugostiteljsku školu s praktičnom obukom, Školu za visokokvalificirane radnike ugostiteljske struke, Školu za kvalificirane radnike i Školu za hotelske domaćice. Pri ovom Centru postoji hotel kao školska radionica — hotel »Libertas«, »Lero« i restoran »Jadran«. U Centru koji djeluje od 1947. godine, školovani su skoro svi hoteljerski radnici dubrovačkog hoteljerstva.

Visokostručni kadrovi osposobljavaju se u Višoj turističkoj školi i Fakultetu za turizam i vanjsku trgovinu u Dubrovniku.

Izgradnja dubrovačkog aerodroma pridonijela je ekspanziji turizma na dubrovačkom području i Južnom Jadranu. Aerodrom je Dubrovniku donio još jedan »prozor u svijet« i omogućio priliv novih turista iz udaljenih krajeva svijeta. Aerodrom (udaljen 20 km od grada, 4 km od Cavtata i 8 km od Župe Dubrovačke) prati sva dostignuća i promjene u zračnom saobraćaju, prvenstveno uvođenjem u promet novih tipova aviona, i sposoban je za prihvat svih tipova aviona koji su danas u prometu. Dubrovački aerodrom pruža usluge za 30 inozemnih i domaćih zrakoplovnih društava i ostvaruje promet od oko 900 000 putnika u prihvatu i otpremi.

Sastavni dio turističke ponude je i trgovina. Osim velikog broja estetski lijepo opremljenih i dobro opskrbljenih prodavaonica za opskrbu stanovništva, turistima se pruža

usluga i u robnim kućama i ostalim prodavaonicama poduzeća „Dubrovkinja".

Tradicionalna uloga dubrovačke trgovine živa je i danas. Ona se odvija ne samo u jugoslavenskim razmjerima nego je također usmjerena na uvoz i izvoz. Dubrovačka trgovina snabdijeva se s čitavog područja Jugoslavije. Dubrovnik je i danas kao i ranije ostao otvoren grad proizvođačima iz cijele zemlje i u njemu djeluje velik broj poduzeća i prodavaonica iz raznih krajeva Jugoslavije. Najveći dio prodavaonica u starom gradu orijentiran je svojom ponudom na turiste (zlatarnice, filigranske radnje, rukotvorine i druge specijalizirane prodavaonice).

U strukturi privrede Dubrovnika udio industrije nije velik. Iako malobrojna, dubrovačka je industrija dosta akumulativna i mnogo je postigla u osnivanju novih pogona i proširenja. Dubrovačku industriju čini nekoliko tvornica: Prvo dalmatinsko industrijsko poduzeće »Radeljević« (nosi ime dubrovačkog revolucionara) proizvodi maslinovo i biljno ulje, zatim masne kiseline stereina i oleina. Danas je ova tvornica u sastavu Tvornice ulja Zagreb.

Tvornica ugljeno-grafitnih proizvoda »Nikola Mašanović« (ime dubrovačkog revolucionara) najveće je industrijsko poduzeće u Dubrovniku i jedino poduzeće takve vrste u zemlji. Proizvodi elektrografitne blokove, četkice za elektromotore, metalne držače, niskopostotne grafite, sinterovane kontakte, elektrografite, četkice i ostale dijelove za dizel i električne lokomotive. Novi pogon izgrađen je u Rijeci Dubrovačkoj.

Tvornica boja »Dubravka« proizvodi uljane boje, lakove, sintetički emajl, brodske boje i ostalu robu, a dio svojih proizvoda i izvozi. Po svojoj akumulativnosti i visokom dohotku na nivou evropskih tvornica ide u red prvih sličnih tvornica u našoj zemlji.

»Dalmacijabilje« je poduzeće za otkup, preradu i izvoz aromatičnog bilja i eteričnih ulja, koje je bilo i ostalo vezano za zagorski dio naše općine (radi otkupa ljekovitog bilja). Ono je u sklopu osječke tvornice »Saponia«, te proizvodi i kozmetičke preparate. Poslovna djelatnost poduzeća proširuje se na otkup, preradu i izvoz gljiva i preradu puževa.

Među jugoslavenskim gigantima je hidroelektrana »Dubrovnik«, izgrađena u sistemu Hidroelektrane na Trebišnjici. Branama »Grančarevo« i »Gorica« dobivena su akumulaciona jezera, a tunelom od 17 km dovodi se voda u hidroelektranu »Dubrovnik« u Platu.

To je suvremeno opremljena hidroelektrana s proizvodnjom 1,6 milijardi kilovatsati električne energije godišnje, koja je dala nov impuls razvoju privrede čitavog ovog područja. Velik dio radova izgrađen je za drugu fazu strojarnice i proizvodnju do 2 milijarde kilovatsati.

»Elektrojug«, poduzeće za distribuciju električne energije, stalno ulaže sredstva u modernizaciju električne mreže niskog napona — trafo-stanice i dalekovodi. Općim naporima ove radne organizacije dubrovačko područje je potpuno elektrificirano.

Tvornica konfekcije, kao i tvornica za plastificiranje »Plamet«, mljekara i vinarije manji su pogoni u industriji, ali za dubrovačko područje imaju značenje.

Priliv i prirodni priraštaj stanovništva prouzročio je na dubrovačkom području akutan problem pomanjkanja stambenog prostora. Krajem pedesetih godina počele su se graditi stambene zgrade u društvenom vlasništvu i osposobljavati građevinske organizacije opremom za visokogradnju i mehanizaciju i poboljšan je sistem financiranja. Danas stambenu izgradnju usmjerava Zavod za izgrađivanje Dubrovnika. Skoro se svake godine izgradi po jedno novo naselje s oko 300 stanova. Tako su izgrađena naselja Batala, Montovjerna sjever, Montovjerna jug, Hladnica, Kono i druga. Uskoro će se izgraditi stambena naselja Mokošica, Gorica, Gruž-Srđ i naselje u Župi Dubrovačkoj nazvano Dubrovnik II.

Sudionici obnove i izgradnje našeg područja su građevinske organizacije s nekoliko malih obrtnih poduzeća. Građevinsko poduzeće »Graditelj«, koji slavi 30 godina svoga rada, i građevinsko poduzeće »Dubac« udružili su se u veliko građevinsko poduzeće »Dubrovnik«. Građevinska operativa Dubrovnika sudjelovala je u velikim objektima izgrađenim proteklih godina: dionicama auto-puta Zagreb—Karlovac, dionici Jadranske magistrale, zatim Bosanske magistrale, petlji kod Opuzena, aerodromu i skoro svim dubrovačkim hotelima, u stambenim naseljima i velikom broju privrednih objekata. Građevinska operativa

Dubrovnika osposobljena je za izgradnju velikih objekata i zapošljava velik broj radnika.

Uslužne djelatnosti osposobljene su za kapacitete dva puta većeg broja stanovništva, jer se ono zbog velikog prometa u glavnoj turističkoj sezoni podvostručuje.

U tome glavnu ulogu imaju organizacija komunalnog prijevoza »Libertas«, taxi-služba i dr.

Usluge PTT poduzeća u Dubrovniku dostižu evropski standard. Skoro svako domaćinstvo na širem gradskom području posjeduje telefon, a PTT širi svoju mrežu i na vangradsko područje. Dubrovnik je automatski uključen u jugoslavensku i evropsku telegrafsko-telefonsku, teleprintersku mrežu.

Poljoprivreda je na dubrovačkom području mediteranskog tipa s uzgojem vinove loze, voća, povrća i cvijeća, s ne baš visokoplodnom zemljom, podijeljenom na male posjede. U posljednje je vrijeme doživjela kvalitativne promjene. Povećana je proizvodnja vina, povrća i voća. Upotreba monokultivatora i traktora istisla je konje i mazge i zamijenila mnogo ljudske radne snage. Stvorena su društvena poljoprivredna dobra „Dubrovkinja", zadruge i vinarije Potomje, Janjina, Putnikovići, Ston, Kozarica, Komolac i Gruda. Na dubrovačkom se području proizvode glasovita i prva jugoslavenska zaštićena vina »Dingač« i »Postup«, kvalitetna »Malvazija« i druga vina. Kreditiraju se individualna gospodarstva radi kooperacije s društvenim dobrima.

Danas samo 25% ukupnog stanovništva živi na selu a svega 10% ukupnog stanovništva bavi se aktivno poljoprivrednom proizvodnjom. Poljoprivredna proizvodnja djelomično opskrbljuje dubrovačko tržište povrćem i mesom, a ima viškova vina.

Poluotok Pelješac doživio je preporod izgradnjom ceste od Stona za Orebić i Trpanj i elektrifikacijom. Individualna poljoprivredna imanja bave se vinogradarstvom na zadružnoj osnovi. U nekim su mjestima izgrađeni mali industrijski pogoni: »Plamet« za plastifikaciju metala u Pijavičinom, pekara u Kuni, solana u Stonu, hotel u Trpnju, dok se turizam u okviru kućne radinosti razvija u Trpnju, Žuljani, Trsteniku, Prapratnom i Stonu.

Konavle — područje zelenog, obrađenog polja, koje nakon izgradnje tunela više ne plavi, doživljava nagli napredak. Marljivi žitelji ovoga kraja opskrbljuju svojim proizvodima osim Dubrovnika i druge veće potrošačke centre u Jugoslaviji. Osnovu proizvodnog obilježja daje „Dubrovkinja", poljoprivredni kombinat s pogonima vinarije, mljekare, klaonice i pekare, te ugostiteljskom djelatnošću u poznatom izletištu „Konavoski dvori" i Moluntom, budućim turističkim naseljem. Cijeli ovaj kraj poznat po prekrasnoj narodnoj nošnji, čuvajući kulturnu baštinu i izvorni folklor, postaje vrlo privlačan i u turističkom smislu, te turizam, posebno izletnički, zauzima sve važnije mjesto u privredi Konavla. U Čilipima je izgrađen moderni Dubrovački aerodrom koji je također mnogo pridonio općem napretku čitavog područja.

Dubrovačku otočnu skupinu, osim zelenog otoka Lokruma, najbližeg i najdražeg izletišta i kupališta Dubrovčana, čine Elafiti, na kojima se razvija turizam. Tu su Lopud — otok prekrasne vegetacije, uređenih parkova i divnih šljunkovitih plaža s modernim hotelima, pored mirnog i slikovitog Koločepa i Šipana, otoka buduće turističke izgradnje. Mljet, u skupini najduži otok, s nacionalnim parkom neopisive ljepote, sa šumama i jezerima, hotelom »Melita« na otoku usred velikog jezera, čeka budući turistički razvitak. Izgrađuje se regionalni vodovod Neretva—Pelješac—Korčula, kojim će Pelješko područje dobiti vodu, a u perspektivi i Mljet, i vodovod u Župi Dubrovačkoj za turističke potrebe tamošnjih naselja i za buduće naselje Dubrovnik II. Područje Konavala bit će opskrbljeno vodom s vodostana Hidroelektrane Dubrovnik u Platu.

Kulturna, prosvjetna, školska, znanstvena, umjetnička, zdravstvena, socijalna i sportska funkcija Dubrovnika od neprocjenjive je vrijednosti. Na osnovama privređivanja u najboljim danima Dubrovačke Republike pomorstvo i trgovina davali su značajne rezultate da su se mogli graditi objekti javnog obilježja koji su služili Republici za njezinu državnu funkciju i obranu.

Ta urbana cjelina unutar gradskih odlično sačuvanih zidina s Lovrijencem, Revelinom, Bokarom i Sv. Ivanom, planski izgrađenim paralelnim ulicama, crkvama i komunalnim objektima (vodovod, kanalizacija) čini golemo kulturno-povijesno blago, čini okosnicu oko koje se oduvijek razvijao čitav društveni život Dubrovnika. Dubrovačka kulturna baština postala je osnova daljnjeg privrednog i općedruštvenog razvoja. Turizam Dubrovnika razvio se na osnovama kulturne baštine, a razvoj kulturne djelatnosti ovisi o turizmu. Ljetne igre imale su bazu u urbanom skladu grada, u kazalištu i orkestru, ali ni kazalište ni orkestar, ni »Linđo« ne bi bili ono što jesu bez Ljetnih igara, bez turističke djelatnosti.

Od nekoliko nekadašnjih kulturnih ustanova (Domorodni muzej osnovan 1872. godine, nekad smješten u Sv. Ivanu, Arhiv iz 1920. godine, nekad u Kneževu dvoru, i Filharmonija) danas u Dubrovniku djeluje dvadesetak kulturnih, znanstvenih ustanova s desecima kulturno-povijesnih spomenika. Sponza, Revelin, Bokar i drugi objekti današnjeg kulturnog djelovanja nisu nekad služili toj svrsi. Socijalistički pristup kulturnoj baštini odrazio se u entuzijazmu kojim se prišlo obnovi kulturno-povijesnih spomenika. Osnivaju se i nove ustanove: Umjetnička galerija, u prekrasnoj zgradi na Pločama s dovoljno izložbenog prostora i najljepšim pogledom na stari grad, koja posjeduje velik fond slika (19. i 20. st.) i redovito organizira likovne izložbe dubrovačkih i jugoslavenskih slikara. Galerija ima vrijednu zbirku skulptura u kojoj se nalaze djela Meštrovića, Kršinića, Lozice, Radovanija, Džamonje, Ružića, Radauša, Mitrovića, Kockovića, Vulasa i dr., kao i dragocjenu zbirku s preko 300 ikona od 16. do 19. stoljeća.

U starom dijelu grada djeluju i Galerija »Sebastijan« u organizaciji poduzeća »Atlas«, kod Dominikanskog samostana, i Galerija »Božidarević« na Trgu oružja. Prostori atrija Kazališta i Sindikata upotrebljavaju se povremeno za likovne izložbe, a uređenjem Lazareta dobio se novi i vrijedan izložbeni prostor.

U pravoslavnoj crkvi su stare ikone od 15. do 19. st.

Suvremeni dubrovački likovni život i danas je bogat i predstavlja ga dvadesetak stvaralaca.

U Cavtatu postoji Bukovčeva galerija sa slikama Vlaha Bukovca — rođenog Cavtaćanina.

Općinska biblioteka osnovana je 1947. s bogatim i vrijednim fondom znanstvenih primjeraka iz dubrovačke prošlosti. Kasnije je nazvana Naučnom bibliotekom i sve do 1975. godine bila je smještena u Kneževu dvoru a sada se nalazi u dvorcu Skočibuha na Boninovu.

Kazalište »Marin Držić« djeluje na tradicijama dubrovačkih kazališnih družina i sa svojim repertoarom iz dubrovačke literature redovito nastupa na Dubrovačkim ljetnim igrama. Nosilac je nekoliko vrijednih priznanja, kao i neki njegovi članovi. Kazališna zgrada podignuta je 1863. godine; plafonsku dekoraciju izradio je Vlaho Bukovac krajem 19. stoljeća.

Dubrovačke ljetne igre najznačajnija su kulturna jugoslavenska manifestacija tokom srpnja i kolovoza, koja angažira i sve ostale kulturne ustanove i daje pečat životu u gradu za to razdoblje.

Gradski orkestar održava koncerte tokom cijele godine, a svojim nastupom na Dubrovačkim ljetnim igrama postigao je velik ugled. Stalnu prinovu dobiva iz redova učenika Muzičke škole, a u Dubrovniku djeluje i odio Zagrebačke muzičke akademije.

U Dubrovniku je našlo povoljne uvjete za glazbeno djelovanje nekoliko glazbenika stvaralaca, i nekoliko renomiranih grupa zabavne glazbe, kao »Dubrovački trubaduri«, »Dubrovački poklisari« i grupa »Maestral«.

Dubrovački folklorni ansambl »Linđo« djeluje već 10 godina i prikazuje jugoslavenski i dubrovački folklor.

Bogatstvo i moć Dubrovačke Republike mogu se vidjeti u brojnim muzejima grada. U Kneževu dvoru nalazi se Kulturno-historijski muzej u kojemu su vrijedni spomenici javnog i političkog života Republike. U Tvrđavi sv. Ivana nalazi se Etnografski muzej s eksponatima s područja Dubrovačke Republike, a u muzeju »Rupe«, gdje je u doba Republike bilo spremište žita, nalaze se arheološki i etnografski eksponati. U prizemlju Divone (Sponza) nalazi se Muzej socijalističke revolucije, gdje su izloženi dokumenti o razvitku radničkog pokreta u Dubrovniku i borbi Dubrovnika i Dalmacije u NOB-i. U Pomorskom muzeju prikazana je bogata i burna povijest dubrovačkog pomorstva. U Kneževu dvoru nalazi se i zbirka apoteke »Domus Christi« iz 1420. godine, dok se druga apoteka, osnovana 1317. i jedna od najstarijih u Evropi, nalazi u Franjevačkom samostanu.

Historijski (Dubrovački) arhiv, smješten u jednoj od najljepših palača, Sponzi, nepresušni je izvor za proučavanje povijesti Dubrovnika i okolnih balkanskih država. Posjeduje veoma vrijedne eksponate. Godine 1960. Dubrovnik je dobio Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, ustanovu koja je posvetila veliku pažnju očuvanju kulturnih spomenika i kulturnih vrijednosti.

U Dubrovniku djeluje nekoliko instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU): Pomorski institut s Pomorskim muzejem, Historijski institut u Vili Sorkočević na Lapadu, Institut za koroziju i desalinizaciju u samostanu Sveti Jakov i Biološki institut u Tvrđavi sv. Ivana s

Akvarijem i Prirodoslovnim muzejem na Lokrumu. U Trstenom je poznati park Arboretum zaštićen kao najveći park egzotičnog bilja u Jugoslaviji.

Informativnu djelatnost obavlja Radio-televizijski centar Dubrovnik u sastavu Radio-televizije Zagreb i »Dubrovački vjesnik«, tjednik SSRN Dubrovnik. U Dubrovniku izlazi i časopis za kulturu »Dubrovnik«, časopis za pomorsku djelatnost »Naše more« i »Laus«, omladinski list.

Tempo društvenog i političkog razvitka, socijalistički karakter privrede i socijalistički pristup obrazovanju imao je za posljedicu organiziranje široke mreže osnovnog obrazovanja. Na području općine Dubrovnik djeluje 15 matičnih osmogodišnjih škola sa 65 područnih odjeljenja nižih razreda. Izgrađene su nove škole na Lapadu, Gružu, Orašcu, Stonu, Slanom, Babinom polju, Župi i drugdje, te organiziran prijevoz učenika do škole. Mreža predškolskog odgoja obuhvaća 40% djece i među najvećim je u SR Hrvatskoj.

Srednje školstvo je podešeno prema potrebama privrede i društvenih službi. Tako postoje Pomorska škola s nautičkim i strojarskim smjerom, Ekonomska škola, Gimnazija, Medicinska, Hoteljersko-ugostiteljska škola, Škola za zanimanja u privredi i Muzička škola. Od 1959. u Dubrovniku djeluje Viša pomorska škola s nautičkim i strojarskim odsjekom, Viša turistička škola i donedavno Viša pedagoška. Fakultet za vanjsku trgovinu i turizam djeluje od 1969. godine i okuplja studente iz Dubrovnika i šireg okolnog područja.

Postdiplomski studij u Dubrovniku u organizaciji Sveučilišta u Zagrebu djeluje u nekoliko smjerova, a Interuniverzitetski centar okuplja razne znanstvenike iz čitavog svijeta na simpozijima iz raznih znanstvenih djelatnosti i problematike.

Dubrovnik je izrastao u značajan medicinski centar s dobro organiziranom zdravstvenom službom. Današnja bolnička zgrada podignuta je 1888. godine, a ranije su se koristili Lazareti za zarazne bolesnike i Nuncijata za duševne bolesnike. Razvoj dubrovačkog zdravstva počinje odmah nakon oslobođenja, kad se povećava broj kreveta, osnivaju se novi odjeli, specijalističke ambulante, pomoćne medicinske jedinice, dispanzeri, zdravstvene stanice u svim većim mjestima općine, zubne ambulante itd. Zdravstvena služba ima dovoljan broj liječnika (od 7 u 1947. danas 102) i velik broj medicinskih sestara. Od 1959. godine djeluje Škola za medicinske sestre koja je pridonijela unapređenju zdravstvene službe. Danas se 99% djece rađa u bolnici, a prije 10 godina to je iznosilo 64%.

S obzirom na povećanje broja stanovnika i osiguranika, počela je izgradnja prve faze nove bolnice u Medarevu, na Lapadu, što će stvoriti novu materijalnu osnovu za daljnji razvitak zdravstvene službe.

Tradicija karitativnog oblika zaštite ugroženih osoba, osobito djece (dječje zaklonište) i starih iznemoglih siromašnih osoba (Domus Christi), uvedena u doba Dubrovačke Republike, nastavljena je do danas i spada u red visoko razvijene socijalne zaštite u SR Hrvatskoj. U Dubrovniku djeluje: Dom za društvenu zaštitu odraslih osoba, Dom penzionera (hotel) i Dječji dom »Ivo Vukušić«.

Potrebe stanovništva i turista zahtijevaju sve više prostora za sport i rekreaciju pa je uz postojeće planirano da se izgrade i novi sportski objekti. Veliko je učešće omladine u raznim sportovima, no najpopularniji su sportovi na vodi: vaterpolo, plivanje, jedriličarstvo, veslanje i podvodni ribolov. U svim su granama postignuti vrhunski rezultati. Na području Dubrovnika predviđeno je nekoliko mjesta za sportske objekte. Najznačajnije je Gospino polje na Lapadu, gdje je predviđen sportsko-rekreacioni centar.

Dubrovnik od 1969. godine ima Generalni urbanistički plan, na temelju kojega su izgrađeni mnogi detaljni planovi. Generalni urbanistički plan obuhvaća prostor od Brsečina, na zapadu, do Čilipa, na istoku.

Prostorni razvoj predviđa tri osnovne zone: 1. uže područje grada od Orsule do Kantafiga i Rijeka Dubrovačka; 2. zapadnu zonu od Rijeke Dubrovačke do Brsečina s otocima Koločep, Lopud; 3. istočnu zonu sa Župom do Čilipa. To je »osobna karta« Dubrovnika, gdje se na malom, uskom prostoru omogućuje stanovništvu od ukupno 65 000 na području općine, 35 000 na području grada, zaposlenje za preko 1/3, da se stalno povećava nacionalni dohodak na blizu 2 000 dolara po stanovniku; da mjesto magarca i konja pred kućom stoje »konjske snage« na gumenim kotačima; da mjesto ognjišta i peći na drva, koji su već kuriozitet, kuhinje rese električne peći, hladnjaci, strojevi za pranje rublja i razni drugi strojevi.

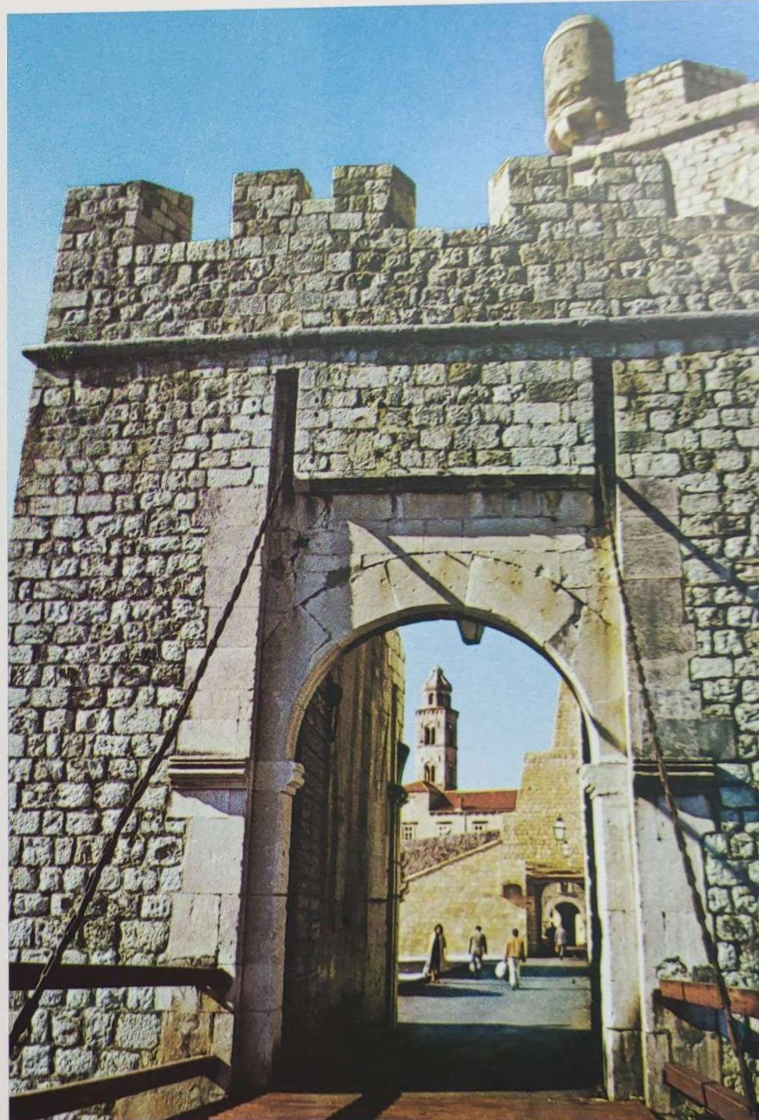
Dosadašnja kretanja i rezultati jačanja materijalne osnove omogućuju da se ide ispred prosjeka razvitka Socijalističke Republike Hrvatske i mnogih razvijenih centara.

Rudi Jelić

Kamena vrata od Ploča, okićena palmama, agavama, oleandrima, bujnom lovorikom, kao nekad u stara vremena, svojim preplanutim licem na suncu osmjehuju se ljupko svakom tko im pomiluje prag prijateljstva.

Ovaj se pokretni most na vratima od Ploča pred neprijateljem dizao, pred prijateljem spuštao nudeći mu blagodat i skladno krilo svoje kuće. Tko uđe kroz ova vrata ostat će začuđen ljepotom ove kamenite šume zidina, opit će ga zrak i boja njezina sunčanog lišća, kao i nedostiživost valovitih grana.

Impresioniraju ovi visoki krovovi starog grada, od davnine zvani »kupijerte«, koji su nadživjeli i ljude i vrijeme. Patinirani plamenom sunca, vjetrom, kišama i dimom bili su svjedoci mnogih tajni i mnogih sudbina. Preplićući se u modrim visinama s čiopama i veselim žargonom dubrovačkih domaćica ostaju neiscrpna vrela inspiracija pjesnicima i slikarima.

Ni jedno mjesto u gradu nije bilo toliko okupano talasima, pjesmom i gitarom kao Porporela — vjerni čuvar i lukobran stare gradske luke. Tu se iščekivalo i dočekivalo putnike, mornare, ribare, dubrovačke kapetane, opraštalo i mahalo rupčićem na odlasku. Porporela je i danas najmilije mjesto zaljubljenih u noćima kad se more i zvjezdano nebo grle.

Strana južnih zidina s tvrđavom sv. Ivana, koja kao kiklop rođen iz gromada i mora bdije nad svojom lukom.

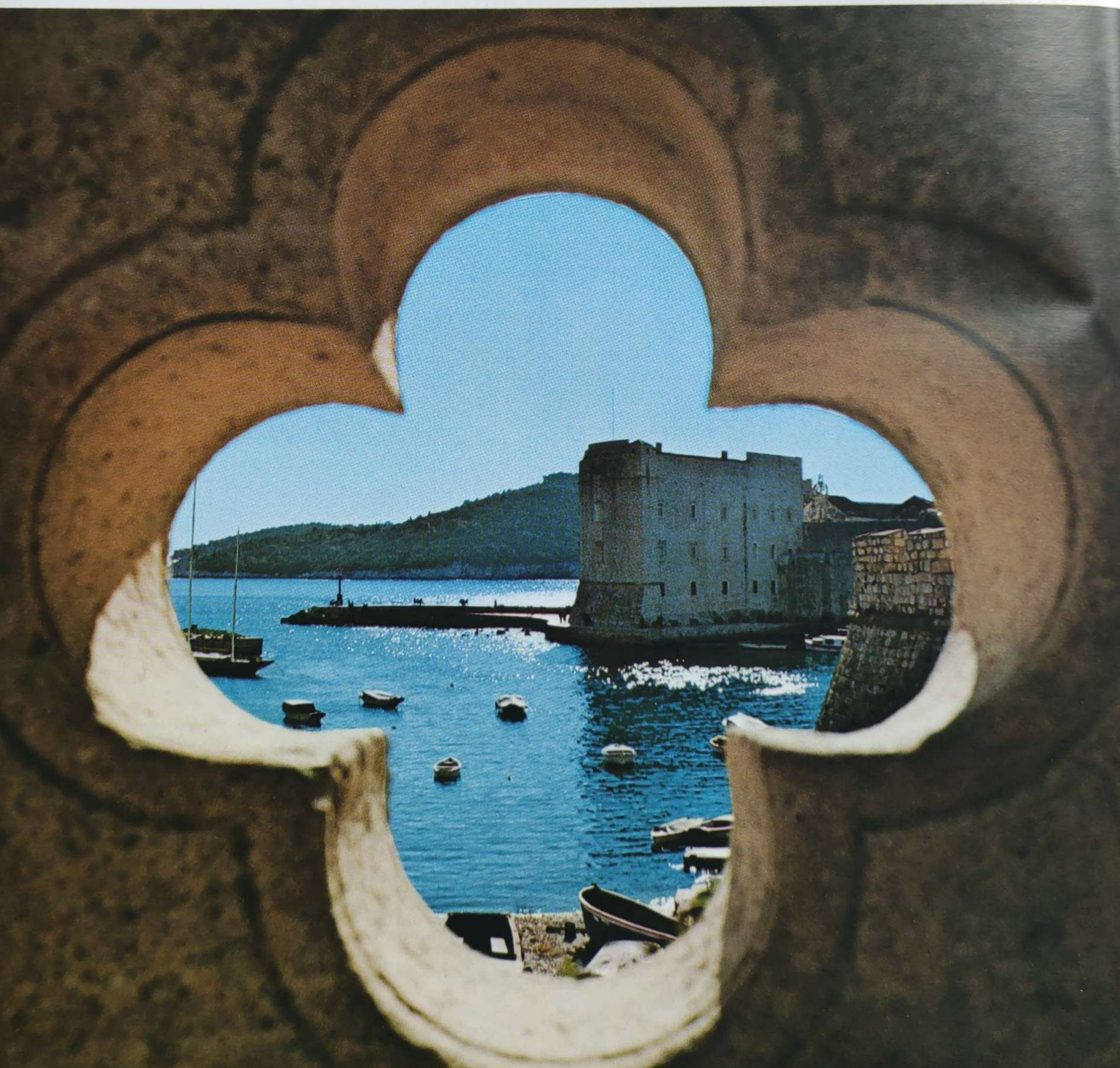

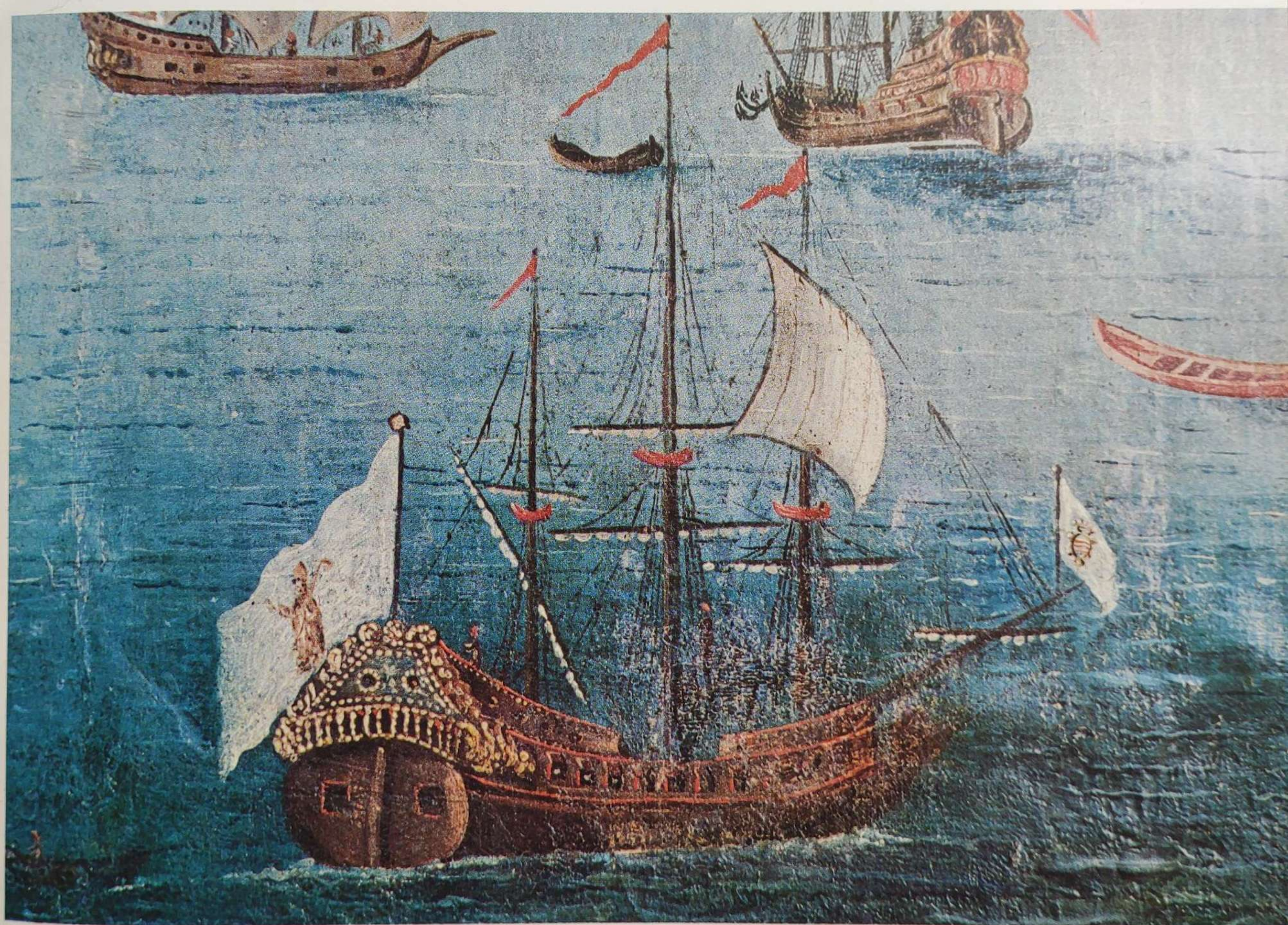
Sve su oči Dubrovnika bile uperene u ovu luku. Pomorski grad, stoljećima među prvima na Mediteranu, u davnoj prošlosti stigao je brodicama na svoju hrid, k moru se okrenuo da u pomorskoj egzistenciji traje i procvjeta. Kroz ova morska vrata ulazile su i izlazile snažne dubrovačke flote u trgovački pohod po Sredozemlju i čitavom svijetu. U luci se stjecalo sve bogatstvo Dubrovnika, pa i onda kad je u tragičnim danima potresa zasijala jedina nada ovom gradu — preživjela trgovačka mornarica na dalekim morima. Ovo je bila luka spasa i luka života, kroz stoljeća najdublje oko morsko.

Zahvaljujući moru, luci, hridinama na kojima je bio razapet grad, utvrdama i junačkim galijama dubrovačke flote izdržao je Dubrovnik u 9. st. godinu i pol dana saracenske opsade i izašao kao pobjednik na moru. Danas luku čuva brojna mala pomorska flotila — barke, ribarski čamci, gondole, koče, trabakule, svjećarice i veseli turistički brodići. Ova je luka imala u prošlosti Veliki i Mali arsenal za popravak brodova, danas su to lijepo adaptirani volti i niše Gradske kavane.

Kroz ovo žarko kameno oko gledamo suton u staroj dubrovačkoj luci, njezina zaštitnika, dostojanstvenu tvrđavu sv. Ivana, koja je sagrađena spajanjem stare istoimene kule i kule od Mula 1552—1557. U njoj je danas smješten Akvarij, Pomorski i Etnografski muzej — neprocjenjivo blago kulturne i pomorske baštine Dubrovnika kroz stoljeća. Tragove svoga umijeća ostavio je na utvrdama Luke jedan od najvećih graditelja Dubrovnika 15. st., Paskoje Miličević.

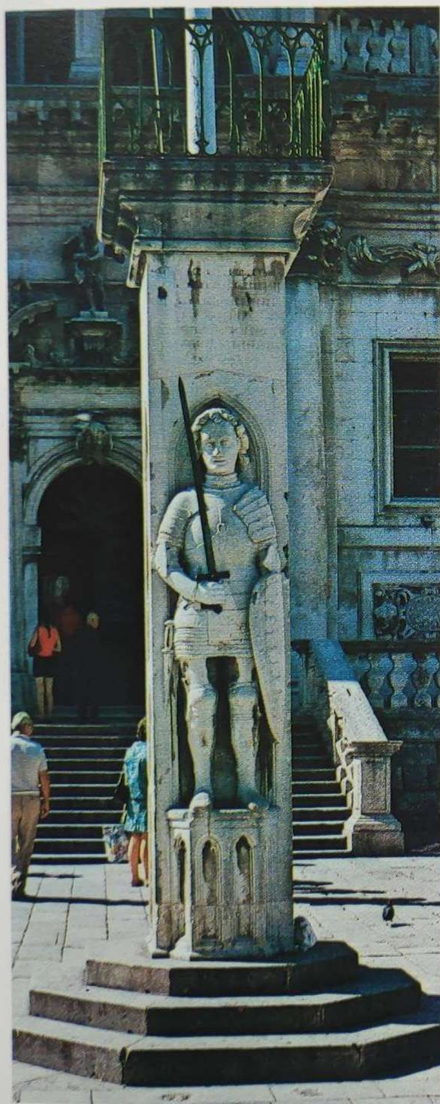

Dubrovački brodovi su bili pojam vještine i savršenstva tehnike onog doba, nosivosti, izdržljivosti i okretnosti na moru, a pomorci pojam trgovačkog duha i svestrane diplomacije u internacionalnim trgovačkim vodama. Ovaj najveći jedrenjak na svim morima samo je jedan iz brojne trgovačke flotile 16. st., kojoj dubrovački pjesnik Antun Sasin s pravom pjeva:
»Ni moreška ni turačka ono nijesu jedra bijela,
neg su drijeva dubrovačka hrla i brza kako strijela. . .«

Tko je bio, vratit će se opet, tko nije, dovest će ga magična moć dubrovačke ljepote i slave, da doživi grad i pogleda ovaj još uvijek živi trgovački i upravni centar stare Dubrovačke Republike.
Tu je palača Sponza, nadograđena umom i radom Paskoja Miličevića od 1516. do 1520. U njoj je bila carinarnica (Divona), kovnica novca, skladište oružja, Academia dei Concordi, škola, rektori Ilija Crijević i Filip de Diversis. U njoj je pisao povijest o Dubrovniku Ivan Ravenjanin. Gleda nas stari Gradski toranj kao što je gledao knezove i građane, građen 1444, sa zvonom od 2 tone, što ga je izlio Ivan Krstitelj Rabljanin 1506.

Visok je 31 m s vjernim mu »Zelencima«, brončanim vojnicima, koji otkucavaju sate i uveseljavaju i danas dubrovačke dane i noći. Orlandov stup podignut 1428. simbolizira stari trgovački grad, kao i herojsku obranu Dubrovnika od Saracena u 9. st. Ovo je bio trg uprave, vlasti i šetnje, ovdje su igrali renesansne komedije »Njarnjasi«, »Pomet — družine«, ovdje se na Dan otvaranja Ljetnih igara 10. srpnja u osvjetljenju baklji i vatrometa doživljava jedinstveni Dubrovnik.

Kad je Onofrio de la Cava 1440. gradio ovu malu fontanu, nije bilo golubova. Danas su golubovi najžednija bića i najljepši ukras ove prirodi odane fontane. Voda teče i danas iz istih usana satira, vođena s izvora dubrovačke rijeke Ombie.
Vodovod probijen kroz kamenjar i stijene bio je veliki podvig toga graditelja i ovog grada.

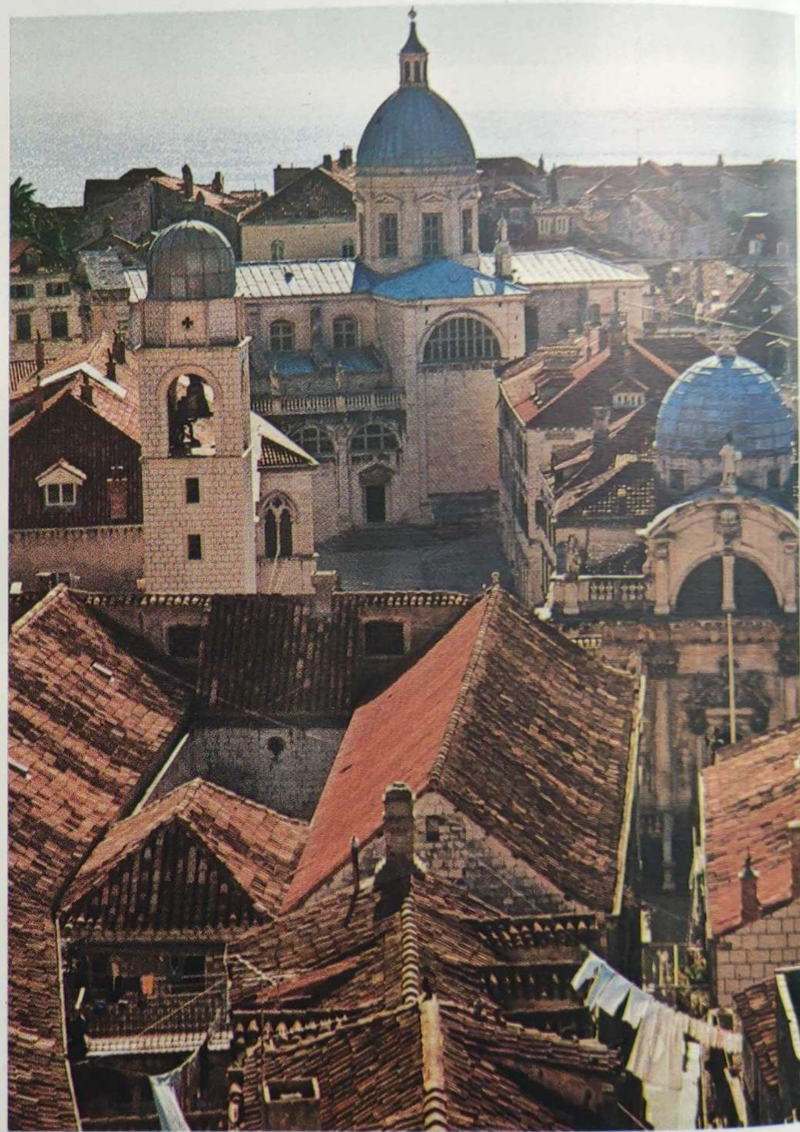

Ova kupola što se podigla iznad crkvene lađe mogla bi ispričati potresnu povijest katedrale. S njom je rastao, rušio se i opet rastao Dubrovnik.

Istočni dio grada — upravne zgrade. Gledamo vjerne mu kupole, zvona i krovove u sutonu.

Crkva zaštitnika grada sv. Vlaha. Na ovom se mjestu gradila skoro sto pedeset godina romaničko-gotička crkva, dovršena krajem 15. st. Stradala je u potresu 1667, zatim u požaru 1706. Današnja barokna crkva građena je po nacrtima Marina Gropellija od 1709. do 1714. Zanimljive su svetkovine koje Dubrovnik priređuje svome zaštitniku svake godine u veljači.

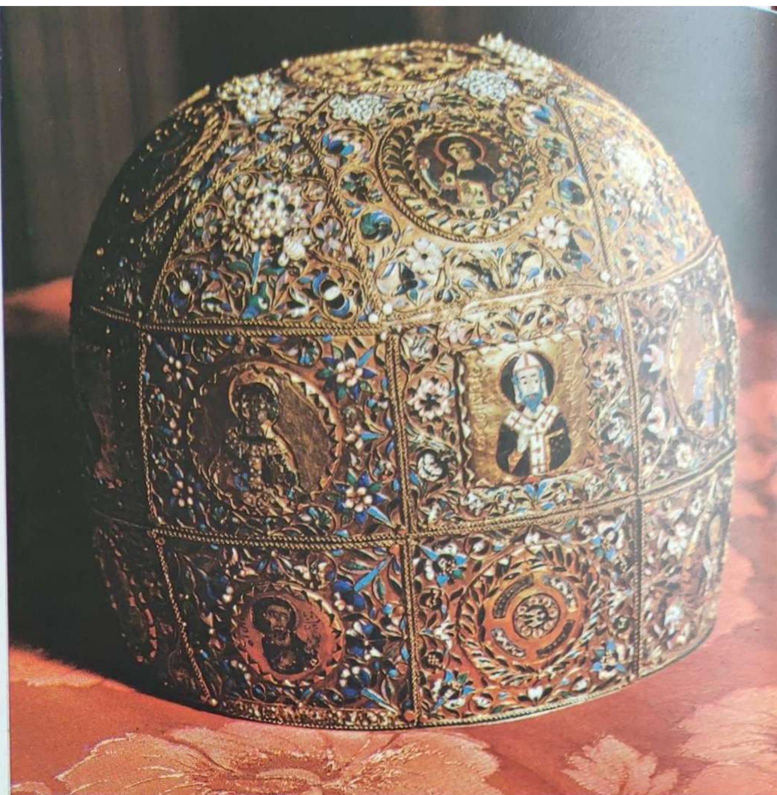
Na mjestu stare romaničke katedrale izgubljene u potresu sagrađena je 1713. nova barokna Katedrala, koja u svojim njedrima čuva djela Palme Mlađega, Parmigianina, Salviatija, flamanski i Tizianov triptih, Madonnu della Seggiola. U njoj je jedna od najbogatijih riznica u zemlji s remek-djelima starog dubrovačkog zlatarstva.

Biskupska pinakoteka čuva vrijedne sakralne umjetnine od 13. do 20. st., zbirku slika talijanskih majstora, zlatne i srebrne obredne predmete od 15. do 19. st. Posebno je zanimljiv i sam prostor Pinakoteke koji predstavlja dio najstarije dubrovačke ulice »Sub varicos«, gdje se i danas još vide ostaci zidova srednjovjekovnih zgrada i dijelovi najstarijeg pločnika iz 15. st.

Relikvija glave sv. Vlaha u obliku krune bizantskih careva, medaljoni iz 12. st.

Crkva dubrovačkog patrona sv. Vlaha: kip sv. Vlaha, pozlaćeno srebro iz 15. st.

Relikvija ruke sv. Vlaha u obliku carske rukavice s medaljonima iz 12. st.

Koliko čovjek može žrtvovati dobru i stvaranju ljepote u svojoj sredini, dokaz je i ova zlatarsko-filigranska umjetnost čudesne riznice Dubrovačke katedrale. Obuzima nas vatreni ponos da je sve to blago ruku, oka, srca i plemenite kovine niklo na domaćem dubrovačkom tlu, i da nema ni trunčice otete tuđim narodima.

Bogorodica s djetetom — Madonna della Seggiola, pripisuje se Raffaellu ili njegovoj školi. Slika se nalazi u riznici Katedrale.

»I nehotice pomislih na stare grčke Madone koje se u tami crkve, a u svijetlu rijetkih voštanica prikazuju živo, tajnovito, tako im se crte gube u sumraku svetilišta.«
(I. Vojnović, »Geranium«)

Bogorodica s djetetom (13. st.) iz crkve sv. Andrije na Pilama, danas u riznici Katedrale.

Srednji dio poliptiha s prikazom uznesenja Bogorodice, rad Tiziana i njegove radionice. Slika se nalazi u Katedrali.

Skladno renesansno-gotičko pročelje Kneževa dvora (15. st.), prebivalište kneza, sjedište vlade Dubrovačke Republike, gdje su savjesni Dubrovčani napisali: OBLITI PRIVATORUM PUBLICA CURATE (Zaboravite privatne i bavite se državnim poslovima).

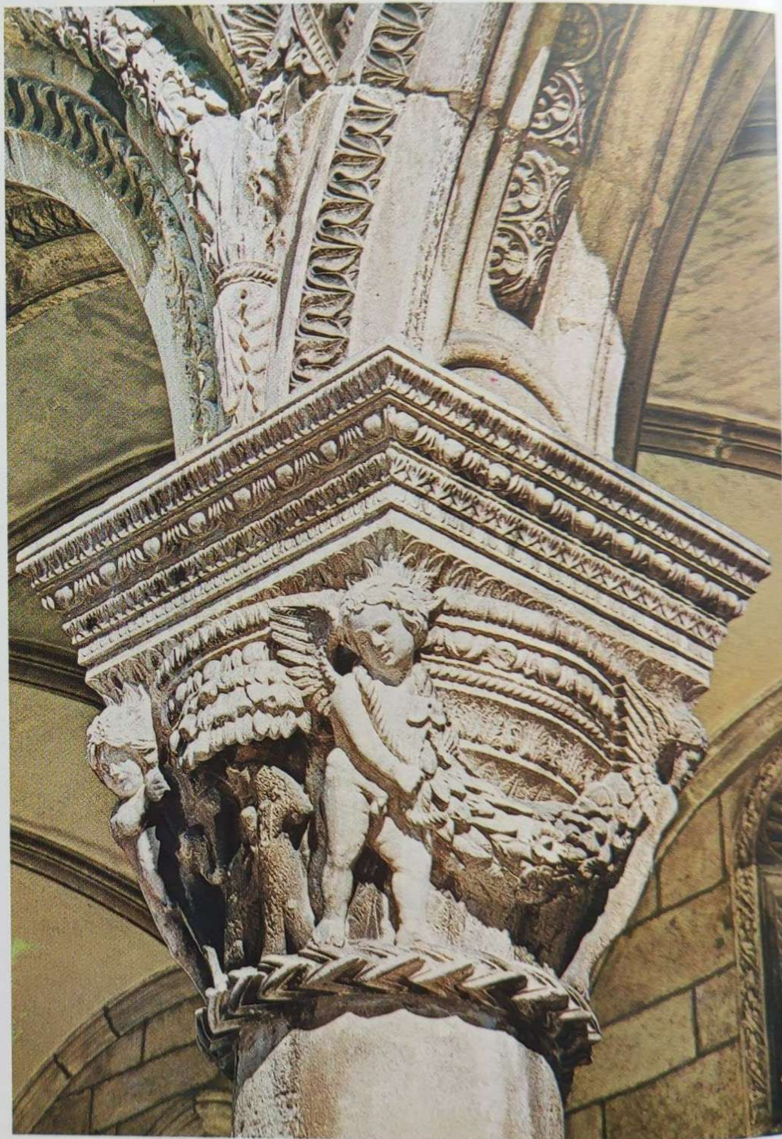

Zapadni trijem Kneževa dvora. U raskoši kamena smirena igra lukova.

Kapitel s putima sa zapadnog trijema Kneževa dvora. Veličanstvena, sunčana i skladna renesansa s božicom prirode oduzima nam pjesmu. Zato Dinko Ranjina, dubrovački pjesnik i sedam puta knez u ovom dvoru, piše

»O kamenu dragi. . .
moje glave meko uzglavlje, moje čisto zlato,
i trudima svim mojima, moja ljupka plato.«

Atrij Kneževa dvora sa skalinatom koja vodi u dvorane Velikog i Malog vijeća gdje su se donosile najvažnije odluke o sudbini Dubrovačke Republike. Zaslužni Dubrovčanin, pomorac, Miho Pracat dobio je najdostojnije mjesto u Atriju ovog dvora.

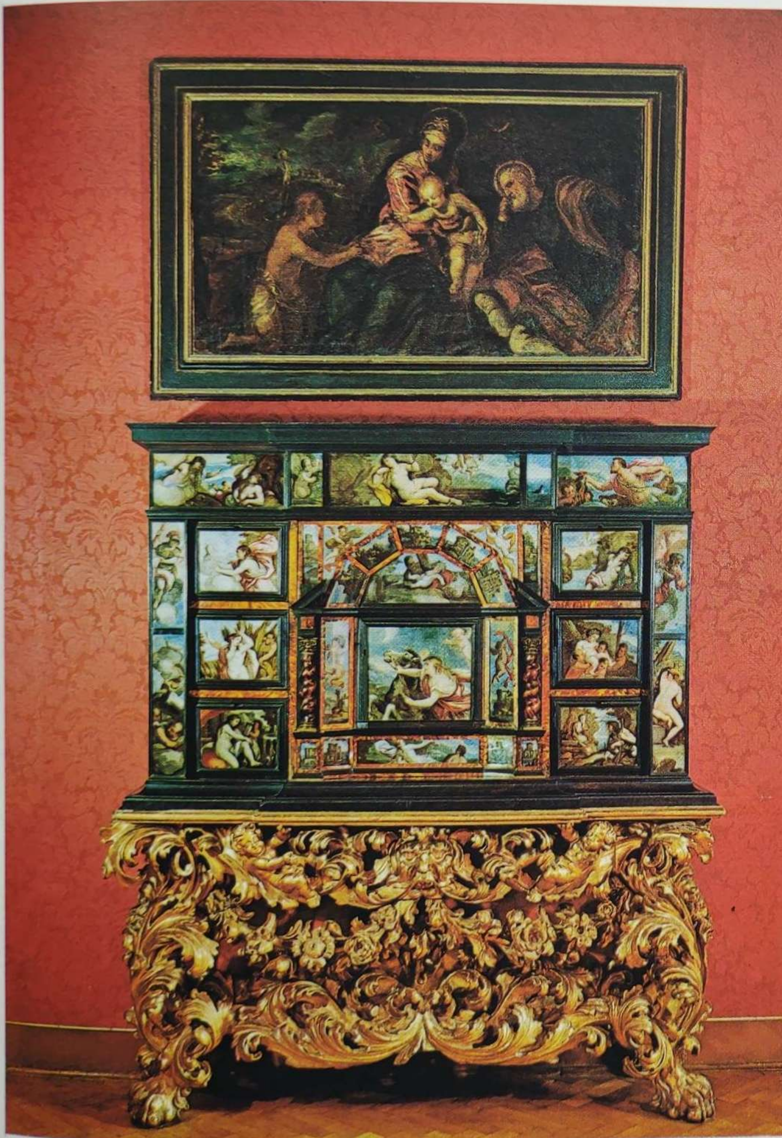
Knežev dvor, radni kabinet kneza sa slikom Mihajla Hamzića: Kristovo krštenje.

Dvorane su danas u izvornom ambijentu adaptirani prostori bogatog Povijesnog muzeja koji je smješten u Kneževu dvoru. Sačuvani su bar naoko: izgled, duh i snaga žilave borbe male republike za egzistenciju. Dubrovčani su stvarali, njegovali i voljeli umjetnost. Ona je bila sastavni dio njihova života i dužnosti. Da se uljepša i pomiluje cvijećem umjetnosti tvrda sudbina, bio je zakon u Dubrovniku.

Knežev dvor — Slika sv. Vlaha, rad nepoznatog majstora. Patron na dlanu nosi drevni Dubrovnik i pokazuje nam grad prije potresa. U dvoranama se nalaze radovi Tintoretta i drugih poznatih slikara.

Svojevrstan su doživljaj ambijenti starog grada, posebno duge tankovite ulice, popločene klesanim kamenima, mnoge sa stotinama skalina, neke nadsvođene voltima, lukovima i prelaznim balkonima. Skoro cijeli stari grad čuva kuće iz starih vremena, gdje se još vide kominate, fumari, solari, prozori s pragovima i konzolama, i nerijetko diskretna renesansna rozeta na fasadi, kapiteli na stupićima u atrijima i korticama, grbovi utkani nad dostojanstvenim starim portama, kapelice unutar kuća, crkvice kao što su i ove sv. Roka i sv. Nikole. U starom gradu samo je nekoliko širih ulica, kao: Prijeko, Za Rokom, Od Puča — nekad ulica opjevanih »crevljara i mužikanata«, i Široka ulica s rodnom kućom Marina Držića.

Pri dnu istočnog krila ulice Prijeko stoji preromanička crkvica iz 11. st., s manirističkom fasadom. Prema legendi, ona je nadograđena od kamena sa srušene Bodinove kule, koja je, izgrađena u blizini Dubrovnika, ugrožavala nezavisnost Dubrovačke Republike.

Slavni dubrovački Stradun, s pravim nazivom Placa, omiljeno šetalište đaka, studenata i građana Dubrovnika i posjetilaca iz čitavog svijeta. Nitko neće propustiti da prođe Stradunom, jer bi mu se učinilo da bi izgubio cijeli grad. Kao u stara vremena, umjesto stražara i admirala pokraj Luže, gledamo i mi kroz biforu kako vrvi šareni svijet po Stradunu.

Jedinstveni Dubrovnik, sa svojim starim i novim gradom, kao da je utekao moru, stanovnicima i obalama, pa zaplovio poput veličanstvenog broda prema sunčanim pučinama svoga podneblja, hridina mu je na jarbolu, tvrđave na palubama. Vječno zeleni Lokrum, nasmijana Lokrida, s makijom u oku, plovi mu u pratnji. Pod gustim krovom otočića tko bi otkrio stare benediktince u samostanu i mirisne parkove, pitoma kupališta i uvale.

Spomenik najvećem pjesniku dubrovačke slobode Dživu F. Gunduliću na poljani koja nosi njegovo ime, rad Ivana Rendića 1893. Ovi stihovi su motto cjelokupnog života odvažne i hrabre Dubrovačke Republike:

»O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar u kom sva blaga višnji nam bog je dô
uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove Dubrave. . .«

Glavna fasada isusovačke crkve sv. Ignacija.

Barokno stepenište — skalinata »Uz Jezuite« — prema isusovačkoj crkvi. Odmah do crkve priča vam o starom i novom vremenu slavni Collegium Ragusinum. Koliki su samo pisci i pjesnici, latinisti, humanisti i crkvenjaci, učenjaci i geniji Dubrovnika presjedili na tvrdim klupama Collegiuma.

Samostan i crkva dominikanaca sa zvonikom (15. st.) najbogatija je riznica dubrovačkog slikarstva, što su ga dominikanci stoljećima skupljali i znali sačuvati do današnjih dana.

Unutrašnjost crkve Dominikanskog samostana.

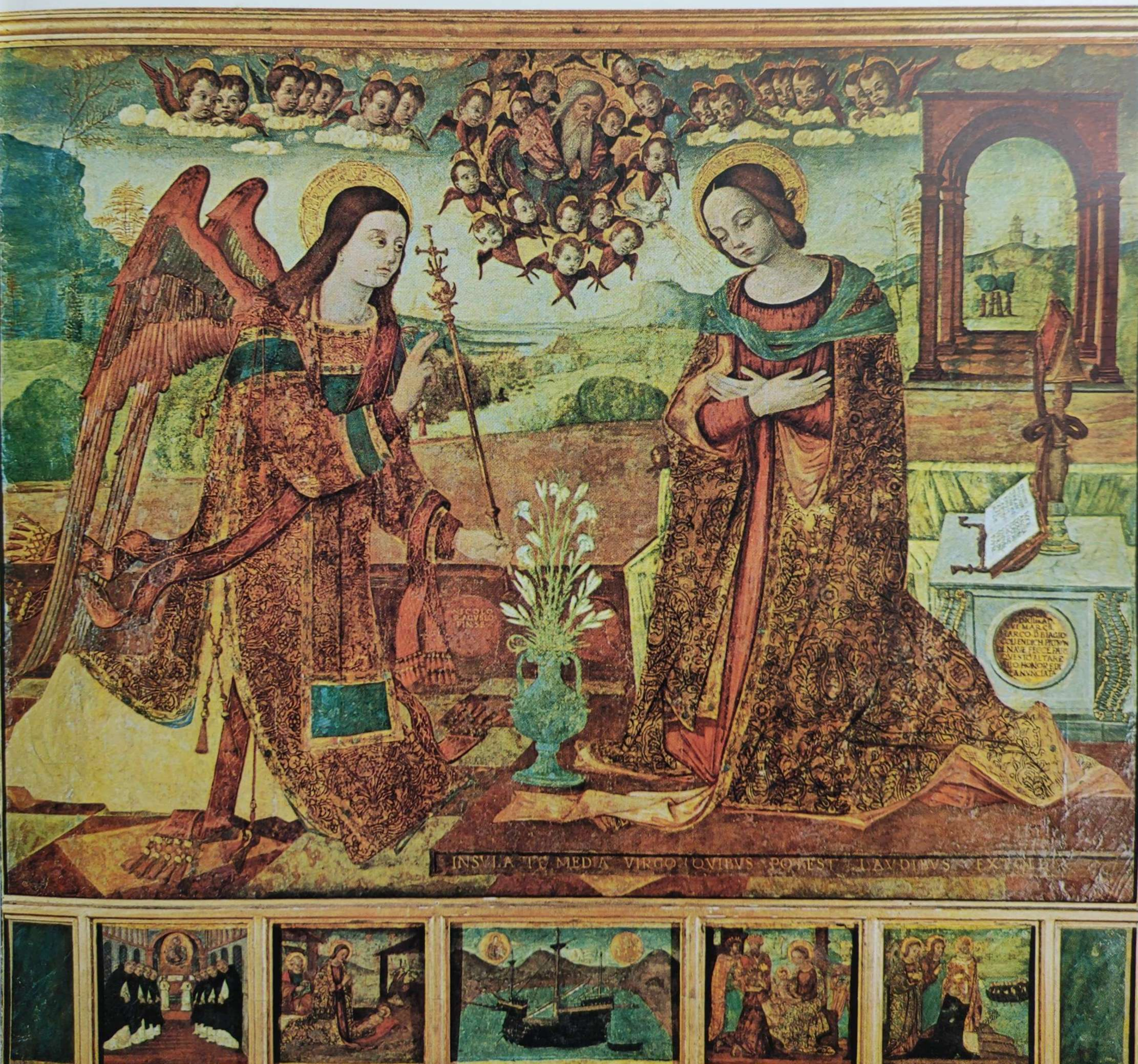
Triptih Nikole Božidarevića iz 15. i 16. st. u crkvi dominikanaca.

Poliptih Lovra M. Dobričevića iz 16. st. Slika se čuva u Muzeju dominikanaca.

»Blagovijest« Nikole Božidarevića (15. st.) u Muzeju dominikanaca.

U njedrima ovog veličanstvenog kamenog grada ugnijezdila se stara gradska luka, koja je u dugim stoljećima bila sigurno sklonište za brodove ove moćne pomorske i trgovačke države. Okružen čvrstim gradskim zidinama, tvrđavom Svetog Ivana i starom lukom, uzdiže se Dominikanski samostan, riznica vrijednih djela glasovitih majstora.

Slikano Raspelo Paola Veneziana iznad glavnog oltara u Dominikanskoj crkvi.

Vijenac sjevernih zidina i podziđa s Minčetom, tom najdostojnijom tvrđavom Dubrovnika. Svojom monumentalnošću i skladnom obradom kamena u rotondi i danas dominira nad gradom. Sloboda koja je ovdje imala najljepše prijestolje, zaštitu i stražu u ovom obrambenom kruništu, slala je prkosni izazov svima koji bi na nju podigli ruku. Osim brojnih i slavnih graditelja, čuva uspomenu na najvećeg hrvatskog renesansnog majstora iz 15. st., Jurja Dalmatinca.

Ne može se ni zamisliti Dubrovnik bez bujnih vrtova, cvijeća i mediteranske vegetacije, crvenomodre, zlatnožute i sniježnobijele oleandre, bez veselih grozdova penjačice boguvilje, umiljate červe na prozorima, purpurno-preplanutih plodova samonikle naranče i plamenog cvijeta sunčane agave, čija visoka stabljika u cvatu pjeva da je agava nakon sto godina života samo za svoju smrt procvjetala.

Neodoljivi Stradun, šetnica svih zaljubljenika u ovaj grad, hod i trka kroz stoljeća, stari zahuktani krovovi, neumorni »Zelenci« što odbrojavaju ure i vjekove, zvona koja se razliježu kao biseri s obala.

Živa je još od 1520. ova lijepa crkva sv. Spasa sa zavjetnim natpisom. Nasuprot njoj je Velika Onofrijeva česma, djelo poznatog Onofrija de la Cava iz 1446. I danas iz njezinih lijepih kamenih izvora okićenih lišćem i sunčanim glavama teče bistra voda.

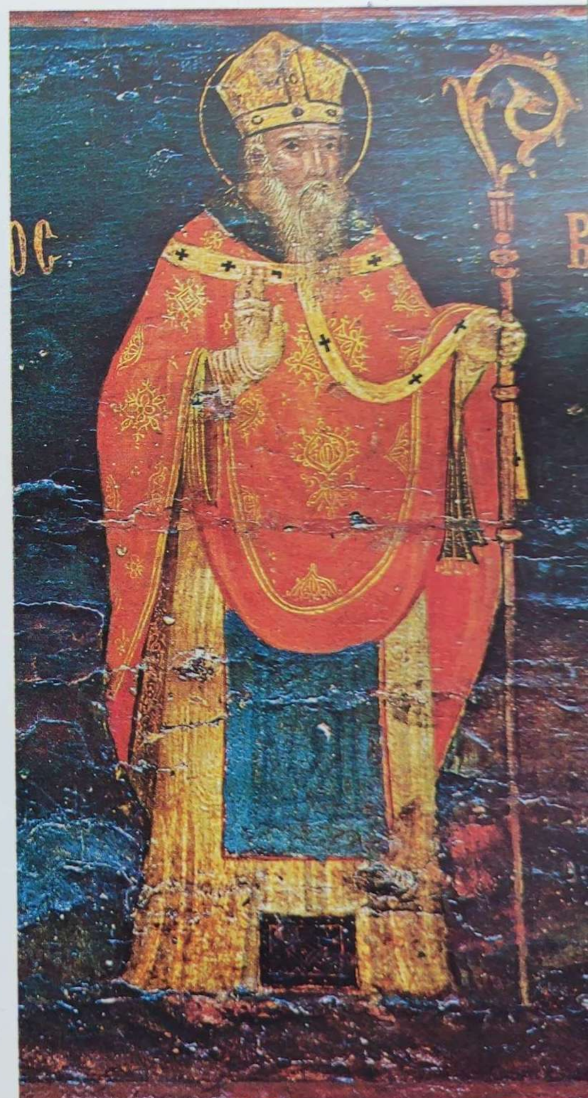
Franjevačka apoteka u samostanu Male braće jedna je od najstarijih u Evropi, osnovana 1317. s originalnim starim posuđem i priborom za lijekove iz tog vremena.
Apoteka je sačuvala bogatu liječničku tradiciju u gradu razvijajući je tokom stoljeća u neprekinutom kontinuitetu od svog osnutka do danas.

Franjevački samostan: Iluminirani rukopis iz bogate i jedinstvene Franjevačke biblioteke.

Sv. Vlaho, fragment predele poliptiha Angela Bizamana u zbirci samostana Male braće.

Franjevački samostan: Stara biblioteka.

Franjevački samostan, donji klaustar, djelo Miha Brajkova iz Bara 1360. Dvostruki kapiteli stupova, svaki u svom vijencu različit je od svoga susjeda, nose na sebi mnoštvo motiva biljnog, životinjskog i ljudskog carstva. Tko uđe, magičnim korakom kruži i po nekoliko puta ovim kamenim trijemom oko ovih stupova, pa uhvaćen snagom suptilnih kamena, predaje se mislima.

Franjevački samostan: Južni Portal – Pietà, djelo je izvanredne umjetničke vrijednosti braće Petrovića iz 1498.

Franjevački samostan – Unutrašnjost crkve. Izvedba koncerta za vrijeme festivala Dubrovačkih ljetnih igara.

»Tko će bolje nego muzika da oživi divlju, veličajnu poeziju borbe između života i smrti, bilo u prirodi, bilo u izmučenoj duši? «
(I. Vojnović, »Ekvinocij«)

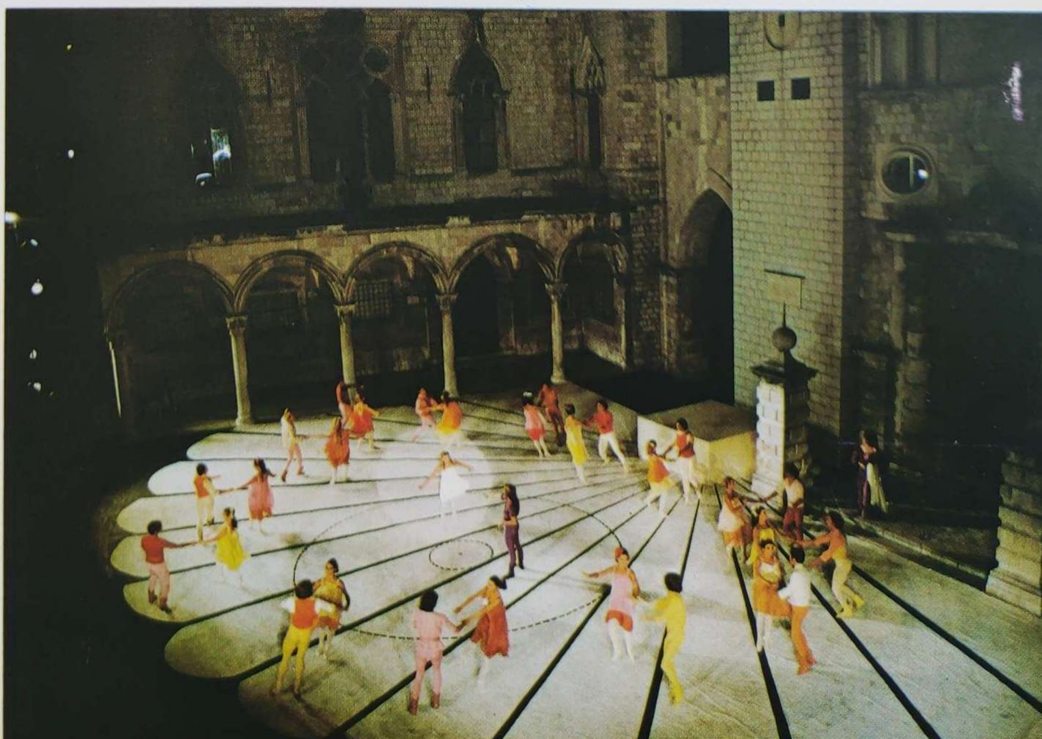

Svečano otvaranje Dubrovačkih ljetnih igara svake godine 10. srpnja. Ovaj tradicionalni ceremonijal jedinstveni je spektakl povijesne evokacije u suvremenom Dubrovniku. Kao da su se vratili knezovi, vijećnici i vrijeme minulih dana. S Orlandovog stupa kao i nekad čita se proglas kneza i senata. Puštaju se golubice mira, dovodi se Gundulićeva Dubravka na triumfalnim kolima, odjekuju simfonijski koncerti, pucaju maškule, vrvi mnoštvo prekrasnih nošnja iz Konavala, Župe i Primorja, stara ura odbrojava svoje noćno bdijenje, a Orlando uznemiren sve to začuđeno gleda. . .

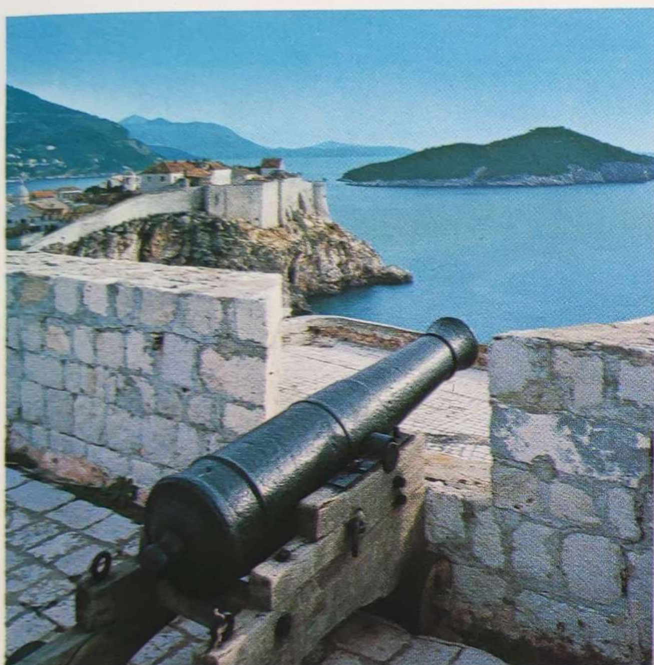

Ambijenti dubrovačkih gradskih prostora, s trgovima, balkonima, taracama punim cvjetnih arla i odrina, sa starim mirima i tvrđavama, crkvicama, palačama i parkovima najljepše su i najidealnije prirodne pozornice za vrijeme ljetnog festivala.

Zapadni ulaz u grad — Vrata od Pila s kamenim mostom i kipom sv. Vlaha.

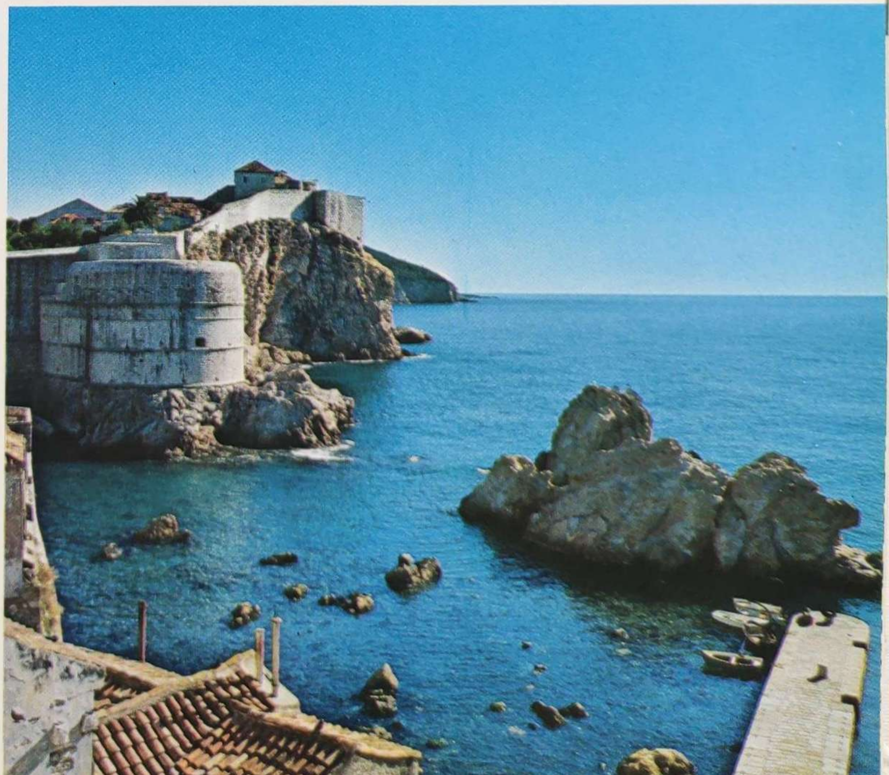

Lovrijenac i njegov top. Lijepo se vidi najizdignutija grebenasta hridina, zvana u starim vremenima Lausa, te na njoj prvobitno jezgro naseobine u pradavnom Dubrovniku.

Lovrijenac — monumentalna tvrđava na morskim grebenima, čuva na tisuće priča o svome junaštvu i junaštvu stražara.

Zahvaljujući ovim neosvojivim hridima i utvrdama, stoljetni suparnici, Mleci, a i mnogi drugi, više puta su se vratili ispod zidina Dubrovnika bez uspjeha i bez plijena. Lovrijenac je danas najbolja svjetska pozornica Shakespearovog »Hamleta«.

Skladni Bokar ne liči ovdje na tvrđavu, više na kameni ples rotonde iznad luke Kolorine koju i čuva. Dovršen je i utvrđen 1462.

◁ Ljepota i monumentalnost dubrovačkih zidina izraz su stalne težnje Dubrovčana da sačuvaju svoju slobodu, nezavisnost i samostalnost. Ove čvrste zidine sa svojim utvrdama i kulama koje su se sačuvale sve do naših dana simbol su Dubrovnika i po svojoj originalnosti jedinstvene na svijetu.

Triptih Nikole Božidarevića u crkvi na Dančama (15, 16. st.). Impresionira ovo čudesno slikarstvo domaćeg slikara.

Pred nama je kameno gnijezdo, oplemenjeno tisućama njegovih žitelja i graditelja. Gledano s padina Srđa, iskri u moru sunca i vedrih talasa koji se razbijaju o kamene hridi Lokruma – otočića romantične ljepote.

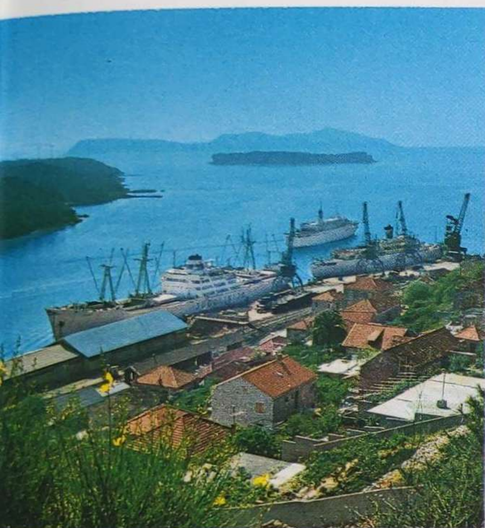

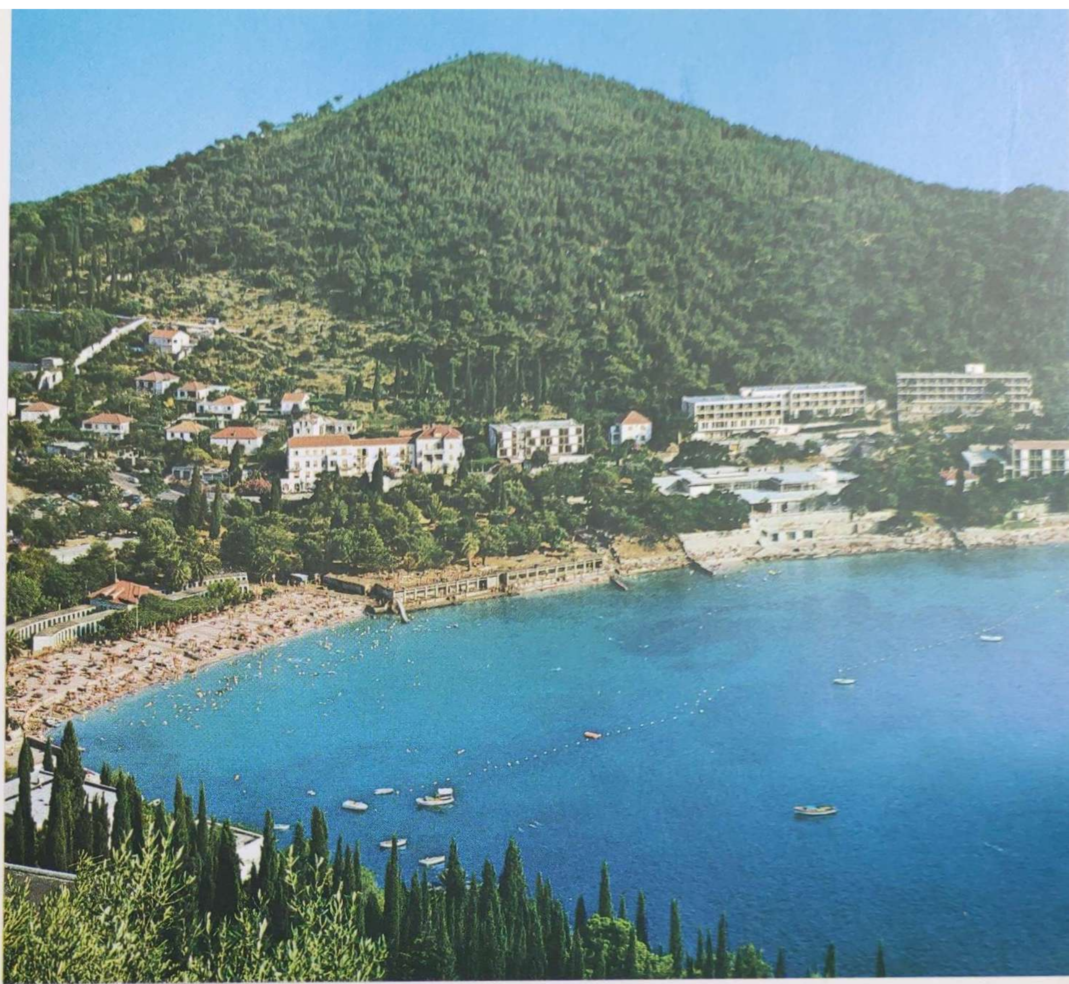

CCCC X VII
ENS FEBRVARII

Gruž — stara Gravosia, današnja moderna luka Dubrovnika, privredni i trgovinski centar, i moderna stambena naselja na šumovitom poluotoku Lapadu.

Gruška luka s teretnim brodovima.

»Jedan po jedan dohodu vlastela
u crnom lijesu nošeni od fakina
na zadnje sijelo gdjeno znak propela
grbove kruni posred ruzmarina«

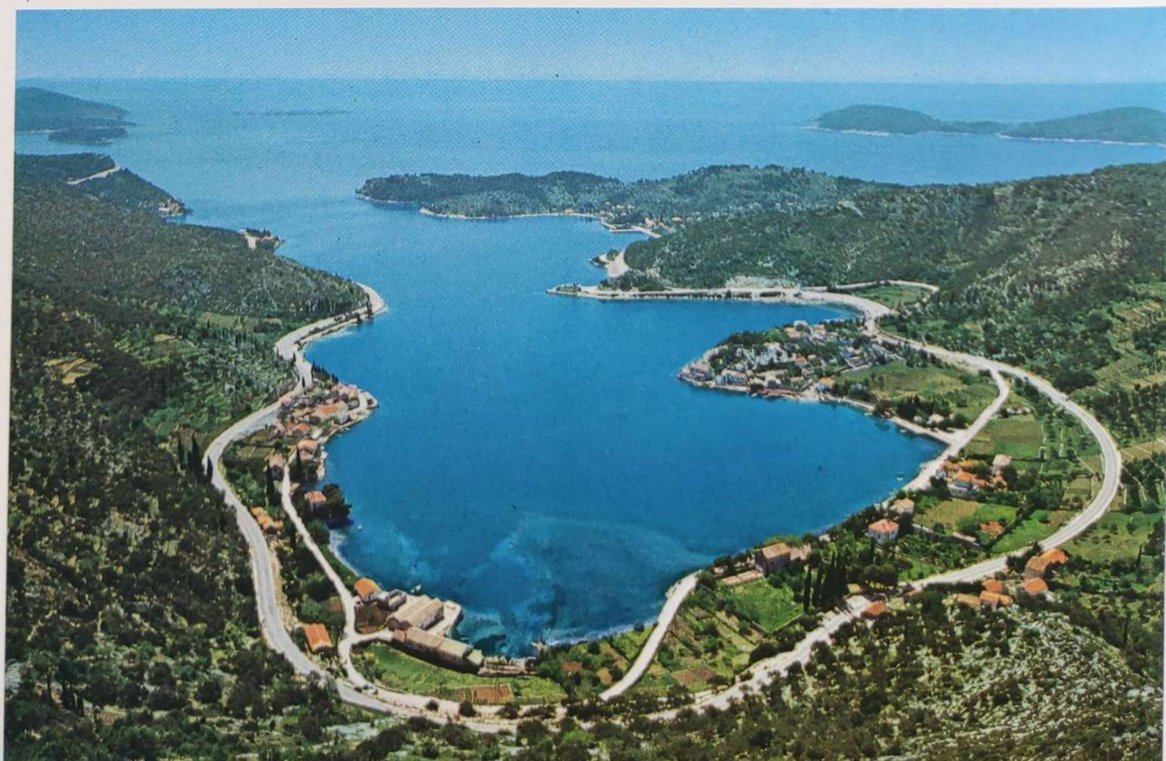
(I. Vojnović, »Na Mihajlu«, 1892)

Lapad sa živopisnom uvalom Sumratin. Nedaleko od ove plaže, na pitomom tijelu lapadske zemlje stoji crkvica sv. Mihajla, nekoliko čempresa i grobova.

Blistavo more, lapadski grebeni preplanuli od sunca i bure, raj su za mnogobrojne turiste koji zauvijek ponesu u sjećanju dio dubrovačke ljepote. Ovdje, okrenuto moru, smjestilo se turističko naselje »Dubrava« Babin Kuk.

Rijeka Dubrovačka, dio Marine. S ovih je izvora potekla voda u dubrovačke fontane. Zbog izvorske vode, zaljeva, brda koja štite od vjetrova, plodnih njiva i polja uzduž lijeve i desne obale Rijeke Dubrovačke, ovuda su bila posijana brojna naselja i dubrovački najljepši ljetnikovci.

Zaton — lijepo i slikovito mjesto Dubrovačkog primorja.

Lopud — poznati otok dubrovačkih pomoraca, bujne vegetacije, maslinjaka, crkava. Na slici Dominikanski (15. st.) i Franjevački samostan (15. st.)

Trsteno — Arboretum, veličanstveni nacionalni park, uz ljetnikovac obitelji Gučetić za sobom nosi petsto godina života. Dva orijaška platana, jedan div-hrast, borovi, čempresi, palme, orepike, planike i bujni nasadi tropskog i suptropskog drveća, cvjetne oaze od kaktusa do mirisnih grmova.

Uvala Slano puna jedrilica. One su našle ovdje svoj raj u mirnom moru s tihim maestralom, kraj novog hotela »Admiral« na sunčanu pijesku.

Ston sa solanom iz 14. st. Poslije Dubrovnika najutvrđeniji grad Dubrovačke Republike. Sačuvao je sve do danas svoje obrambene kule i zidine. Ova zanimljiva preromanička crkvica sv. Mihajla na Stonskom vrhu datira iz 11. st.

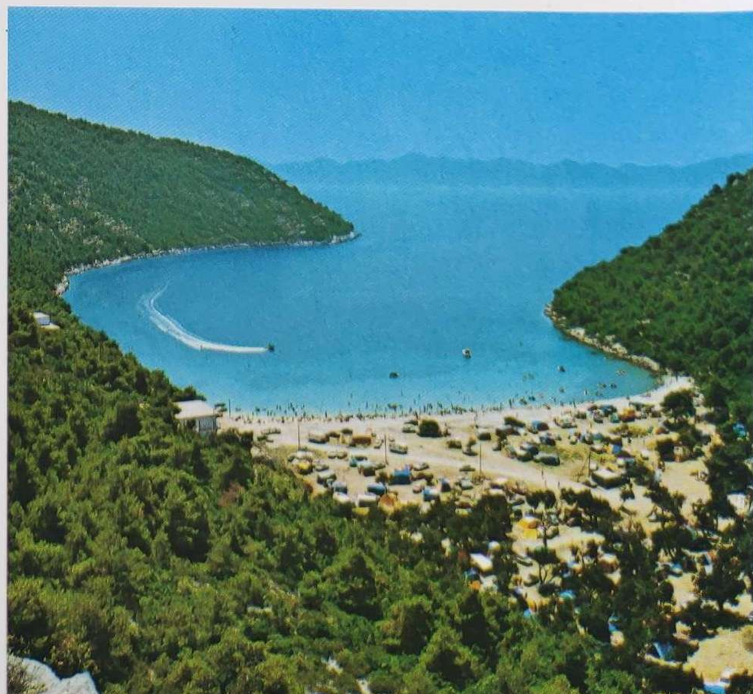

»Živo, živo igraj, igraj Linđo, pod sunčanim ognjem Primorja, u zagrljaju primorskih ljepotica. Lijerica, kamenje i viola prskaju iz vilovitog poskoka« (Narodna)

Sunčana uvala Prapratno u blizini Stona poznata je iz davnine. Kao da se ljepotica ušuljala u kopno — pješčano zlato u kosi, modri joj zraci pučine prožimlju oko, zelene kite šuma obujmljuju bokove, a sirene iz internacionalnog campa udaraju u gitare.

Da bi zaštitili svoje posjede i prirodne solane na Pelješcu, Dubrovčani su između dva utvrđena grada, Velikog i Malog Stona, izgradili zidine koje spajaju oba gradića. Kamene ulice, skladne građevine i zidine sa svojim kulama i bastionima sačuvali su svoju neprolaznu ljepotu sve do naših dana.

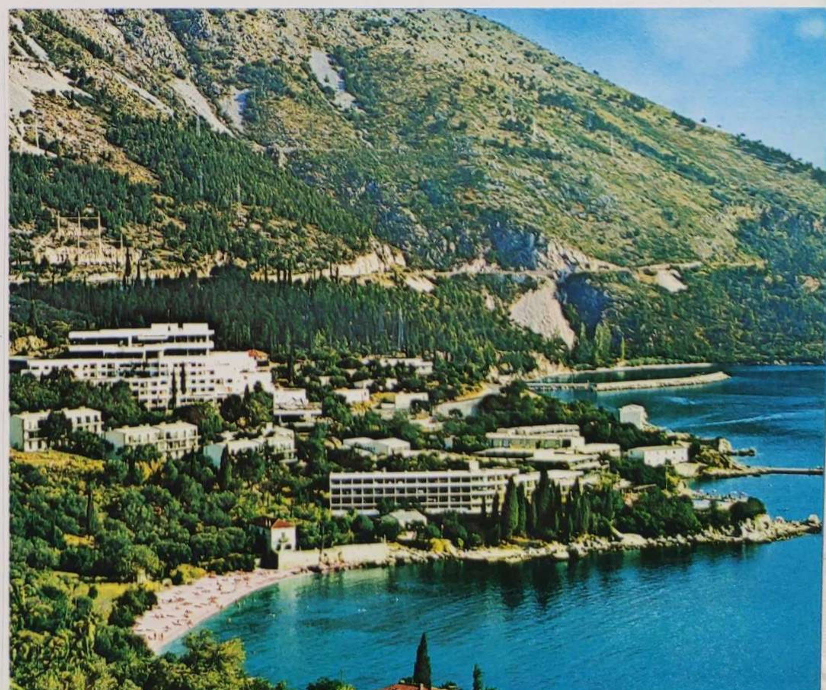
Prolazimo Astarejom – Dubrovačkom Župom, nekadašnjim cvjetnim poljima starih Epidaurićana, kao i stanovnika Dubrovačke Republike, današnjim perivojem Dubrovačke rivijere, ukrašenim modernim hotelima, vilama, ljetovalištima, kupalištima, voćnjacima i cvjetnjacima koji u dugim proljetnim i ljetnim danima, osim što ushićuju putnike, zažele im i toplu, punu osunčanih mirisa dobrodošlicu.

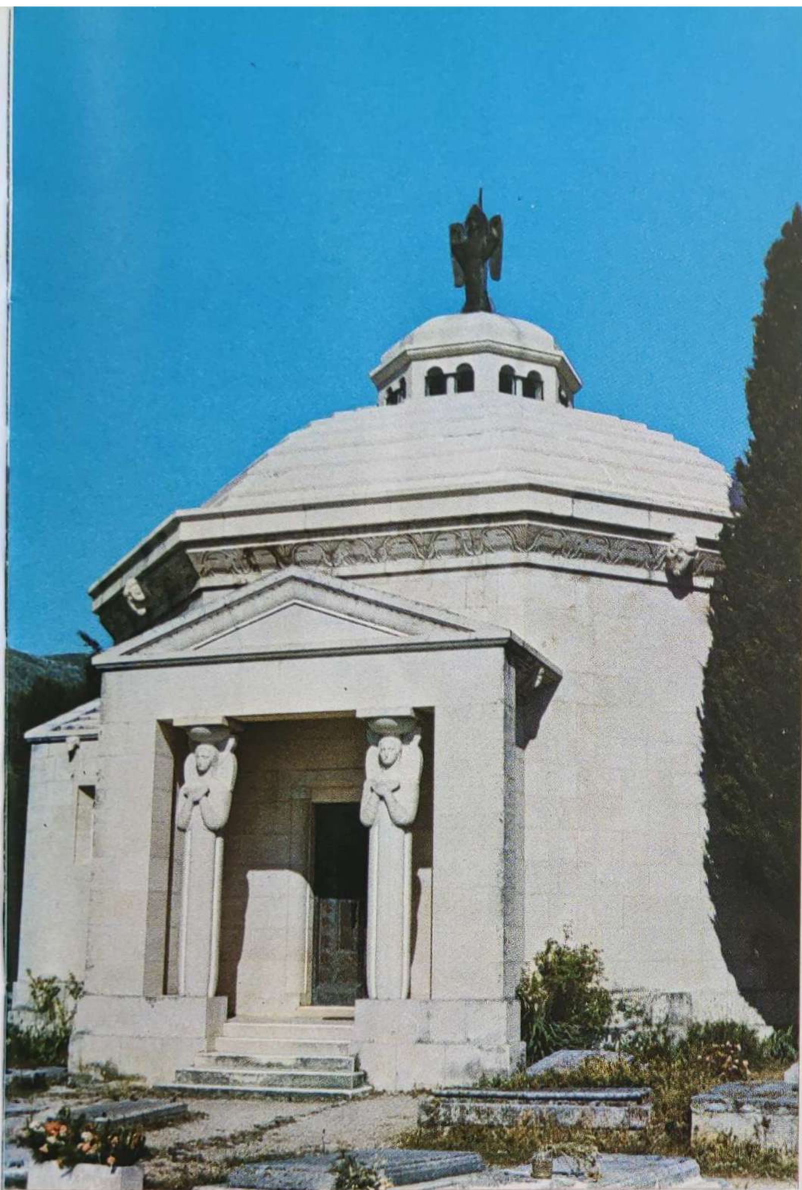

. Berba grožđa u plodnoj ravnici Konavala.

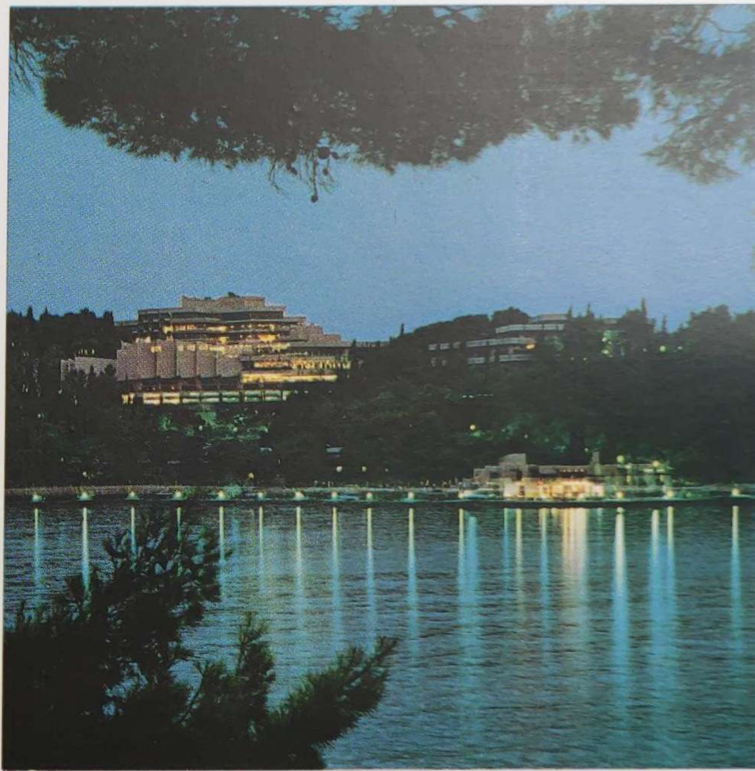
Naranče – zlatni plodovi sunčane klime Dubrovnika.

U prastarom smo Epidaurumu (7. st. pr. n. e.) danas u vedrom i lijepom Cavtatu, rodnom mjestu Bukovca, Bogišića, Supila, Zore, u gradiću gdje je niklo mnogo remek-djela, pa i ovo hrvatskog kipara Ivana Meštrovića — Mauzolej porodice Račić.

S najljepšim hotelom »Croatia« Cavtat je danas najposjećenije mjesto dubrovačke rivijere.

Nedjeljom u Čilipima konavoski svijet igra potkolo uz zvuke lijerica i tamburica.

Trenutak folklorne svirke iz konavoskog života, iz lijepe »doline obdarene najljepšom nošnjom i lijepim ženama«. Ovaj miješničar svira konavoski melos uz miješnice i diple. U svečanoj nošnji svojih pradjedova, staroj više od tri stotine godina, s ovim živim bojama i motivima pokazuje samo dio bogate kulturne i povijesne baštine Konavala.

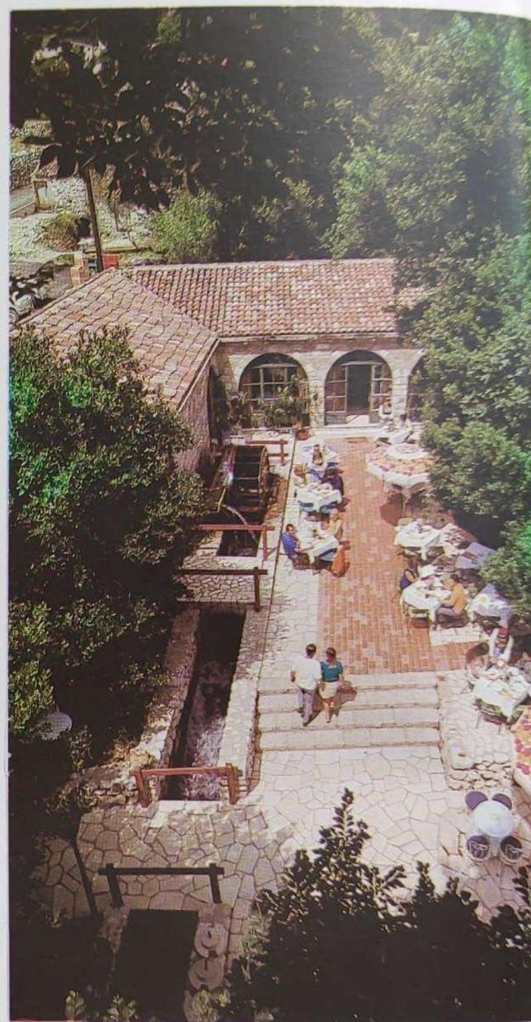

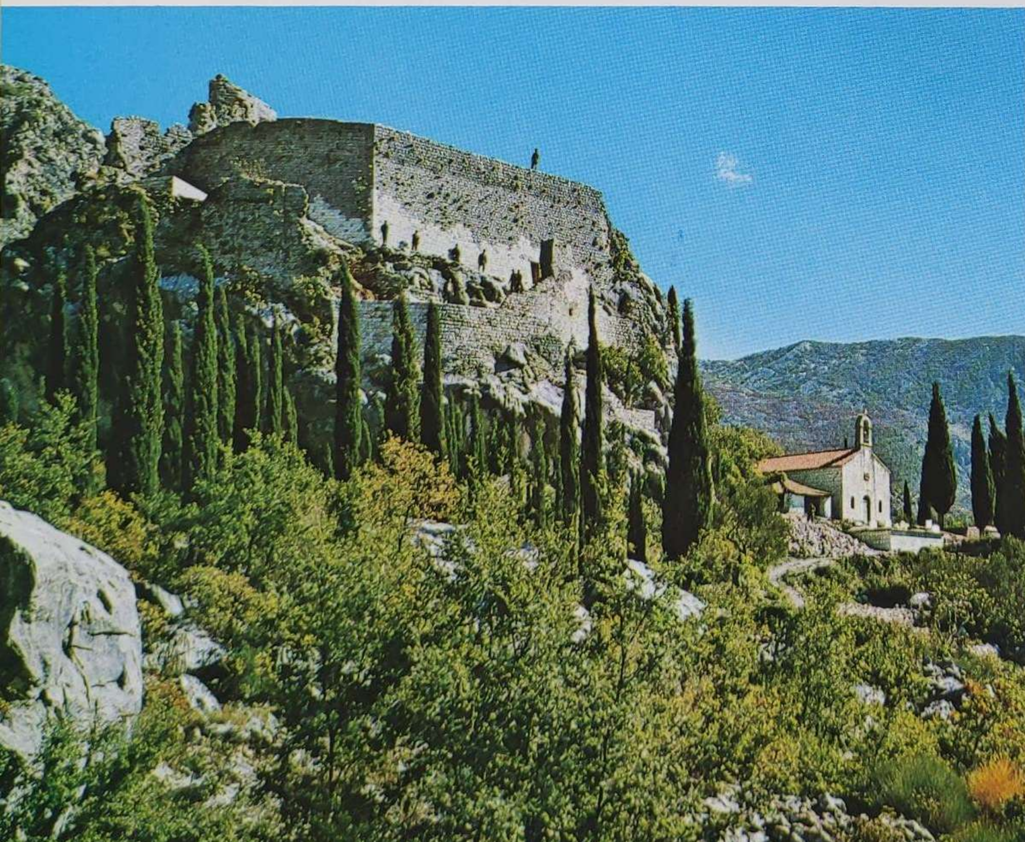
Čilipi – jedno od slikovitih konavoskih sela, na brežuljku i šumovitim ograncima Donje Gore. Tipična arhitektura konavoskog sela.

Izletište – restoran »Konavoski dvori« uklopljeni u rustičnu konavosku arhitekturu s ognjištima i gostinskim sobama, u folklornom ruhu među bujnim lovorikama pokraj vodopada legendarne rijeke Ljute, u nezaboravnom ambijentu još i danas živih mlinova i stupa, s domaćom bogatom trpezom jela i pića, s uslugom Konavoka u narodnoj nošnji, ponos su svakoga u konavoskom zavičaju i okolici.

Soko-kula u Dunavama. U ovoj dobro očuvanoj tvrđavi iz 15. st. koja je bdjela nad Konavoskim poljem, selima Donje i Gornje Gore, u graničnom sjeveroistočnom dijelu Dubrovačke Republike, radio je kao zapovjednik kule Ilija Crijević, jedan od najvećih dubrovačkih pjesnika 15. st.

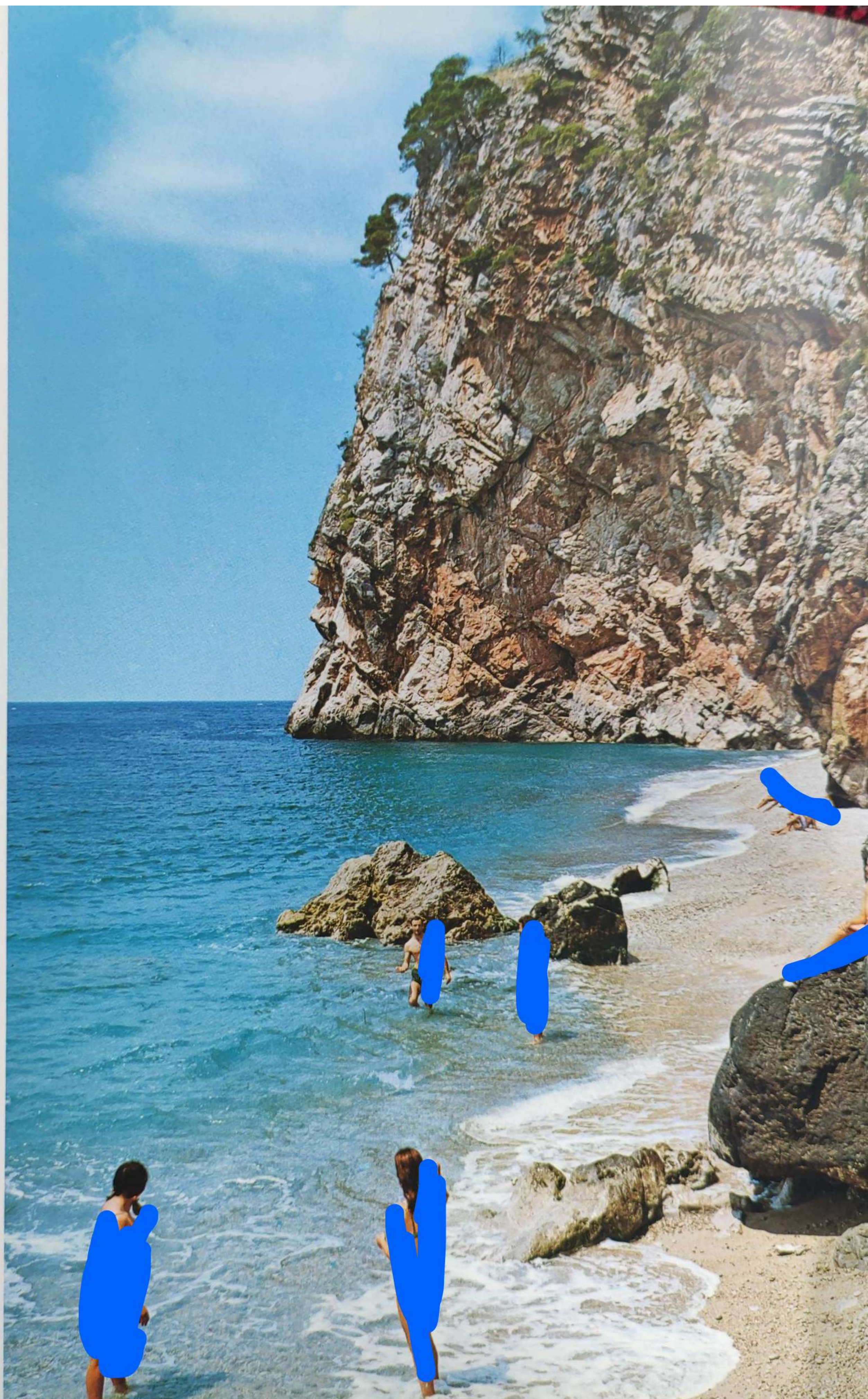

U podnožju Sniježnice, u srcu Konavala prostire se plodna ravnica Konavoskog polja bogata plantažama vinograda.

Plaža u Popovićima,
jedna između
najljepših u
dubrovačkom kraju.
Kristalno bistro more,
opojni zov tišine,
visoko suro stijenje
opaljeno suncem i
beskraj plave pučine.

U Moluntu, zaljevu toplih pjeskovitih uvala, konavoskoj luci još iz vremena Dubrovačke Republike, danas krasnom i najmirnijem kutiću konavoske obale, gdje su bogata lovišta sardela, ukljata, širuna, škrpina i kijerna, i ovaj mladi ribar kao da pjeva pjesmu moru i ribama.

Prirodno čudo ljepote su Veliko i Malo jezero što su ih stvorila usta mora i podmorske žive vode. Ovaj žilavi otočić sv. Marije ispisao je toliko povijesne kulture Mljeta; treba samo otvoriti knjigu građevina i tragova ljudskih naselja. Ovaj Benediktinski samostan s romaničkom crkvom iz 12. st. korisno je adaptiran u hotel »Melitu«. Šetnjom po Mljetu mogli bi se otkriti tragovi legendarne nimfe Kalipso i borovi što su zastrli nebo ljepotom i snagom, iz kojih je Odisej gradio brod za povratak na Itaku.

Povijest Dubrovnika

Dubrovnik je ne samo velika nego i veličanstvena pojava naše povijesti. Izuzetan i jedinstven u svom uzletu utisnuo je trajan biljeg ne samo u zdanje hrvatske nego i prošlosti svih južnoslavenskih naroda.

U davnoj prapovijesti naselili su stari Iliri pust i krševit otočić, zapravo poluotočić ispod brda Srđa nazvavši ga Ragusium. Od 2. st. prije n. e. uz njih će se smjestiti mala skupina rimskih vojnika. Iliri su dali mjestu ime, Rimljani ostavili tragove i ulomke sarkofaga, natpisa, zgrada, oružja.

Nedaleko Ragusiuma, nekoliko milja prema jugoistoku, cvao je rimski grad-kolonija Epidaurum, današnji Cavtat. Bogat lukom, brodovima, zgradama, trgovinom, vodovodom, obrtima, organiziranom upravom i crkvenom zajednicom.

U početku 7. st. n. e. Balkan je promijenio političku i etničku sliku. Slaveni su se spustili sa sjevera i sjeveroistoka, prešli Dunav i Savu, porušili stare rimske gradove, stalno se naselili na području od Karavanki do Jadranskog, Crnog i Egejskog mora. Oteli su čitav taj prostor Bizantu, nasljedniku starog Rimskog carstva na ovom dijelu Balkana.

Preživjele izbjeglice iz Epidaura (djelomice i iz Salone) prešle su, sklonile se na hridinu Ragusium koja će otad, od g. 614. n. e. postati temelj, novo ognjište srednjovjekovnog grada istog imena. Novi grad Ragusium poznat je od 12. st. i po svom hrvatskom imenu Dubrovnik, koje će ga nadživjeti

Prvi put spominje se naziv novog grada u 7. st. kad je nepoznati geograf iz Ravene zapisao: »Epidaurum, id est Ragusium« (Epidaur, to je danas Dubrovnik). Preko tog zapisa tadašnji srednjovjekovni svijet doznao je da se iz pepela nedaleko porušenog Epidaura podiglo novo naselje, novi grad.

O počecima te nove društvene zajednice obavijestile su nas lokalne kronike i anali. Ipak, čini se da je pouzdane podatke, ne samo o Dubrovniku nego i o počecima drugih dalmatinskih gradova, dao bizantski car Konstantin Porfirogenet (913—959) u djelu »De administrando imperio« (O upravljanju carstvom). Car-pisac opisuje kako je stradao stari Epidaur, kako su se preživjeli stanovnici sklonili i spasili na strmom obronku današnjeg Dubrovnika, kako se naselje širilo i opasalo zidinama. Sigurnost novom naselju pružale su vrletne stijene s juga i močvarni rukavac sa sjevera koji ga je dijelio od kopnenog podnožja brda Srđa. Na prvi pogled strma i oskudna hridina, osim zaštite od napada s kopna i mora, nije pružala perspektivu gospodarskog napretka. Stari su Dubrovčani ipak uspjeli svladati prirodne zapreke. Njihovo malo, tek rođeno ribarsko-pomorsko naselje postepeno se širi. Prvotna teritorijalna jezgra od Zatona do Cavtata okružena kao prstenom otocima Šipanom, Lopudom, Koločepom, Sv. Andrijom Daksom, Lokrumom, Supetrom, Mrkanom i Bobarom s usputnim manjim otočićima i grebenima priključuje susjedna područja: Lastovo sredinom 13. st., Ston i Pelješac godine 1333, Mljet sredinom 14. st., gornje dijelove Župe i Šumeta godine 1357, Primorje 1399, Konavle 1415—1427. Tim teritorijalnim prinovama Dubrovnik je konačno omeđio svoju državicu od Kleka do Sutorine.

Dubrovnik proživljava prva stoljeća svoje povijesti pod zaštitom Bizanta (od 614. do 1205).

Bizant u to doba drži pod svojim dalekim, ali zato nedovoljno čvrstim nadzorom i ostale dalmatinske gradove. Ti gradovi, zajedno s Dubrovnikom, tvore jednu političku i administrativnu jedinicu čije je središte u Zadru. Dok su drugi dalmatinski gradovi tijekom stoljeća mijenjali vrhovnu vlast, Dubrovnik je, uz male prekide u 11. i 12. st., kad je priznavao zaštitu Normana, bio manje-više stalno pod Bizantom.

Od 7. do 9. st. zapravo se malo zna o njegovoj povijesti. U 9. st. zaletjeli su se Arapi-Saraceni u Jadran. Dok su mnogi gradovi i luke obiju obala Jadrana iskusile žestinu njihovih opsada, pljačkanja i zauzimanja, Dubrovnik je godine 866—867. izdržao njihovo opsjedanje koje je trajalo 15 mjeseci. To je dokaz da se već utvrdio jakim zidinama i osigurao mornaricom. Nakon toga događaja Dubrovčani nastavljaju borbu protiv Saracena. Godine 869. prevezli su svojim brodovima hrvatske i ostale slavenske čete da oslobode Bari od saracenske okupacije. Budući da su Saraceni u 9. st. u nekoliko pomorskih okršaja porazili, desetkovali mletačku flotu, dubrovačka, hrvatska i neretvanska mornarica bile su tada najjače na jadranskom prostoru, stvarni gospodari Jadrana, njegova prostora i putova. To je doba kad Mlečani nazivaju hrvatskog kneza Domagoja (864—878) »najgorim knezom Hrvata« (pessimus Sclavorum dux) zbog poraza koje im je nanosio i kad ne smiju za kneza Branimira (879—892) napadati hrvatsku obalu.

Otad će se dubrovačka i hrvatska mornarica često naći zajedno u obrani hrvatskog dijela jadranske obale.

Istodobno se Dubrovnik osigurava s kopnene strane. Kao što su svi dalmatinski gradovi plaćali od oko godine 879. hrvatskim vladarima danak da smiju slobodno uživati i obrađivati svoja polja izvan gradskih zidina, tako i Dubrovnik plaća danak knezovima iz Zahumlja i Travunje da mirno posjeduje svoju djedinu (hereditas) tj. Župu, Šumet, Rijeku i Zaton.

U srednjem vijeku običavali su gradovi štovati nekog sveca kao svog zaštitnika. Godine 972. Dubrovnik prilikom jedne opsade Mlečana izabire za svog zaštitnika, parca sv. Vlaha. Otad kult toga sveca postaje simbol gradske slobode.

Oko godine 999. Dubrovnik se crkveno osamostaljuje. Postaje nadbiskupija i metropolija čiju crkvenu vlast priznaju susjedne slavenske biskupije.

U 11. st. u Dubrovniku dolazi do unutrašnjeg društvenog raslojavanja: s jedne strane uzdiže se plemstvo, vlastela (nobiles), s druge se odvaja puk (populus, plebs). Ta društvena podvojenost ostat će do kraja političkog života dubrovačke samostalnosti.

Vrhovna vlast Bizanta nije ometala razvoj dubrovačke gospodarske djelatnosti. U 12. st. nižu se gradovi s kojima Dubrovnik sklapa ugovore prijateljstva, mira i slobodne trgovine: Molfetta, Pisa, Kotor, Rovinj, Ravenna, Omiš, Fano, Ancona. Isposlovao je privilegije Bizanta za slobodnu trgovinu po čitavom carstvu. Godine 1186. sklapa mir sa Stefanom Nemanjom, vladarom Raške, i 1189. s Kulinom banom iz Bosne. Od tada dubrovačke karavane nezadrživo prodiru po vrletima Balkana izvlačeći iz njegovih njedara rude, roblje, stoku, stočne i agrarne proizvode i sl.

Uspješan gospodarski start Dubrovnika počela je skučavati Venecija, koja će postati i ostati stoljetni njegov suparnik. Zajedno s Pisom i Genovom, u doba križarskih ratova od kraja 11. do druge polovine 13. st. Venecija je zagospodarila svim važnim trgovačkim točkama Jadranskog, Jonskog, Egejskog mora i Levanta. Postala je svjetska sila, najjači trgovački poduzetnik na Mediteranu. Put do tog uspjeha i sigurnosti njezine veličine išao je Jadranom. Ako ona ne bi suvereno gospodarila i nadzirala strateške luke i otoke istočnog Jadrana, njezina svjetska dominacija došla bi u pitanje. Zato je već 1202. uz pomoć križara osvojila Zadar, a 1205. njezinu vlast priznaje i Dubrovnik, koji će pod njenim suverenitetom ostati do 1358.

Venecija je u Dubrovniku vidjela opasnog suparnika. Zbog toga je nastojala skrenuti njegovu trgovinu prema zaleđu, Balkanu. Poticala ga je različitim privilegijama da više trguje po kopnu. S druge strane, ometala je i pravila neprilike njegovoj pomorskoj trgovini. Zato su se Dubrovčani tri puta pobunili protiv njezine prisutnosti u svom gradu i htjeli je skinuti sa svojih leđa. Ali u 13. st. nisu uspjeli.

U takvim uvjetima Dubrovčani razvijaju i šire svoje kopnene i trgovačke veze. Premda se posebno povezuju s lukama srednje i južne Italije i s hrvatskim i dalmatinskim gradovima, ne zanemaruju daleka unosna tržišta od Crnog mora do Gibraltara.

U unutrašnjem životu izglasavaju i 1272. potvrđuju gradski Statut — svoj temeljni zakon. U njemu su kodificirali pravne norme unutrašnjeg i vanjskog političkog života komune, uprave, nasljednog prava, pomorstva, trgovine, urbanističke izgradnje i sl. Slijedi godina 1277. i Zakon o carinama, kojim se određuju daće robi koja se uvozi i izvozi. Od godine 1278. sačuvane su arhivske knjige koje su se uredno vodile sve do pada Republike. Iz njih se crpe podaci ne samo o svim oblicima i granama svakodnevnog, političkog, diplomatskog, pomorskog, trgovačkog i dr. života starog Dubrovnika nego i svih krajeva njegova zaleđa, a također i gradova jadranskog i sredozemnog bazena. U tom stoljeću grad se zaokružio zidinama i dobio svoju osnovnu današnju konturu.

U 14. st. grade se glavni samostani, franjevački i dominikanski, crkva sv. Vlaha i dovršava se katedrala (koju je prema tradiciji utemeljio engleski kralj Rikard Lavljeg Srca 1192. na svom povratku iz III križarske vojne). U 14. st. nadalje otvara vrata ljekarna (1317) koja je najstarija u Evropi po svojem kontinuitetu, uspostavlja se bolnica (»Domus Christi«), počinje radom kovnica novca; uvodi se karantena i podižu lazareti, prvi na istočnoj jadranskoj obali. Naveliko se ruše drvene kuće, umjesto kojih se zidaju kamene, i grad poprima svoj bijeli izgled.

Prevlast Venecije na Jadranu skršio je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. On je mirom u Zadru 1358. prisilio grad »lava sv. Marka« da privremeno napusti istočnu jadransku obalu sa svim svojim posjedima »od sredine Kvarnera sve do granica Drača«. Dubrovnik je tada, kao grad

koji se nalazi u Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske, ušao u hrvatsko-ugarsku državnu zajednicu, priznao hrvatsko-ugarskog vladara za svog suverena. Otada za čitavo vrijeme hrvatsko-ugarske zaštite do 1526. Dubrovnik proživljava vrhunac svog uspona (od 1526. do 1808. Dubrovnik priznaje suverenitet Turaka). Pod hrvatsko-ugarskom zaštitom Dubrovnik postaje stvarno slobodan grad-država, koji u početku 15. st. prerasta u Republiku.

Sloboda je bila glavni temelj opstanka i napretka Dubrovnika. Zato su je Dubrovčani brižno čuvali, za nju se srčano borili, njoj sve podložili. Na tvrđavi Lovrijencu uklesali su natpis: NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AURO (Sloboda se ne prodaje ni za sve zlato). Njeno ime su utkali u zastave, podigli na jarbole, urezali u novac, zapisali na svim državnim ispravama i aktima, odjenuli je u stihove, prožeti njome svoja nastojanja i htijenja. Sve je u toj zajednici trebalo služiti općem dobru države. Zato su stavili natpis na ulazu u Veliko vijeće: OBLITI PRIVATORUM PUBLICA CURATE (Zaboravite na privatne stvari, brinite se za opće dobro.).

Kad su Dubrovčani ušli u hrvatsko-ugarsku zajednicu, riješili su se sputavanja i ograničenja u trgovini koja im je nametala Venecija u prošlim stoljećima. Sada dolazi do izražaja zemljopisna pogodnost njihova smještaja otvorenog prema širokom moru. Dubrovački brodovi izlaze i režu daleka mora, sidre se u bogatim lukama. Njegovi pomorci i trgovci posjećuju Crno more do Krima i Trapezunta. Zadržavaju se u Carigradu i Mramornom moru. Preko otoka i luka Egejskog mora trguju na Kreti, Negropontu, Hiosu, Fokeji, Lesbosu, Rodu. Pristaju u luke na Levantu u Miletu i Efezu. Zalaze u Aleksandriju i obale sjeverne Afrike. Zadržavaju se na Peloponezu i obalama Albanije, a da se i ne spominju luke obiju obala Jadranskog mora. Dubrovčani su i prije 14. st. zalazili u mnoge od tih luka, ali sada to rade intenzivnije.

U to doba osobito se grana i kopnena trgovina. U zaleđu Dubrovnika, u Bosni i Srbiji, kopa se u rudnicima srebro, olovo i ostale kovine, ispire zlato (rudnici oko Kreševa, Fojnice, Olova, Trepče, Novog Brda, Kopaonika itd). Prema zaleđu vode poznati karavanski putovi, »dubrovački« i »neretvanski« drum.

Na trgovištu Drijeva (danas Gabela) na Neretvi dubrovački trgovci vrše razmjenu dobara, uvoza-izvoza velikih razmjera. Ulaskom u hrvatsko-ugarsku zajednicu otvorila su se Dubrovniku nova tržišta Hrvatske, Slavonije, današnje Vojvodine, pa preko Panonske ravnice do Budima. Radius njegove trgovine znatno se proširio i obogatio.

Dolazak Turaka na Balkan u 14. i 15. st. nije prekinuo trend dubrovačke kopnene trgovine. Dubrovčani su prvi među kršćanskim državama dobili pravo da trguju s »nevjernicima« Turcima. To je onaj glasoviti »Privilegij plovidbe u istočne zemlje« (Privilegium navigationis ad partes orientis) iz 1443. koji im omogućuje da gotovo jedino oni smiju održavati trgovačke veze s islamskim svijetom. Kad su se Turci konačno učvrstili na Balkanu i Podunavlju u 15. i 16. st., Dubrovčani su jedini od svih južnoslavenskih zemalja ostali slobodni. Tu su slobodu iskupljivali od 1481. plaćanjem godišnjeg danka (harača) u iznosu od 12 500 dukata. Za uzvrat slobodno su trgovali po Turskom carstvu u kojem je tada vladala sigurnost na putovima i jedinstveno carinsko tržište.

Dok se Turci u 16. st. penju do vrhunca moći za Sulejmana Veličanstvenog (1520—1566), a s njihovom moći jača se i širi dubrovačka trgovina na Balkanu, dotle se na zapadnom dijelu Sredozemlja uzdiže Španjolska. Ona, zahvaljujući otkrićima Novih Zemalja, postaje u 16. st. vodeća politička i gospodarska sila Zapada. Preko državnih veza zagospodarila je južnom Italijom i tako postala prekomorski susjed Dubrovnika. Dubrovnik živi u tijesnom prijateljstvu sa Španjolskom. Ona mu omogućuje da razvije pomorsku trgovinu velikog stila ne samo na zapadnom dijelu Sredozemlja nego i izvan njega. Dubrovčani izlaze iz Gibraltara prema Portugalu, Engleskoj i Flandriji. Preplovljuju Atlantik, sidre se u Indijskom oceanu. U prijateljstvu su s papom. S Venecijom nastoje izbjeći nesuglasice i izgladiti trzavice.

U tako sretnom stjecanju okolnosti Dubrovčani vrše posredničku trgovinu svjetskih razmjera izvozeći sirovine i agrarne proizvode s Balkana a uvozeći robu visoke kvalitete sa Zapada. Njegovi brodovi prevoze robu i izvan dubrovačke luke. Uklopili su se u opće tokove svjetskog prometa od Crnog mora do Londona.

Svrstavaju se u red prvih pomorskih država tadašnjeg svijeta. Razgranata trgovina zahtijeva i organizaciju konzulata. Dubrovnik u 16. st. ima 50 konzulata na Sredozemlju, od kojih je jedan u Cadixu (Portugal). S obzirom na svoju malu teritorijalnu površinu, Dubrovnik ima razmjerno više konzulata negoli mnogo veće i jače pomorske države. U drugoj polovici 16. st. u Dubrovniku je registrirano

više od 180 brodova, na kojima je zaposleno oko 3 500 članova posade.

Dubrovnik se uspio uzdignuti među vodeće pomorske sile zahvaljujući koliko svojoj pomorskoj umješnosti, toliko i svojoj diplomaciji. On je živio na rubu golemoga Turskog carstva, iz kojeg je putem trgovine izvlačio velike zarade. S druge strane, u prijateljstvu je sa Španjolskom i papom, koji su u 16. st. predvodnici borbe Zapada da se Turci udalje s Balkana i Sredozemlja. Bilo je potrebno pronalaziti i povlačiti pravilne diplomatske poteze da bi ostao prijatelj jednom i drugom kolosu. Najbolje rješenje i put bila je neutralnost. U sukobima između Španjolske i Turske u 16. st. Dubrovnik se držao neutralno. To mu je omogućavalo da trguje i onda kad se njegovi prijatelji i zaštitnici međusobno krvare. Tada se u pojedinim godinama 16. st. dubrovačka trgovina povećavala 6—7 puta više nego u mirnodopskom razdoblju. Zato je Dubrovnik u 16. st. bio na vrhuncu svoje gospodarske moći. Istodobno Dubrovnik je jedno od najvećih obrtničkih središta na hrvatskoj obali. Ovdje se pojavila i radila prva južnoslavenska manufaktura sukna. Obilno se razvila proizvodnja soli, zatim zamjerni stupanj zlatarske, građevinske, tkalačke, kožarske, krznarske, kovačke a osobito brodograditeljske djelatnosti.

Međutim, 16. st. je i početak krize i nazadovanja. Godine 1571. flota tzv. Druge sv. lige, koju je predvodila Španjolska, porazila je kod Lepanta tursku mornaricu. Otad, a pogotovu od poraza Turaka kod Siska godine 1593, blijedi sjaj turskog polumjeseca. Slabljenjem Turske trne i velika dubrovačka trgovina na Balkanu.

S druge strane, kad je španjolski kralj Filip II opremio tzv. »nepobjedivu armadu« da bi slomio englesku moć na moru, u toj eskadri jedrili su i dubrovački brodovi. Englezi su 1588. porazili španjolsku armadu. Španjolska je sišla s trona svjetske velesile. S »nepobjedivom armadom« potonule su i nade Dubrovčana vezane uz veličinu i dominaciju Španjolske.

Ne samo gospodarsko nazadovanje Turske i Španjolske nego i opće prilike uzrokovale su početak gospodarskog slabljenja Dubrovnika. Zbog otkrića Amerike svjetska trgovina se povlači sa Sredozemlja. Uzdižu se države i gradovi na atlantskoj obali. Kako raste njihova pomorska moć, tako neodoljivo otimaju terete, zaradu starim sredozemnim lukama, među njima i Dubrovniku. U Sredozemlje sve više prodiru engleske, nizozemske i francuske trgovačke mornarice potiskujući stare pomorske snage iz srednjega vijeka, koje im nisu više mogle konkurirati. Te nove snage dobivaju od Turske privilegije i olakšice koje su dotad uživali Dubrovčani. Oni više nemaju jedini monopol trgovine po Turskom carstvu.

Svijet u 16. st. potresa tzv. »revolucija cijena« koja je nastala zbog velikog priljeva zlata i srebra u Evropu iz američkih rudnika. Vrijednost novca pada, a cijene rastu. To pogađa i Dubrovnik. Dubrovčani sve manje ulažu u brodogradnju, pomorstvo i proizvodnju. Osim toga, jenjava i kopnena trgovina, jer je Venecija 1592. otvorila trgovačku skelu (skladište) u Splitu. Tamo su se počele svraćati karavane iz zaleđa mimoilazeći Dubrovnik. U Dubrovniku opada trgovačka živost i promet. Videći sve to Dubrovčani se povlače iz aktivnog gospodarskog života. Novac ulažu u banke i žive od rente, kamata.

U socijalnom pogledu dubrovačko se društvo dijeli na dvije osnovne klase: vlasnike kapitala i sredstava za proizvodnju i onih koji to nisu. Posjednička klasa između sebe raslojava se na nekoliko staleža. Vlastela su najbogatiji stalež kao brodovlasnici, veletrgovci, bankari, kućevlasnici i gotovo jedini zemljovlasnici. Bili su glavni nosioci gospodarskog poleta i života Republike do kraja 16. st.

Po gospodarskoj snazi vlasteli uz bok stoje građani (cives) moćni trgovci, pomorci okupljeni u bratovštini Antunina (osnovana 1348) i Lazarina (od 1531). Iza njih su pučani (populus), srednji i mali trgovci, obrtnici, pomorci i osobe svih ostalih gradskih zanimanja. Građani i pučani mogli su se bogatiti koliko god su uspijevali. Kao primjer se spominje Miho Pracat (1527. do 1607), pomorac koji je svom gradu ostavio golem imutak.

Crkveni stalež, osim što je imao nešto zemlje, bio je gospodarski slab. Nadbiskup, kao crkveni poglavar, nije se miješao u vanjsku politiku. Premda su stari Dubrovčani bili religiozni, odnos crkve i države bio je točno određen i razgraničen. Od redovničkih zajednica najstariji i najbrojniji su benediktinci koji su došli u 11. st., zatim dominikanci i franjevci u 13. st., a isusovci u 16. st. Od ženskih samostana najbrojnije su klarise (punčele) koje su među svoje zidove primale isključivo plemkinje. Mnogi dubrovački redovnici su književnici i znanstvenici.

U neposjedničkoj klasi najbrojniji su seljaci. Oni u pravilu nemaju vlastite zemlje, već obrađuju zemlju vlastele, građana i crkve u obliku naturalnog zakupa, ali je poznat i novčani zakup, kao i kmetski odnos seljaka prema zemljovlasniku. Svi su oni osobno slobodni, smiju napustiti zemlju kad god hoće, baviti se i uklopiti se u obrt, trgovinu, pomorstvo i sva ostala gradska zanimanja.

Do 14. st. velik broj radne snage, osobito u kućnim poslovima, činili su robovi. U 15. st. vlada je ukinula trgovinu robljem, ali su se robovi još neko vrijeme smjeli nabavljati za vlastitu upotrebu. U Dubrovniku je bilo još najamnih i sezonskih radnika, nadničara i ostale radne snage koja se koristila u lučkom i trgovačkom gradu.

U takvom društvenom uređenju vladala je i upravljala samo vlastela, koja se u 14. st. zatvorila u svoj staleški krug. Građani i pučani ma koliko bili bogati nisu smjeli sudjelovati u vlasti. Sve funkcije u državnoj upravi, diplomaciji, sudstvu, financijama, držala je jedino i isključivo vlastela.

Državu je formalno predstavljao knez (rector) čiji je mandat trajao mjesec dana. Najveće zakonodavno tijelo, vrhovna vlast i nosilac državnog suvereniteta bilo je Veliko vijeće (Consilium majus) koje su tvorili svi plemići od 18. godine dalje. Malo vijeće (Consilium minus), sastavljeno od 11 članova biranih na godinu dana, uglavnom je izvršna vlast. Stvarna vlada bio je Senat (Consilium rogatorum). On je davao smjernice vanjskoj i unutrašnjoj politici. Sastavljen je od 45 članova s mandatom od godine dana.

U tom se organu kalila sva mudrost upravljanja, diplomatska vještina i snalažljivost u svim stoljetnim prilikama i neprilikama Republike i vladajuće klase. Osim tih vijeća postoje i drugi organi vlasti uprave, sudstva itd.

U 17. st. trgovina i dalje opada. Tada 1667. dolazi udarac potresa koji je pospješio tu dekadencu. Grad je porušen, velikim dijelom izgorio, stanovništvo većinom poginulo. Premda je teško stradao, ostali su u dalekim lukama njegovi brodovi, vanjska trgovina, novac u stranim bankama. Zahvaljujući tome, kao i organiziranoj pomoći Dubrovčana iz inozemstva — osobito se istakao Stjepan Gradić u Rimu — grad se podigao iz ruševina i pepela, ponovo bljesnuo u svom kamenom sjaju. Uspješno se odupro Turcima koji su ga htjeli izgorenog zauzeti kad nije mogao da se ni fizički brani. U borbi za spas grada položio je život za dobro domovine u tamnici daleke Silistrije poslanik kod sultana Nikolica Bunić.

Kad se u 17. st. zastava Zapada pobjedonosno zavijorila oslobađajući krajeve srednje i istočne Evrope od Turaka, Dubrovčani 1684. obnavljaju ugovor iz 1358, priznaju suverenitet austrijskog cara u svojstvu hrvatsko-ugarskog vladara, a usto su i dalje pokorni sultanu.

U 18. st. Dubrovnik uspijeva zaustaviti slabljenje trgovine. Grade se veličanstvene barokne zgrade: katedrala, crkva sv. Vlaha, isusovačka crkva. Oživljava lučki promet. Oko godine 1800. ima svoje konzularne predstavnike u više od 80 gradova i luka. Ali to je posljednji uzlet.

Doskora Dubrovčani pred zvucima Marseljeze otvaraju 27. V 1806. vrata francuskim vojnicima, da bi 31. I 1808. zauvijek nestalo Dubrovačke Republike i zatvorila se vrata njezine povijesti.

Francusku vlast smijenila je 1814. austrijska, koja ostaje do 1918. U novim prilikama Dubrovnik se razvija kao i ostali gradovi Dalmacije koja je siromašna i periferna pokrajina Austrijskog carstva. Dubrovačko pomorstvo, nekad glavna poluga njegova blagostanja, stagnira jer se brodi jedrenjacima. Tek 1880. nabavljen je prvi parobrod. Tada nastaje prekretnica u toj grani gospodarstva.

U političkom životu Dubrovnik vidi da mu je napredak u povezivanju sa širom svojom etničkom zajednicom. Zato u revolucionarnim, burnim godinama 1848—1849. jedan je od najvatrenijih pristaša sjedinjenja Dubrovnika i čitave Dalmacije s Hrvatskom. U doba Narodnog preporoda u Dalmaciji od 1862. Dubrovčani zajedno s ostalim političarima Narodne stranke zahtijevaju, osim sjedinjenja s Hrvatskom, još i uvođenje hrvatskog narodnog jezika u čitav javni život. Dubrovnik u to doba daje niz izuzetno jakih političara: Miho Klaić, vođa Narodne stranke, zatim Niko Pucić, Antun Kaznačić, Đuro Pulić i dr.

Kad se tijekom I svjetskog rata prišlo ostvarenju zajednice Južnih Slavena, Dubrovčanin Frano Supilo iznosi prijedlog, viziju ujedinjenja južnih Slavena na federativnom principu.

Nakon propasti Austro-Ugarske u Dubrovniku se formiraju Narodna vijeća, koja utiru put ujedinjenju u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca godine 1918. koja će se 1929. prozvati Kraljevinom Jugoslavijom.

U novoj državnoj zajednici Dubrovnik izbija na vodeće mjesto u parobrodarstvu. U njemu se nalazi preko 53% čitave jugoslavenske pomorske mornarice. Njegova luka Gruž se stalno nalazi pri samom vrhu među jugoslavenskim lukama po tonaži i broju brodova koji se tu sidre.

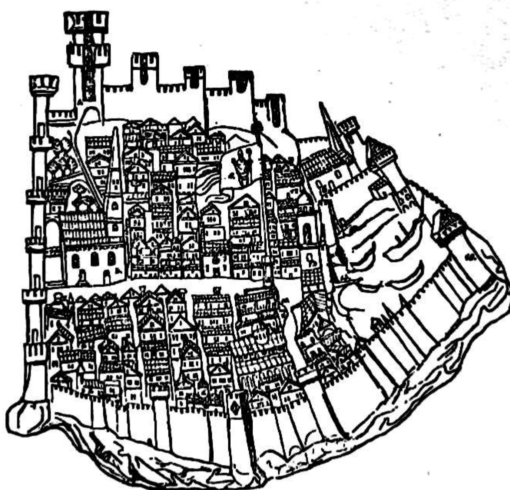
Uz pomorstvo u Dubrovniku se već tada počinje snažno razvijati turizam. U takvim prilikama Dubrovnik je dočekao II svjetski rat.

Malen površinom svog državnog teritorija, snagom uma i duha uspješno se odupirao moćnim osvajačima, pred kojima su padale kudikamo veće i jače države, snažnije i izvježbanije vojske, hitrije i prodornije mornarice, ubitačnije i strelovitije oružje, dajući primjer kako se treba boriti za slobodu i nju čuvati.

Dubrovnik je bio aristokratska, oligarhijska republika. Svoju veličinu ne duguje samo vlasteli nego svim slojevima društva: građanima, pučanima, pomorcima, trgovcima, obrtnicima, seljacima i svima koji su znojem, radom, disciplinom i samoprijegorom stvorili njegovu slavnu povijest.

Činjenica da je 13 stoljeća postojao stvarno kao slobodan grad-država, što nije uspijevalo drugim državama i narodima, označuje Dubrovnik kao posebnu pojavu povijesnog hoda na hrvatskom i južnoslavenskom prostoru.

Josip Lučić

Pomorska Dubrovačka Republika

O pomorstvu i brodarstvu u Dubrovniku može se govoriti već u 9. st., kad su Dubrovčani bili pod dominacijom Bizanta. Sa svojim brodovima i pomorcima Dubrovčani su zajedno s bizantskim moreplovcima sudjelovali u raznim pomorskim operacijama. No, tokom 9. st. opada bizantska prevlast na Jadranu i to stvara veće mogućnosti za slobodniji razvitak pomorskog života uzduž cijele naše obale, pa tako i Dubrovnika. Inače, to je doba velikih okršaja Venecije i Hrvatske za prevlast na Jadranu. U drugoj polovici 9. st. Venecija nije više tako moćna pa za slobodnu plovidbu po Jadranu plaća danak Hrvatima. U isto vrijeme to je razdoblje dobro organizirane pomorske privrede dubrovačke komune. Dubrovnik postaje i važan trgovački centar u koji se slijevaju svi važniji trgovački putovi iz balkanskih zemalja. To je vrijeme i prvog pravog procvata Dubrovnika, koji svojim bogatstvom postaje interesni cilj feudalnih država i državica iz susjedstva i zaleđa. Ali, ne zadugo. Godine 1205. Dubrovnik dolazi pod dominaciju Venecije i ostaje pod njom sve do 1358, ali pomorstvo i pomorska trgovina u Dubrovniku zbog toga nisu zamrli.

Veoma živ pomorski život i pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika s mnogim primorskim gradovima najbolje ilustrira VII knjiga dubrovačkog Statuta iz 1272. U Statutu su navedene i razne odredbe o zalogu u pomorstvu, o lučkim taksama, o pomorsko-trgovačkim udruženjima, o brodskim posadama, o brodograditelišnim radnicima, o dužnostima i plaćama mornara, o tome koliko je najviše dopušteno ukrcati tereta na brod. Navedene su i brodske mjere, a spominju se i tipovi dubrovačkih brodova: lignum, navigium, navis, galija, navicula, barcusij, kondura itd.

Dok je Dubrovnik bio pod dominacijom Venecije, skučen je u pomorskoj djelatnosti, ali poslije 1358. Dubrovnik se zauvijek i potpuno oslobađa tutorstva Venecije, te priznaje vrhovnu vlast ugarsko-hrvatskog kraljevstva i time dobiva veću autonomiju.

U novim ekonomsko-političkim prilikama jača i napreduje cijeli pomorsko-trgovački život svih naših primorskih komuna, pa se i dubrovačka trgovačka mornarica razvija bez smetnji. Od 1358. do 1420. Dubrovačka Republika učvršćuje svoj položaj i Dubrovnik postaje prva i najznačajnija luka na našoj obali. Dubrovnik raspolaže veoma razvijenom trgovačkom mornaricom. U toku 14. st. Dubrovčani su izgradili najmanje dvije stotine različitih tipova jedrenjaka trgovačkog brodovlja (koka, kondura, tarida, nava itd).

Nije Dubrovnik slučajno poklanjao posebnu pažnju svojoj trgovačkoj mornarici. Cijelo zaleđe trgovalo je s Dubrovnikom. Trgovina s kopna išla je preko Dubrovnika najviše dubrovačkim brodovima i obratno. U toj razmjeni dobara Dubrovnik je posebno mjesto davao trgovini rudarskim proizvodima koji su pristizali iz Srbije i Bosne.

Od 1526. u vanjskopolitičkim odnosima Dubrovnika nastaje nov preokret. Turska je carevina zauzela najveći dio Balkana. Mnoge su srednjovjekovne države i državice uništene i dovedene u potpunu ovisnost o novoj sili. Sve je to dovelo i Dubrovnik u izuzetan položaj. Vojnički se nisu mogli oduprijeti, ali je diplomacija imala glavnu riječ i mnogo posla. Nemajući drugog boljeg izlaza, Dubrovnik uspostavlja tributarni odnos prema Porti. Kao vanjskopolitičko rješenje to za Dubrovnik nije bilo ništa novo. I ranije je Dubrovnik bio u sličnim tributarnim odnosima sa svojim zaleđem. Ali, iako je priznavala zavisnost, Dubrovačka je Republika mogla i znala da sačuva gotovo potpuno nezavisan položaj samostalne političke i državne cjeline u kojoj je vladala dubrovačka vlastela.

Prijašnje iskustvo primijenjeno je sada na nove prilike. Zahvaljujući tome, a i drugim povoljnijim okolnostima, Dubrovačka je Republika iskoristila opće prilike toga vremena i učvrstila svoj slobodan državnopravni položaj te je doživjela najjači ekonomski i kulturni procvat. To je doba kad se dubrovačka trgovačka mornarica nalazi među najistaknutijim svjetskim trgovačkim mornaricama. Svojom slobodnom zastavom Dubrovčani afirmiraju južnoslavensko pomorstvo i brodogradnju u pomorskom svijetu.

Dubrovački trgovački brodovi plove u slobodnoj plovidbi obavljajući plovidbene zadatke između stranih luka, što im donosi goleme koristi. Dubrovnik je tada najznačajniji i najjači slavenski pomorsko-trgovački centar.

Velika geografska otkrića i otvaranje novih pomorskih putova u 16. st., prouzročili su i u pomorstvu velike promjene. Sa Sredozemlja se glavna pomorska trgovina prenosi na Atlantik. Pomorstvo i brodogradnja naglo se razvijaju u zemljama na zapadnoj obali Evrope. Ti događaji nisu mimoišli ni malu Dubrovačku Republiku, ni njezinu trgovačku mornaricu. Međutim, zahvaljujući spretnoj vanjskoj politici, Dubrovčanima je pošlo za rukom da zauzmu posebno mjesto kao ekonomska i pomorska snaga u istočnom dijelu Mediterana. Od 1537. do 1540. Dubrovčani preuzimaju prvenstvo u pomorskoj trgovini i brodarstvu

u zemljama istočnog bazena Sredozemnog mora i u nekim lukama sjeverne Afrike. Inače, to je vrijeme najvećeg uspona dubrovačkog pomorstva: čini se da je Dubrovnik bio među najjačim svjetskim pomorskim centrima.

Zahvaljujući razvijenoj vanjskoj pomorskoj trgovini i međunarodnom brodarstvu, značenje i vrijednost dubrovačke brodogradnje bili su na najvećoj cijeni. Dubrovački su jedrenjaci bili izvrsno građeni, pa su mnogi odolijevali zubu vremena 50 i više godina. Ta posebna vještina dubrovačkih brodograditelja bila je poznata u tadašnjem pomorskom svijetu, pa se često mogla čuti ocjena (što je ostalo zabilježeno) da je neki brod bio sagrađen »na dubrovački način«. Koliko su Englezi cijenili dubrovačke jedrenjake, pokazuje činjenica da su sve dobre i čvrsto građene brodove nazivali »argosy«. Taj naziv je došao od romanskog naziva za Dubrovnik — Ragusa. Argosy upotrebljava W. Shakespeare, a uvršten je i u Britansku enciklopediju; štoviše, tradicionalni Englezi danas su dali taj naziv posebnim avionima avio-firme BEA.

Od 1570. do 1585. dubrovačka je država imala oko 200 jedrenjaka vanjadranske plovidbe s ukupnom nosivošću od oko 33 000 kara. Tada je u Dubrovačkoj Republici bilo oko 5 000 pomoraca. Mnogi od tih pomoraca, kao i više članova pojedinih obitelji, stekli su svjetsku slavu.

Najpoznatiji među njima bili su članovi obitelji Ohmučević; zatim Mažibradići, Martolosići, pa Olisti-Tasovčići i dr. Lopuđanin Vice Bune nije bio samo vrstan i odvažan pomorac već i državni funkcionar u službi Španjolske. Drugi Lopuđanin, Miho Pracatović-Pracat jedan je od najvećih dubrovačkih pomoraca. Pomorac, zapovjednik brodova, veletrgovac, brodovlasnik i bankar. Pracatu je dubrovačka vlada, kao svom zaslužnom građaninu, 1638. podigla spomenik u atriju Kneževa dvora. To je jedini spomenik koji je vlasteoska vlada podigla svom podaniku i time iskazala posebnu čast ovom našem pomorskom velikanu. Značajna ličnost pomorskog Dubrovnika bio je i Vice Stjepović-Skočibuha sa Šipana, koji je zadojen duhom i kulturom renesanse ostavio divne spomenike umjetničkih ostvarenja u Dubrovniku i na Šipanu.

Mnogo se Dubrovčana istaklo i u pomorskim znanostima, a posebno kapetan Nikola Sagri-Sagroević, koji je neprekidno plovio sve do svoje smrti (1573) kao zapovjednik prekooceanskih brodova i na brodu pisao. Sagroević je objavio više radova iz oblasti nautike.

Svojim jedrenjacima dubrovački su pomorci tokom 16. st. održavali pomorsko-trgovačke veze s mnogim zemljama. Prevozili su robu i putnike između stranih luka i zemalja ne svraćajući u matičnu luku. Oni su zalazili u pristaništa Albanije, Grčke, Sicilije, Apeninskog poluotoka, Sjeverne Afrike, Španjolske, pa sve do Londona.

Poslije 16. st. dubrovačka pomorska snaga počinje opadati. Tome su pridonijeli uglavnom vanjski društveno-ekonomski faktori. Već krajem 16. i početkom 17. st. u Mediteran sve više zalaze engleski, nizozemski i drugi brodovi konkurirajući trgovačkoj mornarici mediteranskih država. Dubrovačko a i mletačko brodovlje povlači se više u Jadran i na istočni Mediteran, što zaoštrava suparništvo Dubrovnika i Venecije. Venecija nastoji ne samo da uništi dubrovačku pomorsku trgovinu već i da ukine državno-pravnu samostalnost Dubrovačke Republike.

Nastojeći da ekonomski život svoje države uskladi s novim ekonomskim prilikama, dubrovačka je vlada već u početku 17. st. poduzimala niz različitih mjera. Povećala je carinske tarife, uvela je nove namete i donijela odluke u vezi s padom vrijednosti srebra u Evropi. Posebnu je pažnju posvetila povećanju proizvodnje, naročito solane u Stonu; nastojala je obnoviti proizvodnju sukna; davala je posebne olakšice brodograditeljima itd.

Nove mjere dubrovačke vlade pridonijele su boljoj organizaciji dubrovačke kopnene trgovine s balkanskim zemljama, pa je Dubrovnik, iako posljednji put, bio najznačajniji posrednik u razmjeni trgovačkih dobara svoga zaleđa, Turske carevine i zapadnoevropskih zemalja. Dubrovačka kopneno-pomorska tranzitna trgovina s balkanskim zemljama dostigla je vrhunac sredinom 17. st., dok se desetak godina poslije toga jedva i spominje.

Uz sve teškoće što ih je dubrovačka država u 17. st. proživljavala u borbi za svoj opstanak i ekonomski napredak, Dubrovnik je 1667. zadesio i katastrofalni potres, koji je uništio više od polovice dubrovačkog stanovništva i golema ekonomska i kulturno-umjetnička dobra. Zaprijetila je opasnost da Dubrovačka Republika izgubi svoju nezavisnost. U namjeri da obnove trgovačke odnose koje je potres poremetio, te da opet aktiviraju svoju trgovačku mornaricu, Dubrovčani su pokušali iskoristiti venecijansko-turski sukob. Ali zaraćene su sile započele pljačkati dubrovačko područje, pa je Dubrovnik strepio da jedna ili druga zaraćena sila ne pripoji sebi dubrovačku državu. U tim najkritičnijim trenucima dubrovački je Senat tražio pomoć sa

svih strana. Posredstvom najvećeg Dubrovčanina toga doba, Stjepana Gradića, založili su se u korist Dubrovačke Republike i Papa i diplomatski predstavnici evropskih država u Rimu, a pomoć je obećao i austrijski dvor, koji je već tada počeo kovati dalekosežne planove u vezi s Balkanom. Uz pomoć Madrida i Carigrada Dubrovniku je uspjelo da se izvuče iz te teške situacije. Mirom 1669. između Venecije i Turske, Dubrovčanima se pružila nova prilika da učvrste svoj međunarodni položaj i da u miru obnove porušeni grad te da srede poremećene pomorsko-trgovačke odnose.

Krajem 17. st. na Jadranu nastaje novi odnos snaga. Tada je Austrija učvrstila svoje pozicije i na Jadranu. To je dalo povoda dubrovačkoj vladi da preorijentira svoju vanjsku politiku, pa je posredstvom Španjolske, ugovorom od 1684., obnovila s austrijskim dvorom odnose zaštite. Tada su se proširile i trgovačko-pomorske veze s Rijekom, Senjom, Bakrom i drugim lukama Hrvatskog primorja i Istre, a 1690. dubrovačka država otvara svoj generalni konzulat u Rijeci.

U 17. st. u dubrovačkim brodogradilištima počinju se graditi najbolji tipovi jedrenjaka, a istovremeno se usavršavaju i preuređuju i stari tipovi brodova. Uspoređujući venecijansku i mediteransko-francusku trgovačku mornaricu s dubrovačkim trgovačkim jedrenjacima toga vremena, može se zaključiti da su se dubrovački brodari na vrijeme najdjelotvornije preorijentirali na tipove jedrenjaka koji su im najbolje odgovarali, s obzirom na tadašnje uvjete mediteranskog pomorskog tržišta i navigacijske osobine pojedinih tipova jedrenjaka. Dvadesetih godina 17. st. Dubrovčani napuštaju velike tipove jedrenjaka. U 17. st. Dubrovnik ima ove tipove brodova: galijun, nava, patač, grip, urka, fregata, fregadun, pinka, pulaka, šajka, tartana, filjuga, marsilijana, berton, šijonica itd. Većina tih trgovačkih jedrenjaka sagrađena je na brodogradilištima u Gružu, ali bila su aktivna i manja dubrovačka brodogradilišta u Brsečinama, na Lastovu, na Lopudu, na Šipanu, u Slanome, u Stonu, u Cavtatu itd.

Dubrovačka trgovačka mornarica 1599. imala je 23 720 kara nosivosti (kar je mjera za brodsku nosivost, dosta veća od današnje tone). Od 1597. do 1604. bilo je oko 125 jedrenjaka vanjadranske plovidbe. Godine 1605. zabilježeno je samo 68 jedrenjaka, ukupne nosivosti 17 345 kara. Brodovlasnici tih brodova bili su iz Dubrovnika, iz Zatona, Cavtata, s Pelješca, s Koločepa, iz Trstenoga, sa Šipana, iz Slanoga, Rijeke Dubrovačke, Stona, Broca itd. Brojno stanje dubrovačkih pomoraca prelazilo je 3 500 ljudi. U jednom od najkritičnijih stanja dubrovačke povijesti, tj. od 1667. do 1695. trgovačka mornarica Dubrovačke Republike imala je 75 jedrenjaka sa 6 095 kara nosivosti.

Dubrovački brodovi plove po Jadranu i izvan Jadrana, uglavnom po srednjem i istočnom Mediteranu, a posebno na linijama Genova-Livorno-Napoli-Messina-Palermo-Lagosta-Kreta-Aleksandrija-Izmir-Sjeverna Afrika-Grčki arhipelag-Carigrad. Jedrenjaci obalne plovidbe održavali su pomorsko-trgovačke veze gotovo sa svim važnijim lukama na našoj obali, a posebno sa Senjom, Bakrom, Rijekom, Kotorom, Herceg-Novim, Perastom, Budvom i dr., a odlazili su i do albanskih luka. U dubrovačkoj su luci tokom 17. st. obavljali pomorsko-lučke trgovačke operacije mnogi brodovi stranih zastava, a posebno francuske tartane i pulake, zatim mnogi talijanski jedrenjaci, pa engleski brodovi i drugi. Tokom čitavog 17. st. dubrovačka je trgovačka mornarica dosta aktivna u međunarodnim okvirima i živo sudjeluje u prijevozu roba i tereta međunarodne trgovine. U nekim decenijima 17. st. ukupno stanje dubrovačkih brodova bilo je veće od brojnog stanja trgovačke mornarice grada Venecije.

Posebno značenje za dubrovačku tranzitnu trgovinu imala je ustanova pomorskog lazareta. Dubrovački lazaret predstavlja monumentalnu, veoma funkcionalno izgrađenu pomorsko-zdravstveno-trgovačko-lučku građevinu, u kojoj se i danas vide prostrana skladišta, prostorije za dulji boravak trgovaca i putnika. U Lazaretu su postojale posebna uprava i administracija i stalna straža od plaćenih vojnika. Taj naš nenadoknadivo vrijedan spomenik prošlosti tek nedavno je potpuno restauriran i odlično konzerviran.

Usprkos veoma razvijenoj i u stranom svijetu priznatoj odličnoj brodogradnji, Dubrovnik nije imao dovoljno stručnjaka za gradnju ratnih brodova. Dubrovačka država nije nikad imala veće ratne flote. U 17. st. Dubrovnik je raspolagao s desetak tipova ratnih brodova (velika galija, fusta, galijica, mala i velika fregata, brigantin, ormanica, filjuga, duga barka itd.). Ti su se brodovi upotrebljavali za obranu granica i zaštitu trgovačkih jedrenjaka, njihovih tereta, kao i za zaštitu života i imovine dubrovačkih državljana, a posebno onih na otocima i priobalnom području, jer su oni baš u 17. st. bili često izloženi pljačkaškim pohodima gusarskih brodova.

Opće političko-ekonomsko-društvene prilike u svijetu u 18. st. odrazile su se i na sveukupan život Dubrovačke Republike. Najslabije razdoblje dubrovačkog pomorstva i brodarstva pada u prve tri decenije 18. st., a razdoblje od 1744. do 1761. označava procvat dubrovačkog pomorskog života 18. stoljeća.

Najveću stavku državnih prihoda sačinjavali su različiti direktni i indirektni nameti (porezi), kojima je bila opterećena pomorska privreda.

Dubrovačka je vlada poduzimala mnoge mjere da što više ojača svoju trgovačku mornaricu. U tu je svrhu 1745. ozakonjen »Pravilnik Dubrovačke Republike za nacionalnu plovidbu«, kojim se dopunjuju već postojeće pravne norme o nadzoru na brodovima, o redu i radu na njima, o brodskim posadama itd. Taj je Pomorski edikt 1751. i dalje proširivan, pa se 1784. prvi put tiska. Drugo izdanje pojavilo se 1794. u 60 poglavlja. U tome se pravilniku govori i o dubrovačkom pomorskom organu »Glavnoj upravi za pomorstvo-plovidbu«, koja se isključivo bavi pomorskim problemima, vodi nadzor nad plovidbom, provodi vladinu pomorsku politiku, rješava sporove u pomorstvu i dr. Pravilnikom su određena prava i dužnosti dubrovačkih konzula u odnosu prema dubrovačkim brodovima, utvrđene su konzularne takse koje su plaćali brodovi u stranim lukama. Pravilnik predstavlja završnu fazu tisućugodišnjeg napora Dubrovčana da što bolje organiziraju vlastitu trgovačku mornaricu i pomorski život uopće. Brodske posade bile su najznačajniji faktor u razvitku pomorskog i općeg ekonomskog života Dubrovačke Republike. Pravilnikom je bilo određeno da članovi brodskih posada dubrovačkih jedrenjaka moraju biti dubrovački državljani — osim nekih izuzetaka. Ukupan broj osoblja zaposlenog na brodovima vanjadranske plovidbe dubrovačke države sredinom 18. st. iznosio je više od 2 200 pomoraca i više od 400 brodovlasnika-suvlasnika. Ako se k tome dodaju još i mnoga druga zanimanja pomorske privrede, kao brodograditelji, ribari, solari, pržinari, lučki radnici, konzularni službenici (koji su se uglavnom bavili prijemom i otpremom dubrovačkih brodova u stranim lukama) i drugi zaposleni u pomorstvu, dobiva se u odnosu prema ukupnom broju od oko 25 000 stanovnika Dubrovačke Republike, veoma impozantan broj koji dokazuje potpunu pomorsku orijentaciju dubrovačke države.

Među članovima posada dubrovačkih brodova u 17, 18. i u 19. st. spominju se i mnogi naši pomorci s područja pod stranom dominacijom. Suradnja Dubrovčana i naših primoraca s Brača, Boke Kotorske, Hvara, Korčule, iz Makarske, Premude, Splita, Trogira, Visa, Zadra i iz cijele Dalmacije, Hrvatskog primorja i Istre, bila je mnogostrana. Sudjelovanje velikog broja naših ljudi tuđeg državljanstva u dubrovačkom pomorskom životu, bez obzira na ondašnje državne granice koje su razdvajale dijelove naše zemlje, bilo je veoma uspješno i neprekidno tokom stoljeća. I ta činjenica potvrđuje da je proces stvaranja zajedničkog života naših naroda bio odavno u toku.

Među pomorcima koji su se istakli stručnim i kulturno-znanstvenim sposobnostima posebno je značajan Ivan A. Kaznačić (1758—1850), kapetan duge plovidbe, kartograf, diplomat i književnik. Školovan u »Collegium Ragusinum«, završio urarski zanat, posvetio se pomorstvu i u svojoj dvadesetoj godini postao zapovjednik brodova, a kasnije se bavi pomorsko-trgovačkim poslovima i obavlja dužnost direktora najvećeg dubrovačkog pomorskog osiguravajućeg društva. Bavio se i pomorskom kartografijom.

Uočivši naročitu sposobnost i veliku kulturu tog iskusnog praktičara, odličnog pomorskog teoretičara, kartografa i književnika, dubrovačka je vlada kapetana Kaznačića imenovala svojim generalnim konzulom u Genovi. Dubrovačka je vlada i prije toga, a pogotovo u 18. i u 19. st. imenovala mnoge dubrovačke kapetane svojim konzularnim predstavnicima u stranim lukama.

Među pomorcima i trgovcima koji su se stalno nastanili u Dubrovniku, posebno mjesto zauzima brodovlasnik, trgovac i zapovjednik brodova Jakov Priskić iz Lovrana. Iskoristivši iskustva u više od trideset godina svoga boravka u Dubrovniku, kapetan Priskić je razgranao i veoma solidno organizirao trgovinu između balkanskih zemalja i zemalja koje su bile pod austrijskom dominacijom. Priskićevo pomorsko-trgovačko poslovanje razgranato od Albanije, Srbije, Makedonije, Bugarske, pa preko Bosne, Crne Gore i Hercegovine do njegova poslovnog stalnog sjedišta u Dubrovniku, dosezalo je do Senja, Bakra, Rijeke, Lovrana, Rovinja, Trsta, Ljubljane i Slovenije, pa dalje u unutrašnjost sjeverne Hrvatske i na sjever u austrijske zemlje.

Obnova dubrovačke trgovačke mornarice i veliko oživljavanje pomorsko-trgovačkih veza uvjetovalo je i povećanje broja dubrovačkih konzulata. Dubrovačka je Republika u drugoj polovici 18. i u početku 19. st. imala konzularna predstavništva u više od osamdeset mjesta, među koje spadaju: Lisabon, Madrid, Gibraltar, Malaga, Tanger, Kartagina, Barcelona, Marseilles, Nica, Majorca, Tunis, Tripolis, Genova, Livorno, Venecija, Pesaro, Ancona, Napoli, Palermo, Malta, Alžir, Brindisi, Taranto, Trst, Rijeka, Skadar, Drač, Valone, Krf, Solun, Varna, Izmir, Carigrad, Latakija, Rodos, Aleksandrija itd.

Taj zaista golem broj konzularnih predstavništava najbolji je dokaz kako je bila veoma živa djelatnost dubrovačke trgovačke mornarice duge plovidbe, a njihov smještaj reljefno označuje neke značajnije pravce kojima su se u 18. i u početku 19. st. kretala dubrovačka pomorska trgovina i brodarenje dubrovačkih jedrenjaka. Najviše su ti jedrenjaci obavljali zadatke u slobodnoj plovidbi između luka Levanta i zapadnoevropskih država, čitavim Sredozemnim morem, Crnim morem i Atlantikom. Iz luka Livorno, Marseilles, Napoli, Izmir i iz više španjolskih luka dubrovački su brodovi prevozili različite terete u Baltimore, New York, Philadelphiju, Boston, Havanu, Cap France, Martinique, St. Bartolomy, St. Thomas, San Domingo, brazilske luke itd. Inače, pomorsko-trgovačke veze koje su obavljali Dubrovčani sa Sjevernom, Srednjom i Južnom Amerikom odvijale su se prema trenutnim prilikama na svjetskom pomorskom tržištu.

Po prosjeku srednje veličine dubrovački brodovi su tada bili na trećem mjestu na svijetu (bez Engleske), a po ukupnoj veličini brodovlja dvanaesti, pa su iza Dubrovnika bile: Papinska država, Piemont, Toscana, Rostock, Danzig, Rusija, Prusija i Venecija (bez Boke Kotorske).

Od 1787. do 1793. bilo je oko 190 brodova duge plovidbe s ukupnom nosivošću od oko 15 000 kara. U isto je vrijeme Stockholm imao ukupno 259 brodova (uključujući i one najmanje) sa 48 574 tone, a Göteborg ukupno oko 200 brodova svih kategorija sa 29 970 tona. Godine 1805. ukupan broj brodova dubrovačke trgovačke mornarice vanjadranske plovidbe iznosio je preko 280 jedrenjaka međunarodnog značaja s preko 25 000 kara. U to je vrijeme bilo u dubrovačkoj državi sedam tisuća pomoraca, brodograditelja, ribara, brodovlasnika-suvlasnika i drugih pomorskih stručnjaka. Taj nam broj najsnažnije dokazuje što je pomorska privreda značila za Dubrovačku Republiku, koja je tada brojila oko 35 000 stanovnika.

Veličina i značaj dubrovačke trgovačke mornarice duge plovidbe (ne govoreći o mnogo većem broju manjih brodova koji su plovili u jadranskoj i lokalnoj plovidbi), koja je po svim morima pronosila bijelu zastavu sv. Vlaha ili onu s natpisom »Libertas«, kao i uloga koju je ta mornarica odigrala u ekonomskom i društvenom razvoju Dubrovnika i njegova bližeg i daljeg zaleđa, može se uočiti tek ako se usporedi s venecijanskom trgovačkom mornaricom pod zastavom krilatog lava sv. Marka s mačem u ruci, u koju su uključeni i brodovi iz Boke Kotorske i drugih naših krajeva. U sastavu trgovačke mornarice Venecijanske republike početkom 18. st. bilo je 60 brodova vanjadranske plovidbe, ali je do 1778. broj porastao na 392 broda. Treba, međutim, naglasiti da su tu uračunani većinom manji brodovi. U tom su razdoblju venecijanski brodovlasnici nabavljali i gradili brodove izvan Venecije, pa i u Dubrovniku.

Dubrovčani su tada veoma uspješno iskorištavali veliku pomorsku konjunkturu, tako da je njihova djelatnost unajmljivanja brodskog prostora za prijevoze različitih tereta bila poznata u čitavom pomorskom svijetu. Dubrovački su brodari uživali poseban ugled čak i u Veneciji, pa su tokom 18. st. dubrovački jedrenjaci povremeno održavali najvažnije pomorsko-trgovačke veze Venecije i luka zapadnog Mediterana, pa i luka na obalama Atlantika.

Članovi posada dubrovačkih brodova bili su bolje plaćeni od venecijanskih, pa je na dubrovačkim jedrenjacima bilo zaposleno i oko 1 400 stranih pomoraca, dok ni desetak dubrovačkih pomoraca nije plovilo na stranim brodovima.

Trgovačka mornarica ove naše male slobodne pomorske države bila je (1797—1806) najuspješnija i najorganiziranija trgovačka mornarica pod neutralnom zastavom u bazenu Mediterana. To je u stvari bio labuđi pjev jednog milenijskog, dobro razvijenog i solidno organiziranog pomorskog života. Ta je činjenica ucrtana u povijesti svjetske pomorske trgovine i brodarstva.

Godine 1808. rastrgana je tisućgodišnja nit dubrovačkog pomorskog života i uništen značaj Dubrovnika kao svjetske pomorsko-trgovačke države.

Industrijska revolucija je pomorsku privredu iz temelja preobrazila, pa u 19. st. pomorstvo—brodarstvo doživljava promjene koje se do tada nisu mogle ni zamisliti. Snaga vodene pare nadmoćno je nadvladala i u pomorstvu. Na našoj obali ta su zbivanja u velikom zakašnjenju kao posljedica austrijske ekonomske politike prema našim krajevima. Tek 1880. Dubrovčani su nabavili prvi parobrod, i to obalne plovidbe. To je bio početak nove ere u dubrovačkom pomorstvu—parobrodarstvu, u kojem će kasnije Dubrovčani zauzeti opet jedno od prvih i vodećih mjesta na našoj obali. Otvaranje stalne državne nautičke škole 1852, projektiranje željezničke pruge Sarajevo—Dubrovnik i izgradnja Gruža u trgovačku luku modernog Dubrovnika, početak ere parobrodarstva, uz onu osobitost posljednjeg snažnog uspona i nagle propasti peljeških jedara — pečati su najznačajnijih trenutaka pomorsko-povijesnog hoda dubrovačkog kraja u 19. stoljeću.

Austro-Ugarska 1910. imala je 365 parobroda sa 777 729 BRT; od toga je Dubrovnik imao 37 parobroda sa 66 853 BRT. Godine 1939. stara Jugoslavija je imala 177 parobroda sa 394 518 BRT, od toga su Dubrovčani imali 48 parobroda sa 167 194 BRT.

O veoma malom dijelu te dubrovačke pomorske prošlosti pričaju nam muzejskim jezikom eksponati izloženi u Pomorskom muzeju Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku, koji je smješten u monumentalnoj lučkoj tvrđavi sv. Ivana.

Josip Luetić

Graditeljstvo i skulptura

Još uvijek je sporno vrijeme nastanka Dubrovnika — naselja, a kasnije grada i centra male južnoslavenske republike, čiji život traje više od jednog milenija. Legende kažu da su bjegunci iz obližnjeg Epidauruma sagradili grad na stijeni koja je izvirala iz mora i od obale bila odvojena morskim rukavcem. Otuda je i prvotno ime naselju Laus, što na starogrčkom znači stijena. Ipak, najnovija istraživanja pokazuju da je u vrijeme propasti Epidauruma ovdje moralo postojati, ako ne grad, a ono svakako formirano naselje u koje su se mogle smjestiti izbjeglice iz opustošenog Epidauruma.

Bez obzira na točno vrijeme postanka grada, Dubrovčani su pokazali i dokazali da su za čitava svoga bivstvovanja znali graditi grad, i ne samo jedan, da su u graditeljstvu, kao i u ostalim rješenjima, bilo pojedinih građevinskih objekata, utvrđenja i luka, bilo crkava i samostana, kuća i palača, imali sluha za prostor i znalački rješavali i najzamršenije probleme koje im je često nametao skučeni i ne baš sretan prostor. To je prostor koji je mogao biti bolji samo za obranu, a ne za normalan razvitak jednog većeg naselja. Tako su uspjeli da riješe ne samo grad Dubrovnik već i gradiće Ston i Ston Mali, Cavtat i Molunat, koja su planirana naselja, a zatim pojedinačne objekte uklopili u prostor s velikim osjećajem za mjeru, ali uvijek sve u mjerilu čovjeka.

Kao i na čitavu tlu Evrope, i ovdje su se smjenjivale civilizacije i kulture i ostavljale svoj trag, osobito u graditeljstvu, javljali se planirani i izgrađeni gradovi, pojedini stambeni, trgovački, lučki i drugi objekti, i ovdje su se gradile crkve, samostani, isposnice i drugo. Iz najranijih razdoblja naše ere sačuvali su nam se uglavnom ostaci crkava, i to pogotovo na širem dubrovačkom području. Sigurno su se i na samom tlu najstarijeg dijela grada Dubrovnika nalazile starokršćanske bogomolje, međutim, osim nekoliko pronađenih fragmenata dekorativne plastike iz epohe 5—6. st., nigdje još nije ubicirana bilo kakva građevina.

Tako se, dakle, u početku nastavlja na uzorima rimskog, pa bizantskog graditeljstva, da bi se kasnije od 9. do 12. st. stvorio jedan poseban tip, koji ima svoje uzore, ali je toliko tipičan za ove naše južnodalmatinske krajeve da je potrebno spomenuti i ovo preromaničko razdoblje. Osmerolisna građevina kružne osnove koja se nalazi nad malim selom Ošlje u dubrovačkom Primorju datira se u 8. st. Još dosta sačuvani zidovi, njezin novootkriveni narteks (predvorje) ukazuju na tip građevine koje poznaje Dalmacija, ali je po svojim proporcijama jedna od najljepših toga tipa kod nas. Ostale građevine ovog preromaničkog razdoblja razasute su čitavom dubrovačkom regijom. Mnoge su u ruševnom, a ima ih i u sačuvanom stanju. Najveći ih se broj sačuvao na Elafitskim otocima (Koločep, Lopud, Šipan), ali ih ima i na Mljetu, Pelješcu, Stonu, Konavlima i drugdje.

Te su građevine malih dimenzija, tipične osnove: pačetvorine s kvadratičnom apsidom izvana, a iznutra polukružnom ili četvrtastom koja preko trompa prelazi u polukalotu. Za njih je tipično da imaju obično u sredini broda malu kupolicu, čiji je vanjski oblik kvadratičan i natkriven na četiri vode. Vanjski, a pogotovo unutrašnji zidni plašt ovih građevina, razveden je pa se često javljaju lezene, slijepi lukovi, konzolice i dr.

U prvobitnom stanju te su crkvice imale oslikane unutrašnje zidove i svodove, a nekad i vanjske.

U mnogima su freske nestale, uništene ili toliko stradale da danas ima vrlo malo ostataka. Najbolje su sačuvane freske u preromaničkoj crkvici sv. Mihajla u Stonu.

Najznačajnija karakteristika ove epohe i ovog graditeljstva je pleter, dekorativna plastika koja uokviruje vrata, prozore i kameni crkveni namještaj ukrašenih ploha geometrijskim ornamentom, najčešće u tropletu. U gradu Dubrovniku sačuvane su crkvice iz tog razdoblja: sv. Nikola na Prijekome (11. st.), crkvica Transfiguracije (Sigurata, 11. st.), a od manje sačuvanih ostaci prve dubrovačke katedrale sv. Petra Velikog s kriptom koja se može datirati između 9. i 10. st.

Vrijeme nastanka i života preromaničke arhitekture u crkvenom graditeljstvu smješta se u 9. do 12. st. To je vrijeme kad se Dubrovnik ne samo kao grad već i kao komuna razvija u jednu čvršću zajednicu, gdje su već vidljive konture buduće državice. Zato nije čudno što baš prva njegova katedrala nosi sve oznake toga graditeljstva. Iako je još nedovoljno istražena, već je i na temelju dosadašnjih istraživanja utvrđeno da je prva dubrovačka katedrala bila nadsvođena građevina s kupolom i kriptom. Postoji kraći njezin opis suvremenika i očevica iz 1440. Filipa de Diversisa. Ova je znamenita građevina u velikom potresu 1667. skoro do temelja srušena.

U svom djelu »De administrando imperio« bizantski car Konstantin Porfirogenet 949. godine, opisujući između ostalog i Dubrovnik, govori da ima vrlo vrijednu crkvu posvećenu sv. Stjepanu.

Ostaci ove crkve nalaze se unutar ruševine kasnije gotičke crkve, koja se također nazivala Sveti Stjepan.

U neposrednoj blizini stare jezgre grada ima još ostataka crkvica iz tog razdoblja (sv. Andrija, sv. Luka).

Povijesna je činjenica da je već prije 7. st. na ovom mjestu postojalo naselje koje je građanima opustošenog Epidauruma pružilo gostoprimstvo i krov nad glavom. Nije poznato kako je to naselje, odnosno gradić, trebalo izgledati jer na njegovim ostacima danas postoji ovaj naš grad. Uz ostale preinake, i veliki potresi također su prilično mijenjali izgled i lice tog starog naselja, da bi na kraju do danas bilo pronađeno samo nešto fragmenata dekorativne plastike iz tog vremena (5—6. st.).

Obim najstarijeg nukleusa može se donekle ograničiti. Bio je mnogo manji nego danas a nalazio se na vrhu grebenastog otočića Lave, na predjelu zvanom Kaštio. Pretpostavlja se da je u 5. st. na tom mjestu postojalo naselje. Do njegova prvog širenja moglo je doći kad su Epidauričani bježali iz svoga opustošenog i opljačkano grada i ovdje se smjestili u donekle siguran i branjen prostor.

Dubrovački statut »Liber statutorum civitatis Ragusii« kodificiran je 1272, što znači da su tada ozakonjena ranija uobičajena pisana i nepisana prava. Peta knjiga Statuta obrađuje izgradnju grada, pa tako ovaj Statut ozakonjuje i postojeće stanje za već izgrađeni dio grada. Na taj način iz kodificiranog Statuta 1272. saznajemo donekle i ranija prostorna rješenja grada. Iz njega se vidi da se najviši vrh na otočiću Lave zvao Kaštio (castellum). Dalje Statut donosi da još postoje stare obrambene zidine grada na podnožju otočića prema sjeveru, kao i prema istoku. Kroničari navode da su te zidine pred kraj 8. st. bile građene u vapnu i kamenu. Današnji predio Karmen, istočno od najstarije gradske jezgre, bio je podgrađe. Kad se taj predio zaokružio zidinama i ušao u sklop grada, njegov naziv je ostao Pustijerna, što dolazi od riječi Post terra (izvan grada). Grad se razvija i izvan zidina, i to na predjelu današnje Gundulićeve poljane i Kneževa dvora.

Tu je prigradsko naselje malih drvenih kuća.

Tokom 10. i 11. st. zasipavan je morski rukavac koji je dijelio otočić Lave od kopna, gdje su tada već bili nastanjeni Slaveni, a u 11. ili početkom 12. st. počeo se ograđivati cijeli prostor, koji i sada zauzima obzidani grad, izuzevši prostor Dominikanskog samostana, koji je nešto kasnije ušao u sklop grada.

Izgradnja tih novih zidina za koje se smatra da su u početku bile od suhomeđine, drva i zemlje, trajala je dosta dugo. Statut sastavljen 1272. govori o tim zidinama kao o objektima u izgradnji, dok ih novela Statuta iz 1296. napominje kao već postojeće. Razumljivo je da se to odnosi na zidine građene vapnom i kamenom.

Sredinom kolovoza 1296. izbio je u Dubrovniku veliki požar, koji je donekle izmijenio lice dotadašnjega grada. Nakon tridesetak dana donesena je važna odredba o izgradnji novog gradskog dijela. Tom odredbom reguliran je predio Prijeko. Za južni dio novoga grada od Place do zidina staroga grada regulacija je nadopunjena, pa je prosječeno još nekoliko ulica. Regulacija iz 1296. donijela je konačni plan Dubrovnika koji se zadržao sve do danas, osim nekih izmjena, kao što su izmjene nastale pri gradnji zgrade Rupe, odstranjivanje ruševina s današnje Gundulićeve poljane nakon velikog potresa 1667. i izmjene u njezinoj okolini, gradnja Sponze i Isusovačkog kolegija.

Godine 1310. Dominikanski se samostan opasuje gradskim zidom te tako i ovaj veliki kompleks ulazi u sklop grada. Godine 1315. izgrađuje se regulacioni plan izgradnje čitavog predjela Prijeko, koji obuhvaća sav sjeverni prostor od glavne gradske ulice Place. Tu se na zapadnoj njegovoj strani po nalogu vlade seli Franjevački samostan, koji je do tada bio smješten nešto dalje od Pila.

Time je dovršena prostorna izgradnja grada Dubrovnika i takva će ostati do današnjih dana. Neke manje, ali ne bitne preinake i pregradnje bit će izvršene tokom stoljeća, pogotovo nakon velikog potresa 1667.

Dubrovnik je 6. aprila 1667. doživio jedan od svojih najtragičnijih dana. Potres koji je u jutarnjim satima zadesio grad i područje skoro ga je potpuno uništio, a što nije srušeno potresom, izgorjelo je u plamenu koji je, navodno, buktao tri dana. Zahvaljujući golemim žrtvama građana ove male Republike i njihovoj neiscrpnoj vitalnosti, grad

je u vrlo kratkom roku obnovljen. Srećom, gradske su zidine odoljele ovoj stihiji, dok su skoro čitavi stambeni fundus i mnoge javne i sakralne zgrade totalno uništeni. Tako je do temelja srušena dubrovačka katedrala, u čijoj je izgradnji sudjelovao svojim prilogom engleski kralj Richard Lavljeg Srca. Izgorjela je velika crkva Franjevačkog samostana, srušena je prva dubrovačka katedrala sv. Petra, Knežev dvor je veoma oštećen, kao i velika česma Onofrija de la Cava. Kompleks samostana sv. Tome, sv. Šimuna, sv. Andrije i još drugi brisani su s lica zemlje, da se nikada više ne obnove.

Nakon ovog velikog potresa donesena su neka nova manja prostorna rješenja. Tako nisu obnovljene kuće i uličice koje su se nalazile na današnjoj Gundulićevoj poljani, nego je tu stvoren veći trg, koji se prema jugu produljuje u veliko barokno stepenište. To je jedini dubrovački prostor barokno koncipiran, a na vrhu ovog stepeništa izgrađena je velika barokna jezuitska crkva.

Izgled današnjeg grada, osim već navedenih manjih promjena, skoro je identičan onome iz 14. st., jedino što su fasade kuća, ali ne i njihova tlorisna rješenja, poslije potresa zamljenjene baroknim fasadama i tako izmijenile svoj dotadašnji izgled.

Glavna karakteristika, a time i velika vrijednost Dubrovnika, upravo je u tome što je u većem dijelu planski reguliran i izgrađen. Smisao za jedinstvenost i jednostavnost dao je prostoru ovoga grada obilježje naročite ljepote i sklada. U prostoru grada nema nametljivosti ni pretjeranog luksuza, sve diše nekom arhitektonskom čistoćom. Uklapaju se i isprepliću kuće i samostani, crkve i fontane, manje i jednostavnije palače s nešto raskošnijima, a sve u takvom skladu da jedni druge oplemenjuju i ističu svoje vrijednosti.

Ne može se govoriti o Dubrovniku a da se ne istaknu kvalitete njegovih strogo reguliranih prostora. Dubrovnik je znao svoj skučeni i monumentalnim zdinama omeđeni prostor regulirati i izgraditi strogošću svog graditeljskog genija, a ujedno ga opet toliko podrediti čovjeku. Kad se pogleda raster grada, sve je u jedinstvenom mjerilu, gdje se čovjek osjeća kao središnjica svega, gdje mu je sve podređeno i gdje se ljudsko biće ne gubi u prostranstvima i visinama.

Mudrim i racionalnim odlukama Dubrovčani su izgradili svoj grad. Uspjeli su mu dati pečat svoje originalnosti. Jer, Dubrovnik nema uzora u svijetu. On je svoj — izvoran.

Svoje remek-djelo gradograditeljstva, svoj grad, Dubrovčani su uokvirili velikim i monumentalnim gradskim zidinama. One su se gradile da obrane grad i njegove stanovnike od neprijatelja i sačuvaju njihovu toliko voljenu slobodu. A Dubrovčani su svoju slobodu voljeli iznad svega i njoj sve podređivali.

Izgradnja, dogradnje i pregradnje zidina današnjeg izgleda potječu od 13. do 17. st. Gradile su se i dograđivale prema suvremenom oružju. U 15. st. grade se predgrađa, povisuju se kule i dotjeruju oni dijelovi koji su jače ugroženi.

Zidine su duge 1 940 m, dosižu visinu do 25 m, a flankiraju ih 3 okrugle i 12 četverouglastih kula, 2 ugaone utvrde, 5 bastiona i jedna velika tvrđava. Debljina zidina iznose od 4 do 6 m prema kopnu, a prema moru od 1 do 3 m.

Kako se modernizira oružje, tako se i zidine ojačavaju i dograđuju. Da bi se zaštitile baze kula i tvrđava prema kopnu, pogotovo sa zapadne i sjeverne strane grada, izgrađuju se u 15. st. predziđa s kosinama. Predziđe počinje od jedine kazamatne utvrde Bokar, i dalje ima jednu veću i 9 manjih polukružnih bastiona. Razvedene zidne plohe s kulama i bastionima tvore naročito impresivan dojam, koji uz monumentalnost i svrsishodnost daje naročitu ljepotu igri svijetla i sjene.

Grad ima četvora ulazna vrata — dvoja kopnena i dvoja prema moru. Kopnena su jedna prema istoku, a druga prema zapadu, dok su obadvoja morska prema gradskoj luci. Kopnena gradska vrata bila su s kamenim mostom spojena pokretnim drvenim mostom radi bolje obrane grada.

S istočne i zapadne strane grada nalazi se po jedna samostalna utvrda. To su tvrđave Revelin i Lovrijenac. Za Lovrijenac se ne zna točno kada je izgrađen. Prvi pisani spomen o njemu potječe iz 1301. godine, a tada je on već izgrađen. Revelin se gradi u 16. st., kada su ponovno nastupile opasnosti za grad i državu u vrijeme Prve svete lige.

Lovrijenac svojom impresivnošću ne samo da dominira gradom već je i kao samostalna tvrđava genijalno koncipiran i svojim arhitektonskim rješenjem daje dojam kamenog brda koje se dostojanstveno suprotstavlja svakome

tko se usudi samo primaknuti Dubrovniku. Ova je tvrđava odvojena od grada i gospodar Lovrijenca je i mogući gospodar grada. Zato nad ulazom u ovu veličanstvenu tvrđavu ima mudra opomena: NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AURO (Za sve zlato svijeta ne prodaje se sloboda).

Revelin je građen na suprotnoj strani grada i štiti njegov istočni ulaz. Odvojen je od grada jarkom, kojim je inače veći dio grada bio opkoljen, opet u smislu što bolje obrane. Sam naziv »revelin« je fortifikacioni izraz za one utvrde koje brane najslabije točke grada. Prvi Revelin počeo se graditi 1463. na njegovu sadašnjem mjestu. To je bila utvrda mnogo manjih dimenzija. 1538. dubrovački je senat primio model za današnji Revelin. Model, odnosno projekt, izradio je Antun Ferramollino. Ova se masivna i velika tvrđava gradila užurbano najviše zbog opasnosti od Venecije. Jednostavna u svojim proporcijama, ali masivna i prijeteća brani najslabiju točku grada — ulaz u grad sa slabo branjene istočne strane.

1482. završeni su radovi na izgradnji i ojačavanju gradske luke. Neobično plodan dugogodišnji inženjer Pasko Milićević projektant je i ovog velikog projekta. Obimom i rješenjem ona je u izvornom stanju; međutim, nakon pada Dubrovačke Republike skinute su dvije manje kule, Kneževa i od Peskarije, a skinuto je i krunište i dio kule sv. Luke. Luka je branjena s morske strane tvrđavom sv. Ivana i velikim lukobranom »Kaše«. Između ovog lukobrana i tvrđave Sveti Ivan postavljao se golemi željezni lanac da onemogući neprijateljskim brodovima da se privuku luci i gradu.

Na dnu gradske luke bila je velika zgrada Arsenala s četiri velika luka za smještaj i gradnju brodova. Već se kod kodifikacije Statuta 1272. spominje zgrada Arsenala. Veliki dio dubrovačke privrede sticao se baš od pomorstva, tj. od brodova. Koliku su važnost Dubrovčani tome davali, vidi se po tome što su skoro u središte svoga grada postavili zgradu Arsenala. Još jedan manji arsenal, za manje brodove, izgrađen je 1412. a nalazio se također u gradskoj luci, ali ga je austrougarska okupacija, kao i spomenute kule, srušila i na njegovim temeljima podigla zgradu kapetanije.

Nisu poznata imena mnogobrojnih majstora i zidara koji su gradili ove zidine, pogotovo ne one iz ranijih razdoblja. U 15. i u 16. st. već se javljaju imena i naših i stranih majstora. Dubrovački historijski arhiv neiscrpno je vrelo za povijest dubrovačkog graditeljstva. Tako se iz njega vidi da je vrata od Pila na zapadnom predgrađu projektirao i gradio 1462. toskanski arhitekt Michelozzo di Bartolomeo, koji je gradio i tvrđavu Minčetu, ali je nije dovršio. Ovu veličanstvenu kulu koja dominira gradom dovršio je naš zemljak Juraj Dalmatinac u drugoj polovici 15. st.

Na gradnji gradskih zidina i utvrda od domaćih majstora sudjelovali su još: Nićifor Ranjina i Miho Hranjac, Mato Martini, Marin Držić i dr. Spomen na sve te znane i neznane graditelje gradskih zidina Dubrovnika je njihovo djelo kojim su se dičile sve prošle generacije, kojim se dičimo mi danas i kojima će se sigurno ponositi i generacije koje će doći.

Monumentalne dubrovačke gradske zidine, koje u svom krilu čuvaju dobrobit i ondašnju slobodu svojih građana, najljepši su spomenik žrtvama i naporima starih Dubrovčana. Ogromna odricanja ravnopravno su podnosili svi građani ovoga grada, da bi njihova sigurnost, njihovi životi i njihova dobra bili što bolje zbrinuti i očuvani u onim teškim danima raznih opasnosti koje su harale cijelom Evropom. Izvornost i sačuvanost dubrovačkih gradskih zidina, koje čak ni katastrofalni potresi nisu izmijenili, kao i izvornost stare gradske jezgre, dokaz su jedinstvenog djela ljudi koji su gajili neobično jak smisao za red, funkcionalnost i korisnost, kao uostalom, za sve što je lijepo, plemenito i skladno.

Pravilan raster grada, sigurnost u urbanističkom rješenju bez pretjerivanja i megalomanije, suzdržljivost i štedljivost, jednostavnost i odmjerenost, to su karakteristike urbanizma Dubrovnika. Ovakav osjećaj za mjeru mogao je niknuti i održati se samo u jakoj i zreloj zajednici ljudi. Glavna snaga i osnovna kvaliteta grada očituje se upravo u smislu urbanističke zrelosti, po kojoj na prvo mjesto dolazi opći sklad, a zatim oplemenjivanje u pojedinostima. Postignuti urbanistički izrazi uvjerljivi su i otmjeni pa manifestiraju dobar osjećaj za proporciju i monumentalnost. Ali u toj monumentalnosti nema propagande koja bi vrijeđala nametljivošću. Dvor, palače, crkve i samostani znalački su situirani na dominantnim i važnim položajima, ali u svojoj arhitekturi odmjereni, bez želje da se istaknu na štetu onoga što je u njihovoj blizini.

Gradeći tako svoj grad Dubrovčani su smjestili sijelo svoje uprave — Knežev dvor, državne zgrade i dva važna sakralna objekta: katedralu — sijelo crkvene vlasti, i crkvu zaštitnika grada sv. Vlaha na istočni dio grada, odmah iza gradske luke, pa tako ove zgrade okružuju i stvaraju poduži trg. Ovdje će se odvijati službeni život grada i države.

Dužinom glavne gradske ulice Place nalazili su se dućani i radionice trgovaca i zanatlija. Trgovački život brujat će ovom veličanstvenom ulicom, koja je u biti grandiozna dvorana bez iluzionističkog plafona, što joj je zapravo nebeski svod, plav i osut zvijezdama južnog podneblja. Još je nekoliko gradskih ulica bilo za trgovačka i zanatska poslovanja. Ostale su bile uglavnom za stanovanje. Zbog skučenosti gradski se prostor morao najracionalnije koristiti.

Stambeni i ostali romanički objekti staroga grada skoro su potpuno iščezli. To je vrijeme kad se još grade drvene kuće, ali one pomalo ustupaju mjesto kamenima. Zato su osobito važne vladine odluke koje sve rigoroznije brane, pogotovo nakon velikog požara iz 1296. godine, gradnju u drvu. Nešto romaničkih ostataka arhitekture sačuvalo se do danas, ali tek u fragmentima. Nekoliko katastrofa, potresa i požara opustošilo je Dubrovnik i odnijelo skromna romanička zdanja, kao i bogatije palače i crkve romanike.

Gotika je po svemu sudeći vrlo rano došla u Dubrovnik. Naime, već sredinom druge polovice 13. st. gradska vrata od Ribarnice spominju se u kodificiranom Statutu iz 1272. Ova vrata pripadaju gotici, kao i kip sv. Vlaha koji je nad njima. Veličina kamenih kvadara i sam gotički luk portala govore o ranoj dubrovačkoj gotici. Taj stil Dubrovčani su zavoljeli i dugo su ga primjenjivali u gradnji svojih zdanja. Pretpostavlja se da je Dubrovnik u vremenu svoga najburnijeg procvata u 15. i 16. st. bio pretežno gotički grad.

Renesansa, koju u Dubrovnik donosi toskanski graditelj M. Michelozzo di Bartolomeo (1461—1464), teško istiskuje gotiku. Na renesansno koncipiranim objektima skoro se obavezno pojavljuje gotika. Tako dolazi do čudne simbioze tih dvaju stilova koja se javlja samo u Dubrovniku. Potpuno je razumljivo da kod prigradnje i preinaka može doći do miješanja tih stilova, ali Dubrovčani kod novih gradnji, bilo u crkvenom ili profanom graditeljstvu vežu ta dva stila. No, treba napomenuti da je do danas ipak sačuvan i priličan broj renesansnih građevina bez primjesa gotike.

Dubrovački barok nastaje u vrijeme kad se potresom opustošeni Dubrovnik počinje obnavljati. To je vrijeme kad se dovode strani majstori, kao što je Mario Gropelli iz Venecije, da gradi i obnavlja crkvu sv. Vlaha i stan admirala.

Radi što boljeg i udobnijeg stanovanja, svaka je pojedina stambena jedinica bila riješena u vertikali nad prilično malim tlorisima. Jedna je, dakle, obitelj imala prizemlje, katove i potkrovlje, u kojemu su zbog eventualne mogućnosti požara, a i zbog osunčanosti bile kuhinje i često neke vrste dnevnog boravka. Tako je jedna te ista stambena jedinica imala i hlad i sunce. Ljeti su se zbog topline mogle koristiti niže, hladnije prostorije, a zimi su bila prikladnija osunčana i topla potkrovlja.

Fasade gradskih stambenih kuća uvijek su jednostavne. Otvori vrata i prozora uvijek su u proporcijama sa zidnim plaštem. Sami okviri tih otvora su fine, ali jednostavne profilacije, stilski određene prema vremenu u kojem se grade. Na svakom prozoru nalaze se na donjem dijelu sa svake strane po jedan kameni zub — konzola, na koje se postavljala daska bilo za sušenje voća ili držanje cvijeća, a na gornjem dijelu, također sa svake strane, po jedna konzola u sredini kružno probušena, nazvana »uši«, kroz čiji se kružni otvor postavljala drvena okrugla gredica o koju se vješalo platno da bi se sačuvala od stranih pogleda intimnost unutrašnjeg prostora, a ujedno i zaštitilo od sunca i žege. Obične građanske kuće prema imovnom stanju svog vlasnika imale su bogatije ili skromnije obrađena ulazna vrata. Također su mogle imati i balkon, ali samo do velikog potresa 1667, jer se te godine zabranjuje ubuduće bilo kakva gradnja balkona.

Kuće i palače vlastele i bogatih građana odvajale su se bogatijom dekorativnom plastikom svojih portala, prozora i eventualno balkona. Tu se mogu vidjeti lijepe gotičke trifore i kvadrifore, fina igra klesarskih zamisli, čipkaste balkonske ograde. Na žalost, vrlo se malo sačuvalo tih raskošnih fasada jer su potresi, a pogotovo onaj iz 1667, mnoge srušili, a teške ekonomske prilike u tom vremenu skoro razrušenog grada nisu dopuštale da se obnove u izvornom stanju, nego onako kako su dozvoljavale mogućnosti.

Nekoliko se izvornih palača sačuvalo, i to uglavnom na predjelu Karmen, odnosno Pustijerni, gdje je učinak potresa bio nešto slabiji.

Među najljepšima je Restićeva palača u Pustijerni. Vrlo bogato razvedena kasnogotička fasada te palače pokazuje znalačke mogućnosti da se postigne nenametljiva raskoš. Renesansna palača građanske obitelji Skočibuha, u istom ovom gradskom predjelu, svjedoči da građani uvijek grade u najnovijem stilskom vremenu, jer vlastela vrlo često grade u zakašnjeloj gotici. Kao da su smatrali da je gotika stil povlaštene klase. Zbog skučenosti prostora ova visokospratnica tek prema višim katovima ima najjače razveden zidni plašt: s četiri velika kvadratna, pa lučna otvora uokvirena stupovima i zabatom.

Na sjevernom predjelu grada u ulici Prijeko bilo je također nekoliko vrlo lijepih i za dubrovačke pojmove bogatih građevina, ali se najviše ističe palača građanske obitelji Isusovića. U gotičkorenesansnom je stilu. Na žalost, jedan joj je dio srušen i kasnije loše nadograđen. Još nekoliko sačuvanih palača svjedoči da nije bilo uniformiranih rješenja ni u dekorativnoj plastici niti u rješenju zidnog plašta, da je svaki objekt za sebe bio dovoljno izvoran i svoj.

Sijelo dubrovačke vlasti bio je Knežev dvor. U njemu su se osim privatnih soba kneza i reprezentativnih odaja za službene prijeme i audijencije, nalazile prostorije Malog vijeća, tajnika Republike, notarijata, katastra, oružane i tamnice.

Najstarije kronike govore da je na mjestu današnjeg Kneževa dvora bio utvrđeni zamak odnosno castellum iz 12. ili 13. st. Godine 1435. eksplozija baruta koji se čuvao u oružani teško ga je oštetila. Napuljski graditelj Onofrio di Giordano de la Cava, koji je u Dubrovnik bio pozvan sredinom prve polovice 15. st. da projektira i izgradi vodovod i dovede vodu u Dubrovnik, dobio je u zadatak da na temeljima srušenog kaštela sagradi novu kneževu palaču.

Nova palača ima 4 krila koja tvore unutrašnje dvorište i ugaone kule; dvije od njih na zapadnoj fasadi flankiraju trijem s lukovima koji se odupiru na 5 stupova i 2 polustupa, a diže se do visine prvoga kata. Nad prizemljem palača je imala polukat i 2 kata. Drugi kat je stradao kod druge eksplozije baruta 1463.

Onofrijev dvor građen je u stilu zakašnjele gotike. U osnovi njegovoj čini se da se Onofrio držao starog kaštela: ugaone kule koje flankiraju trijem kroz koji se ulazi u palaču govore u prilog tome. Najbogatija je svojom dekorativnošću i raščlanjenošću zapadna — ulazna strana. Usred nadsvođenog trijema s lukovima i raskošno isklesanim kapitelima stoji monumentalan, dekorativno uokviren ulazni portal, nad kojim se nalazi renesansni kip sv. Vlaha u sjedećem položaju. Iznad trijema je bogato ukrašen vijenac koji ujedno služi kao baza osam prozorskih otvora. To su bifore uokvirene lišćem i ljudskim glavama. Nad njima je završni vijenac koji je u prošlom stoljeću izmijenjen. Ostale fasade dvora ili su nevidljive zbog drugih zgrada i zidina ili su, kao na primjer južna, promijenile svoj izgled u 17. st. Na zapadnoj je fasadi palače uz gotiku vrlo mnogo detalja renesanse.

Dvorište, odnosno unutrašnji atrij, u cijelosti je gotički koncipiran. Premda je i on bio oštećen, obnovljen je u cijelosti kakav je i prije bio. Prizemlje atrija uokvireno je s tri strane arhivoltima, dok je na četvrtoj mala česma s vodom i barokno stepenište.

U atriju Kneževa dvora nalazi se skromni spomenik pučaninu Mihu Pracatu, koji je svojom svestranom aktivnošću u trgovini i pomorstvu, a nadasve svojom privrženošću interesima Republike stekao za života takvu slavu da je jedini čovjek, i to pučanin, kojemu je ova vlasteoska Republika podigla spomenik.

Na južnoj strani, uvučeno, nalazi se jedna manja lođa s lukovima, i to u mezzaninu.

Na gornjem katu, na galeriji, dvostruki stupići nose arkade. Na toj je galeriji dvorska kapela, čiji su okviri vrata, kao i ostali okviri vrata na galeriji, izrađeni nakon potresa.

Na jugoistočnoj kuli dvora nalazio se gradski sat i zvono za katedralu i razne gradske i državne objave. Kod ove posljednje eksplozije baruta stradala je i ta kula, pa je odlučeno da se zvonik sa satom prenese na drugo mjesto. Tada su i ostale ugaone kule izgubile krunište.

Veliki je potres 1667. oštetio dvor i prilično ga razdrmao. Klesarske radove obavljao je korčulanski klesar Jeronim Škarpa.

Iz te se palače moglo prijeći u susjednu zgradu — palaču Velikog vijeća, nad čijim je vratima i danas natpis OBLITI PRIVATORVM PVBLICA CVRATE (Zaboravite privatne i bavite se državnim poslovima). Palača je početkom 19. st. izgorjela te je 1864. srušena i na njezinim temeljima podignuta današnja zgrada općine. Prema sačuvanim crtežima iz sredine 19. st. vidi se da je imala na prvom katu jednu gotičku triforu, a sa svake strane po jednu monoforu pa je svojim izgledom vrlo ličila palači Sponza. Stoga se može pretpostaviti da ju je sagradio isti graditelj — domaći majstor Pasko Miličević.

Do palače Velikog vijeća, na čijem se prednjem dijelu nalazio veliki Arsenal, nadovezuje se zgrada Glavne straže građena 1490. kao stan admirala. Fino oblikovane gotičke bifore na prvom su katu, a u 18. st. je Marino Gropelli izmijenio ulazni portal i polukat davši mu barokno obilježje.

Uz ovu se zgradu 1444. počeo graditi gradski zvonik sa satom. Iste se godine naručuje i metalna ploča za sat i dva drvena ljudska lika koji će otkucavati sate. Te je figure u bronci salio 1478. nepoznati majstor prilikom obnove sata i lijevanja novog zvona. Današnje zvono je djelo Ivana Rabljanina iz 1506. U potresu se zvonik bio jako nagnuo i današnji je 1929. restauriran prema izvornom. Jednostavan u svojoj arhitektonskoj zamisli fini je akcent u rasteru grada.

Uz zvonik stisla se između njega i palače Sponza Luža zvonara. Izvorna je sagrađena 1463. da bi svojim zvonima oglašavala uzbunu, prizivala građane da saznaju razne odluke i zvonila sazivanju vijeća. U 19. st. uništena je gradnjom stana za austrijskog generala. Obnovljena je 1952.

Sa sjeverne strane trg javnih i državnih upravnih zgrada zatvara palača Sponza. Ime joj dolazi od riječi spongia — naplav koji se tu ranije nalazio. Gradila se od 1516. do 1522. pošto je od Senata prihvaćen projekt najboljega i najplodnijeg dubrovačkog graditelja, Paska Miličevića. Klesarske radove izveli su braća Andrijići. Na glavnoj fasadi postavljen je trijem s arkadama nad kojima je terasa. Preko njega se ulazi kroz gotički portal u unutrašnje dvorište. Glavna fasada je razvedena; otvori su prizemlja, osim portala, renesansni, prvi kat je izveden u bogatoj cvjetnoj gotici, a drugi kat su opet jednostavni ali fino profilirani renesansni prozori. Između tih prozora u niši je kameni kip sv. Vlaha. Nad završnim vijencem je akroterij. Ostale su fasade ove palače potpuno jednostavne.

Unutrašnje dvorište je atrij izdužene osnove s arkadama. Sa strana su bila skladišta. Nad prizemnom arkadurom je obilazna lođa s dvostrukim parovima arkada šiljatih lukova. Nad njima se nalaze manji otvori slijedećih dvaju katova.

Između ove palače i crkve sv. Vlaha, zaštitnika grada, nalazi se Orlandov stup — simbol slobode i nezavisnosti srednjovjekovnih trgovačkih gradova. U obliku je četverouglastog stupa, na kojem je isklesan ratnik u oklopu sa štitom i mačem. Ovaj simbolični stup izradio je majstor Antun Dubrovčanin 1418. S njega su se objavljivale vladine naredbe i svečanosti. Desnica ratnika do lakta je službena dubrovačka mjera »jedan dubrovački lakat«.

Između bivše zgrade Arsenala i stana admirala, odnosno Glavne straže, smještena je Mala Onofrijeva česma. Spomenuti napuljski graditelj Onofrio de la Cava, kad je bio pozvan da dovede tekuću vodu u grad, sagradio je dvije naročito dobro locirane česme, Veliku Onofrijevu česmu na zapadnom početku grada i ovu manju, koja je malo remek-djelo klesarskog umijeća i najljepši akcent u ovom prostoru.

U najstarijem dijelu grada spominju se već dosta rano silosi za žito u obliku suhih bunara. Današnja zgrada Rupe — velika dubrovačka žitnica — mogla je primiti znatne zalihe žita, a građena je u drugoj polovici 16. st. Jednostavna ali impozantna dvokatnica, pod kojom je 15 velikih suhih bunara — rupa, ukupnog je kapaciteta 150 vagona. U 19. st. je izgubila jedan kat.

Dubrovnik je već vrlo rano uspio da crkvenu vlast uzvisi na nadbiskupiju kako bi i s te strane bio što manje ranjiv. Prva dubrovačka katedrala sv. Petra Velikog bila je u najstarijem dijelu grada. Šireći se grad je osjetio potrebu za novom i većom katedralom od dotadašnje i smjestio je u blizini državnih zgrada političke vlasti. Tako 1198. počinje gradnja nove romaničke katedrale jugozapadno od tadašnje kneževe rezidencije — kaštela. Na žalost, ta je veličanstvena romanička građevina potpuno stradala u velikom potresu. Iz opisa očevidaca saznaje se da je bila zaista raskošno ukrašena kamenom čipkom. Imala je, navodno, pet zapadnih portala i veliku kupolu. Bila je orijentirana ispravno, a ispred njezine zapadne fasade nalazila se građevina osmerokutne osnove — baptisterij, koji je bio

izgrađen 1326. od bijelog i crvenog kamena; prvobitno je bilo zamišljeno da bude u visini zvonika a da prizemlje ostane krstionica. I taj je spomenik podlegao, ovog puta ne potresu već samovolji austrijskog generala koji ga je radi šireg pogleda iz svoga stana dao srušiti 60-tih godina prošlog stoljeća. Današnja barokna katedrala građena je nakon potresa na mjestu one romaničke prema nacrtima rimskog graditelja Andrea Bufalini iz Urbina između 1672. i 1713. Križne je osnove, a nad transeptom je kupola. Portal je na istočnoj a svetište na zapadnoj strani. Zidni plašt glavne fasade nešto je razvedeniji nego kod ostalih fasada.

Uz katedralu je smještena Riznica (Moćnik). To je jednostavna kvadratična prostorija s ugrađenim ormarima za inventar koji čuva.

U njemu se nalaze relikvije svetaca i drugi predmeti velike umjetničke vrijednosti.

Nasuprot bivšoj palači Velikog vijeća podignuta je barokna crkva zaštitnika grada, sv. Vlaha, na mjestu starije iz 1348. koja je preživjela veliki potres. Kad je 1706. izgorjela, počela se graditi sadašnja crkva sv. Vlaha; gradio ju je venecijanski graditelj Marino Gropelli od 1706. do 1714. Crkva ima kvadratičnu osnovu, a nad njezinim središnjim dijelom diže se kupola. Pred glavnom fasadom je povišeni prostor, s kojega se širokim stepenicama silazi na trg. Glavna je fasada bogato razvedena. Bočne su fasade mnogo smirenije i jednostavnije.

Najljepša barokna zgrada u Dubrovniku je isusovačka crkva sv. Ignacija, izgrađena krajem 17. i početkom 18. st. prema nacrtima poznatog rimskog baroknog arhitekta i slikara Andrea Pozzo. Glavna fasada joj je na istočnoj strani pred velikim trgom, kojemu se iz donjeg dijela grada pristupa vrlo lijepim i barokno koncipiranim stepeništem, koje je projektirao 1738. rimski graditelj Padalaqua. Glavna je fasada crkve impozantna i znalački riješena, dok su ostale zanemarene, jedino što sa sjeverne strane kontrafori razbijaju jednoličnost. Kvadratne je osnove, jednobrodna s bočnim kapelama. Presvođena je, a apsida joj je polukružna. Uz ovu veliku crkvu smještena je barokna zgrada, nekadašnji Collegium Ragusinum. Projekt za tu zgradu radio je Ranjina i Canalia. To je velika zgrada s unutrašnjim dvorištem, u 19. i 20. st. mnogo ispregrađivana.

Najljepši akcent urbanističkoj cjelini grada daju dva velika samostana sa svojim crkvama i zvonicima, na istočnom i zapadnom dijelu grada.

Oko 1310. godine je tek sagrađni Dominikanski samostan zaokružen gradskim zidinama. Sadašnja samostanska crkva doživjela je mnoge preinake. Peterokutna gotička apsida najstariji je dio crkve. Crkva je jednobrodna, tipičan primjerak propovjedničke crkve. Na južnom zidu crkve nalazi se bogato izveden portal, djelo Bonina iz Milana.

Kompleks samostana je na četiri krila, time da je jedno krilo crkva, a ostala tri krila samostanske prostorije. U sredini ova krila tvore četverougaoni klaustar, koji je najvredniji, a i najljepši dio ovog samostanskog kompleksa. Gotičko-renesansni klaustar je pravougaone osnove s ophodom s arkadama u obliku trifora. Bez obzira na gotičke elemente i detalje, ovaj klaustar, koji su prema nacrtima Firentinca Massa gradili u nekoliko faza od 1456. do 1469. domaći majstori, razvedenošću svojih arkada stvara renesansni ugođaj prostora.

Zvonik, u svojoj osnovi romanički s gotičkim elementima, gradili su domaći majstori od 1404. do 1531. Prizemlje i kat zvonika uklopljeni su u samostan, a tek iznad prvog kata počinje se zvonik samostalno dizati.

Kao što je na istočnoj strani grada u neposrednoj blizini gradskih vrata podignut Dominikanski samostan, kao da brani istočna gradska vrata, tako se na zapadnoj nalazi Franjevački samostan. Ovaj samostanski kompleks, čija je crkva do temelja izgorjela u velikom potresu, smješten je na ovom mjestu prilikom regulacije sjevernog dijela grada 1315.

U tom velikom kompleksu postoje dva kvadratična klaustra, donji i gornji. Klaustre također okružuju krila samostana. Donji klaustar, čija se južna stranica oslanja na sjeverni zid obnovljene crkve, jedno je od najljepših djela domaće arhitekture na dubrovačkom području. Gradio ga je domaći majstor Mihoje Brajkov iz Bara, koji invenciozno 1360. spaja kasnoromaničku arhitekturu s gotičkim prožimanjima prostora.

Dvostruki nizovi heksafora dijele natkrivene od otkrivenih prostora, omogućujući sunčevoj svjetlosti da se razigra. Na istočnoj strani klaustra je dvorana kapitula. To je najljepša i po stilu najčistija sačuvana renesansna dvorana u Dubrovniku.

Nova crkva je barokna bez naročitih oznaka kvalitete stila iz početka 18. st.

Na južnom zidu crkve postavljen je veliki gotički portal, dok se na ranijoj crkvi od prije potresa nalazio na zapadnoj fasadi. Djelo je domaćih majstora braće Petrovića, a izveden je 1498. Za dubrovačke pojmove zaista raskošan, svjedoči da je ranija crkva bila mnogo bogatije građena od današnje.

Uz franjevački samostanski kompleks stari su Dubrovčani izgradili zavjetnu crkvu sv. Spasa 1520. zbog potresa koji je te godine zadesio Dubrovnik. To je djelo korčulanskih majstora braće Andrijića. Rijetko u cijelosti sačuvano djelo dubrovačke renesanse nosi nove poglede i nova rješenja novog stila, do tada još nekorištena na ovom tlu. Bogata, a opet nenametljiva u arhitekturi, prostornim se rješenjima uklapa u već ranije formiran prostor.

Preko puta Franjevačkog samostana nalazio se veliki ženski samostan sv. Klare iz 15. st. Prostorno je bio riješen sa četiri krila koja tvore unutrašnji četverokutni klaustar, od kojih je jedno krilo crkva. Velikim austrijskim pregradnjama izgubio je svoj izvorni izgled.

Između spomenutih objekata formiran je mali trg u čijem je središnjem dijelu Velika Onofrijeva česma, postavljena 1440. kao i ostale česme u gradu. Uz svoju prvobitnu funkcionalnost projektant vodovoda dao je ovoj građevini vrlo raskošan i bogat habitus. Na žalost, veliki ju je potres razrušio i samo ostaci te arhitekture čuvaju njezinu funkcionalnost i volumen u ranije zacrtanom prostoru.

Mnogo je još manjih crkava i crkvica u gradu. Postoje još zatrpane ruševine muških i ženskih samostana. Svi su oni nosili pečat svog vremena u kojem su nastajali.

Osim palača, crkava i samostana, u Dubrovniku ima još nekih objekata koji nose poseban pečat ne samo u oblikovnom rješenju već i u humanom, odnosno u odnosu prema čovjeku. To su u prvom redu Lazareti. Već zarana Dubrovčani su uočili koliko je važna karantena i izolacija ljudi koji dolaze iz zaraženih područja. Ranije od mnogih većih naroda shvatili su važnost izgradnje takvih objekata. Od manjih lazareta sagrađenih duž područja Dubrovačke Republike vrlo ih se malo sačuvalo, tek tu i tamo u ruševinama. Tako su ostaci lazareta na otočiću Bobari, na Dančama, u Mlinima u Župi itd.

Kako se trgovina sve više razvijala s istokom, počeo se 1534. graditi lazaret na Lokrumu, ali nije nikad završen, jer je to bilo previše izloženo mjesto, te je postojala opasnost da ga neprijatelji osvoje i tuku grad iz najopasnije točke. Tada je u predgrađu Ploče izgrađen veliki i specifičan objekt za karantenu ljudi i robe. Lazaret u Dubrovniku pačetvorinasta je zgrada razdijeljena na pet begjafora (spremišta), u svakom po tri prostorije. Na kraju svakog begjafora nalazi se kuća za smještaj ljudi čija se roba raskužuje u tim spremištima. Ovaj nedavno restauriran spomenik najbolje je svjedočanstvo visoke svijesti dubrovačkog duha. Drugi grad Republike po svojoj strategijskoj i urbanoj vrijednosti je Ston, odnosno Mali i Veliki Ston.

Odmah nakon kupnje poluotoka Pelješca 1333. Dubrovčani odlučuju da prevlaku koja dijeli poluotok od kopna utvrde. Najprije započinju graditi Mali Ston na malom moru (Neretvanski kanal), a zatim Veliki Ston. Obadva grada povezuju velike obrambene zidine u dužini ne samo prevlake već su produžene na dva kraka prema vrhu brda i spajaju se na velikoj tvrđavi Podzvizd tvoreći tako jednu jedinstvenu fortifikacionu cjelinu. Prilikom prvih odredaba izgradnje iz 1335. obaju gradića donosi se regulacioni plan s točno određenim odredbama širine ulica, veličine blokova kuća, smještaja javnih zgrada i kanalizacije. Nešto kasnije uvodi se i voda u grad.

Obadva gradića građena su na mjestima gdje se prije nije ništa nalazilo. Štoviše, raniji, antički i ranosrednjovjekovni Ston nalazio se u Stonskom polju, što dokazuju ostaci rimske limitacije polja, i velik broj ranosrednjovjekovnih crkvica. Dubrovčani su teškom mukom tokom skoro čitavog stoljeća nakon izgradnje svojih gradića uspjeli prisiliti stanovništvo da napusti svoje kuće u polju i useli u nova naselja.

Zbog prestiža svoje vlasti među stanovništvom koje mu je pripalo, Dubrovčani grade državne zgrade raskošnije, daju naselju bilјeg grada, od vlastele traže da tu grade svoje kuće, koje također nose pečat bogatije izgradnje. Grade veliki franjevački samostan, biskupsku palaču, kancelariju Republike, Knežev dvor, katedralu, bolnicu, javnu česmu i još druge javne i državne zgrade. U Malom Stonu je ljetna rezidencija stonskog potkneza, biskupa i državnih činovnika iz Stona.

U sklopu ovog velikog fortifikacionog kompleksa nalazila se i samostalna utvrda Veliki kaštio u Stonu. Služila je za obranu Velikog Stona s morske strane, a trebala je ujedno neposredno braniti i velike solane, koje su bile važan faktor u budžetu Republike.

Kad su Dubrovčani između 1419. i 1427. godine ušli u posjed Konavala, na mjestu starog razrušenog Epidauruma sagradili su svoj gradić Cavtat. Ovaj gradić na malom poluotočiću jednim dijelom prema kopnu omeđen utvrđenim zidinama nema strukture stroge regulacije. To je grad ljetnikovaca. Gotovo svaka kuća bilo siromašnija ili bogatija posjeduje svoj vrt, utapa se u zelenilo i cvjetne krošnje.

I ovdje je bilo jedno od sjedišta potknežija. Renesansni dvor cavtatskih potknezova u svojim proporcijama i volumenu zaslužuje posebnu pažnju.

Franjevački samostan s crkvom stisnuo se na drugoj strani uvale. Na vrhu brdašca koji dominira naseljem, dvadesetih godina ovog stoljeća podignut je Mauzolej obitelji Račić, djelo našeg istaknutog umjetnika Ivana Meštrovića. Kad su krajem 15. st. uklonjene mnoge opasnosti, za grad i državu nastupila su mirnija vremena. Građani i vlastela željni sunca, prirode i slobodnog kretanja, izlaze iz svoga zaštitničkog grada da bi na mjestima prikladnim za obitavanje sagradili svoje kuće i plače, svoje ljetnikovce.

Malo je koji grad u Dalmaciji posjedovao tako mnogo ljetnikovaca kao Dubrovnik. Izgradio ih je po čitavu svom području. Neki su u arhitekturi bili raskošniji, neki skromniji, ali su im vrtovi uvijek bili raskošni pa su često nastajala mala remek-djela ladanjske arhitekture.

Rijeka Dubrovačka, Elafitski otoci, Pelješac, Orašac, Zaton i drugi predjeli dubrovačkog teritorija obiluju ladanjskim vilama i kućama, gotovo uvijek tipičnima. To je obično jednokatna pačetvorinasta građevina s klasičnim unutrašnjim rasporedom: centralna dvorana, iz koje se uzlazi na kat, sa svake strane ima po dvije sobe. Isti se raspored ponavlja na katu. Iz jedne sobe gornjeg kata izlazi se na terasu ili na terasu orsana (spremište za barke), koji je uvijek u sklopu stambenog objekta, formirajući tako u osnovi slovo L, naravno, ukoliko se nalazi u neposrednoj blizini mora.

Središnja dvorana na katu služila je i kao dnevni boravak, za primanje gostiju i za ostale svečanije svrhe. Bočne prostorije obično služe kao spavaonice, a radi bolje sigurnosti i zbog opasnosti od požara vrlo je često kuhinja na tavanskom prostoru. Neke od prostorija u prizemlju služe za smještaj poljoprivrednih plodova, jer se ne smije zaboraviti da su Dubrovčani uz svoju ljubav za prirodu, tišinu i mir svojih ladanjskih kuća i ovdje praktički rješavali svoja gospodarska imanja, prisustvujući i nadzirući radove na polju, branje i spremanje plodova za svoje potrebe i za davanja koja su ih obvezivala.

Mnogo bi trebalo pisati da bi se prikazali svi istaknutiji spomenici našeg dubrovačkog graditeljskog nasljeđa, kao što su: crkva tvrđava sv. Duh na Šipanu, veliko djelo specifične arhitekture 16. st., ili prekrasni kompleks samostana, crkva i utvrda na Pakljenoj na Šipanu (11—16. st.), ili Benediktinski samostan s romaničkom crkvom iz 12. st. na Mljetu, zatim naselje Lopud s kićenim kućama i palačama, velikim samostanima i utvrdama, kao i sela i naselja koja sva nose pečat jedne posebne vrste iz porodice mediteranskog graditeljstva.

Dubrovnik je srastao sa svojim tlom, on se širio proširujući svoje utvrde. Graditelji su dobro znali iskoristiti oblike pećina i tvrdog tla, pazeći u prvom redu na mogućnost obrane. No, pri tom je sačuvan i dobar odnos prema moru, spojilo se sigurno s lijepim, morske su uvale uklopljene u tijelo grada, a stijene su temelji zdanja. Gradnja se prilagođavala prirodi, primjenjivala su se tehnička saznanja, ali se svuda osjeća smisao za proporciju: i u općoj, veoma čistoj, skoro geometrijski pravilnoj raspodjeli grada, gdje se izmjenjuju istaknuti i podređeni dijelovi grada, a da u njima uvijek vlada mjerilo čovjeka. Ni to nije slučajno.

Dubrovnik je demokratičan grad, u čijem je središtu čovjek i gradska zajednica, a ne božanski vladar i silnik koji bi grad udešavao po svojoj volji i hiru. Zato tu nema zastrašujućih hipertrofičnih urbanističkih izraza vlasti, nema napirlitanosti i prenatrpanosti. Nema poraznih razlika između predjela povlaštenih i sirotinje, kao što se često nalazi u svijetlim kraljevskim sjedištima. Nema onog nadmetanja što ga često vidimo u gradovima, pa i mediteranskima velikog ugleda, gdje se hirovi aristokracije manifestiraju u glomaznim palačama i tornjevima, koji ostatku grada daju vrijednost drugog reda. U Dubrovniku Veliko vijeće drži plemiće oštro pod okom i strogo kontrolira gradnju njihovih kuća.

Tako se događa da su u Dubrovniku izražajna sredstva jednostavna, gotovo svima zajednička. Krovovi s jednakim pokrovom, nagibom i vijencem; vrata i prozori skoro tipski; katovi podjednakih visina; materijal podjednako obrađen. Jedan se čovjek ravna prema drugom, a svi prema cjelini. Spajaju ih slične potrebe, nazori i iskustva i osjećaj za zajednicu, a gdje to nije, uvijek je budna uprava, stroga, svijesna svoje odgovornosti i veličine svoga zadatka, ispunjene ljubavlju za grad.

Dubravka Beritić

Slikarstvo

Dubrovačko slikarstvo predstavlja izuzetno poglavlje u povijesti naše umjetnosti i posebno u umjetničkom razvoju ovog jedinstvenog grada, a njegov se kontinuitet može pratiti od ranog srednjeg vijeka do danas s kulminacijom u 15. st. i u prvim decenijima 16. st., kada će ono dati svoja najvrednija ostvarenja u djelima Lovre Dobričevića, Nikole Božidarevića i Mihajla Hamzića.

Rijetki su sačuvani ostaci fresaka u predromaničkim crkvicama Dubrovnika i okolice. Međutim, tragovi fresaka u sv. Iliji na otoku Lopudu, sa sačuvanom izblijedjelom glavom bradatog sveca s palijem i drugog svetačkog lika u apsidi, kao i ostaci u sv. Petru i sv. Nikoli na Prijekom, u samom Dubrovniku, koji su otkriveni posljednjih godina, svjedoče da su već u to vrijeme slikari ukrašavali unutrašnjost sakralnih arhitektonskih spomenika.

Iz tih ranih stoljeća sačuvale su se i dvije slike na dasci: »Bogorodica Hodigitrija«, iz crkve sv. Andrije na Pilama, odaje spoj bizantskih i zapadnih crta, a s pravom se datira u 13. st. (od nje su ostale samo glave Marije i Djeteta) i druga »Bogorodica s Djetetom«, iz početka 14. st. u crkvi sv. Nikole na Prijekom, koja se stilski veže uz poznatu zadarsku sliku »Bogorodice benediktinki« a doslikao ju je neki domaći slikar početkom 16. st.

Zajedno sa starom romaničkom katedralom bez traga je propala u potresu 1667. i njezina fresko dekoracija koju je počeo slikati 1313. Michele iz Bologne. On se nastanio u Dubrovniku i 1318. ugovarao daljnje radove za katedralu i oslikavanje jednog antifonara minijaturama, 1324. oslikavanje apside sv. Stjepana, a 1344. slikarsku dekoraciju dvorane Velikog vijeća. Taj umjetnik što je došao iz emilijanskog slikarskog središta, koje je tada bilo u punom cvatu, odigrao je važnu ulogu u dubrovačkim slikarskim tokovima prve polovice i sredine 14. st., kada se u gradu javljaju i slikari Bernardo (1345), Misole iz Zadra (1348) i Marko iz Apulije (1351).

Nešto kasnije nailazi se u dubrovačkim dokumentima na tri slikara očito bizantinskih crta: Emanuela Grka (1367), Georgija Grka (1377—1386) i Joana iz Drača (1388—1389) koji pripadaju skupini tzv. »pictores graeci«, a koji su imali određenu ulogu u slikarskim zbivanjima u gradovima naše obale od Zadra do Kotora krajem 14. st.

Autori predromaničkih i romaničkih slikarskih djela u Dubrovniku ostali su nam nepoznati, a u 14. st. prema dokumentima, prevladavali su uglavnom strani umjetnici. Prva generacija domaćih dubrovačkih slikara, o kojoj postoje dokumenti javlja se krajem 14. st. u vezi s radionicom drugog jednog majstora iz Bologne, Francesca di Nani, koji se bavio izrađivanjem i slikarskim ukrašavanjem raskošnih štitova. U »botteghi« toga Emilijanca susrećemo naročito majstore iz porodica Drušković i Ivanović; oni će poslije otvarati vlastite radionice, u kojima se zanat prenosio s generacije na generaciju. Čini se da su njihovi radovi bili još uvijek u skromnim okvirima umjetničkog obrta: slikarski ukrasi na štitovima, dekoracija izrezbarenih škrinja i tkanina za zastore, pa i ukrašavanje zidova u stanovima.

Prva značajna domaća pojava u slikarstvu Dubrovnika bit će Blaž Jurjev, koji će u Dubrovnik doći iz svoga Trogira svjedočeći o umjetničkoj povezanosti dalmatinskih gradova. Taj slikar nježnih Bogorodica čudnih i kao bolesnih očiju, mladih svetaca prikazanih poput elegantnih vitezova i tamnoputih staračkih svetačkih likova namrštena čela i stroga pogleda, koji predstavlja jednu od vrhunskih ličnosti »dalmatinske slikarske škole«, djelovao je u Dubrovniku od 1421. do 1427. Svjedočanstvo njegova boravka u gradu sv. Vlaha, gdje je postao i službeni slikar Republike, jesu Madona u crkvi sv. Đurđa na Boninovu i izvanredno slikano raspelo u stonskom samostanu sv. Nikole. I u tim djelima, kao i u njegovim kasnijim slikama diljem Dalmacije, progovara suptilni kasnogotički izraz koji se očituje u osobnoj tipologiji, izrazito ličnoj kolorističkoj paleti i razigranim linijama, izraženim naročito u muzikalnim kadencama nabora haljina i plašteva.

Još su neko vrijeme Dubrovčani povjeravali veće zahvate strancima (Antonio di Jacopo iz Lucche slika nove freske u katedrali, a Lorenzo di Michele iz Firenze unutrašnjost dvorane Malog vijeća), a onda se sve više javljaju domaće ličnosti koje zauzimaju glavne slikarske pozicije u gradu u ovom razdoblju, koje od kraja 14. st. najradije nazivamo specifičnom dubrovačkom varijantom »dalmatinske slikarske škole«. Na temelju velikog broja dokumentiranih domaćih umjetnika, njihove međusobne povezanosti, prenošenja zanata iz generacije u generaciju, opsega i kvalitete slikarske aktivnosti, lokalnih karakteristika i srodnih utjecajnih faktora, to plodno razdoblje u slikarstvu naše obale ima sve bitne karakteristike koje nazivu »škole« daje suvremena umjetnička historiografija. U tom okviru Dubrovnik predstavlja izuzetno i posebno poglavlje zbog niza svojih karakterističnih crta, zbog svoga jedinstvenog

cvjetnog renesansnog razdoblja, kao i trajanja intenzivne slikarske aktivnosti lokalnih majstora, duljeg za više od pola stoljeća negoli u ostalim gradovima od Zadra do Kotora, koji su bili pod vlašću Venecije.

Prvi istaknutiji majstor koga se može smatrati da je potjecao iz samog Dubrovnika bio je Ivan Ugrinović; on se javlja početkom trećeg decenija 15. st. Dok brojni dokumenti govore o mnogostrukim narudžbama i velikom broju suradnika, od te njegove plodne aktivnosti sačuvali su se samo signirana minijatura s likom sv. Vlaha u rukopisu dubrovačkog Stauta i poliptih u crkvi sv. Ante na Koločepu. Ovaj se poliptih povezuje s Ugrinovićem na osnovi dokumenta iz 1434. prema kojemu je trebao izraditi jedan poliptih za taj šumoviti otočić elafitskog arhipelaga. Na temelju tih djela Ugrinović označava korak natrag u odnosu prema Blažu Jurjevu, jer su ona još usko vezana uz utjecaje mletačkog slikarstva sredine i druge polovice 14. st., a posebno Paola i Lorenza Veneziana, njihovih sljedbenika Caterina i Donata i drugih majstora toga kruga. Fragmenti fresaka što ih je nedavno otkrio Zavod za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku u crkvici sv. Nikole na Prijekom, za koje se može pretpostaviti da su Ugrinovićevi, na žalost su nedovoljni da bi jasnije ilustrirali njegovu fizionomiju kao autora većih zidnih kompozicija i da bi dali definitivnu potvrdu rekonstrukcije njegove slikarske ličnosti.

Konzervativne i retardirane crte, ne samo u odnosu prema suvremenom mletačkom i uopće talijanskom slikarstvu već i onom u ostalim našim obalnim gradovima, pokazuje i Matko Junčić, koji dolazi u Dubrovnik iz Kotora 1448. ali ga smrt rano prekida u radu (1454). Jedino njegovo sačuvano djelo je danas rastavljeni poliptih u crkvi Gospe od Šunja na Lopudu, atribuiran na osnovi dokumenta iz godine 1452, koji se također još oslanja na mletačke uzore s kraja 14. st., premda se u nekim pojedinostima može osjetiti naglašeniji dah gotičkog stila.

Nekoliko sačuvanih slika još sa sigurnošću nedefiniranih autora i ostaci rijetkih izblijedjelih fresaka svjedoče ipak o usporednom postepenom prodoru gotičkog stilskog govora u dubrovačku slikarsku sredinu, koji bi nam sigurno bio jasniji da najveći broj djela nije zauvijek propao u uništenjima, požarima, potresima i da je u prošlim stoljećima bilo više shvaćanja njihova značenja. Te će gubitke nadoknaditi sačuvani radovi najznačajnijeg slikara po svojoj kvaliteti, ažurnosti i značenju, koji je sredinom i u trećoj četvrtini 15. st. djelovao u Dubrovniku — Lovre Dobričevića Marinova.

Ovaj se umjetnik prvi put spominje u jednom venecijanskom dokumentu iz 1444. uz istaknutog mletačkog slikara Michelea Giambone, koji mu je vjerojatno bio i učitelj, da bi se vratio najprije u rodni Kotor, a zatim u Dubrovnik, gdje će djelovati od 1459. do 1478.

Iako ćemo se ovdje ograničiti samo na tri njegova sačuvana rada u Dubrovniku: poliptih u Dominikanskom samostanu iz 1448. (na njemu je surađivao s Matkom Junčićem, koji je vjerojatno izradio raskošni izrezbareni okvir), zatim polje s likom sv. Vlaha iz poliptiha za crkvu Male braće iz 1455—1458. i poliptih u crkvi Gospe na Dančama iz 1465—1466, već i iz njih jasno izbija značaj njegove ličnosti i osobnosti njegova stila.

U poliptihu kod dominikanaca, sa središnjom kompozicijom »Krštenja Kristova«, s lirskim prikazom Madone, oko koje je mandorla kobaltnoplavih anđela i s elegantnim likovima sv. Mihovila i sv. Lovre, Dobričević je još uvijek povezan duhom kasnogotičke vizije, u koju su diskretno utkani odjeci poznavanja ranih radova Antonija Vivarinija.

Međutim, u drugom njegovu radu, u polju s likom sv. Vlaha, osjeća se u izrazitijoj plastičnoj koncepciji, mekšoj modelaciji i svježijem tretiranju kolorističke materije, korak naprijed k novim stremljenjima. Taj nas fragment logično vodi do poliptiha na Dančama s Bogorodicom sjetna lica i plavog plašta, podno koje dva anđela sviraju na svojim instrumentima, Bogom Ocem okruženim anđelima intenzivne skale crvenih i narančastih nijansa i likom nježnog i produhovljenog sv. Julijana, na kome se u još izrazitijoj obradi volumena, mekoći modelacije, naglašenijoj individualizaciji fizionomija, smanjenoj upotrebi zlata i tretiranju kolorističke materije osjeća, uz predominaciju profinjenog kasnogotičkog izraza, prisutnost još prigušenih, ali već uočljivih renesansnih crta.

U toku druge polovice 15. st. djeluju u Dubrovniku još i mnogi slikari kojima se djela nisu sačuvala ili nisu identificirana. U tom nizu posebno mjesto imaju Ugrinovićevi nasljednici, među kojima se ističe Stjepan, s kim se hipotetički povezuje slika Bogorodice iz crkve sv. Jakova na Pelinama, i rod Ognianovića, čiji će se članovi također baviti umjetničkim radom u više generacija.

Posljednji decenij 15. st. i početak 16. st. prijelomno su i ključno razdoblje za povijest starog dubrovačkog slikarstva, u kojemu će protagonisti biti trojica majstora: Vicko, sin Lovre Dobričevića, i u mnogo većoj mjeri Nikola Božidarević i Mihajlo Hamzić.

Od te trojke najviše je vezan s tradicijom Vicko Lovrin, čiji je sačuvani poliptih u franjevačkoj crkvi u Cavtatu iz 1509—1510. s velikim likom sv. Mihovila u zlatnom oklopu naslikan još u konzervativnim shemama i okvirima, premda neki njegovi detalji, a osobito Bogorodica sa svecima na zabatu, pokazuju kako je očito poznavao mletačko slikarstvo s kraja 15. st., a naročito ono Bartolomea Vivarinija, s kojim su uočene nedvojbene analogije.

Nikola Božidarević, najznačajnije ime čitavog starog dubrovačkog slikarstva, bio je sin slikara Božidara Vlatkovića, koga smatramo autorom oštećene Bogorodičine slike s propalog poliptiha na glavnom oltaru franjevačke crkve u Cavtatu. Spominje se prvi put 1476. u radionici Petra Ognjanovića, da bi slijedeće godine pošao na nauk u Veneciju. Nakon duljeg razdoblja provedenog u Italiji, u toku kojega je — kako možemo zaključiti po sačuvanim djelima — očito nakon učenja na lagunama lutao i po Markama, a možda dopro i do Umbrije i Rima, ponovno se javlja u Dubrovniku 1494. gdje najprije surađuje s ocem, a od 1497. radio je samostalno. Od velikog broja radova koja navode dokumenti, četiri sačuvana djela dovoljno ilustriraju profil njegove umjetničke ličnosti.

Najstarije je sačuvano Božidarevićevo djelo triptih u Bundićevoj kapeli u dominikanskoj crkvi koje se na osnovi stilske analize i vjernog modela grada u ruci sv. Vlaha datira u početak 16. st. Na toj se slici majstor još drži tradicionalnog oblika triptiha i upotrebljava zlatnu pozadinu, ali plasticitet i životnost likova, klasična simetričnost kompozicije i perspektivno slikani pod odaju već izrazite renesansne crte.

Na slici »Navještenja«, koju je izradio 1513. po narudžbi pomorca Marka Kolendića za lopudske dominikance, imamo zapravo najstariji sačuvani prizor velikog formata slikan za jednu crkvu u dubrovačkom slikarstvu. Osjećaj prostornosti postignut je plastičnošću likova protagonista i raznobojnim vodoravnim planovima koji naglašavaju dubinu krajolika sa slikovitim obraslim otocima i plavičastim gorama, a novi duh kao da izbija i iz crvenkastog trijema i kružne građevine što ih je utkao u pejzaž te slike, podno koje je predela sa živahnim prizorima u kojima se interpoliraju biblijske teme i scene iz realnog života.

Iste godine (1513) izradio je po narudžbi obitelji Đorđić sliku za kapitul dubrovačkog Dominikanskog samostana, na kojoj je prihvatio u potpunosti motiv »Sacre conversazione«. Na ovom se djelu, gdje je na zabatu nadahnuto prikazao prizor Skidanja s križa, naročito ističu lirski lik Bogorodice, u kojemu je dao izvanrednu realizaciju svoga ženskog ideala, zatim sanjarski sv. Julijan i produhovljeni sv. Jakov, a zaslužuje spomen i poklekli donator otkriven povodom nedavnog restauriranja.

Na poliptihu u crkvi Gospe na Dančama iz 1517. Nikola se po želji naručitelja vraća tradicionalnoj shemi poliptiha, ali je znao spojiti odijeljena polja u jedinstvenu kompozicionu cjelinu. Na ovom remek-djelu slikanom malo pred smrt zaslužuju spomen, uz starački lik sv. Grgura i uz mladenačkog i blijedolikog sv. Martina na konju, »nadrealistički« prizor sv. Jurja koji ubija zmaja u osvijetljenom pejzažu, posutom lubanjama i golgotski prizor na luneti.

Ako se njegovo djelo gleda kao cjelina, Božidarević predstavlja sintezu i kulminaciju starog dubrovačkog slikarstva, u kojoj se spajaju tradicija domaće škole i odrazi novog renesansnog duha, a dolaze do izražaja lične crte u osobnoj gami boja, tipologiji i kompozicionim zahvatima. Svojim je slikama ostvario renesansnu slikarsku viziju u izrazito osobnoj interpretaciji u kojoj se osjećaju tlo i podneblje gdje je nikao i nova revolucionarna koncepcija prostora i volumena koja je u toku 15. st. prevladavala u zapadnoevropskom slikarstvu.

Mihajlo Hamzić, najmlađi od te trojke, spominje se prvi put u dokumentu iz 1509. kojim Vijeće umoljenih prihvaća njegovu sliku sv. Ivana Krstitelja. Na temelju toga dokumenta zaključuje se da je učio slikarstvo kod Andree Mantegne i da je izradio veliku sliku »Krštenja Kristova« u Kneževu dvoru koja predstavlja najraniju sačuvanu veliku kompoziciju u slobodnom prostoru starog dubrovačkog slikarstva. Na toj je slici umjetnik postavio tri koštunjava protagonista: Krista, Ivana Krstitelja i anđela u prostrani hridinasti krajolik slikan u gradacijama smeđih i zelenih nijansa sa znalačkim poznavanjem zračne perspektive, oživljen nizom slikovitih detalja.

Dok je »Krštenje Kristovo« u cjelini riješeno tonalno, drugo djelo ovog renomiranog renesansnog slikara, tj. Lukarevićev triptih u dominikanskoj crkvi iz 1512, naslikan je s prevagom kolorističkih elemenata. U vanjskoj formi tu je slična pojava kao kod Božidarevića: nakon široke kompozicije u slobodnom prostoru povratak tradicionalnoj shemi, očito po želji domaćeg donatora. Iako ni ovdje nije zatajio svoje mantenjevsko stilsko porijeklo, Hamzić na ovoj slici odaje mnogo veću bliskost sa slikarstvom Venecije, koje je mogao upoznati preko svog pomoćnika i suradnika Piera Giovannijevog iz Venecije, kad je ovaj 1512. došao iz Recenatija u njegovu radionicu, ili za vrijeme svojih posjeta tome središtu radi trgovačkih poslova, kojima se bavio mnogo više negoli slikarstvom.

Smrti Nikole Božidarevića krajem 1517. (ili prvih dana 1518), Vicka Lovrina Dobričevića 1517—1518. i Mihajla Hamzića 1518. kao da simbolično označavaju završetak kulminantne faze starog dubrovačkog slikarstva i početak njegova opadanja.

Premda se u Dubrovniku može pratiti slikarski kontinuitet još za skoro pola stoljeća, nije to bila više ni sjena prijašnje kvalitete i kreativnosti. Sve se više počinju nabavljati slike izvana iz talijanskih, pa i flandrijskih strana, a obrazovani naručitelji traže od umjetnika duh novoga vremena. Nasuprot tome, preostali malobrojni domaći slikari pokazuju konzervativne sklonosti. Sve to, uz pojavu niza osrednjih talijanskih slikara u Dubrovniku, bile su neke od važnijih komponenata te postepene agonije škole.

Od tih talijanskih doseljenika najvažniji je sigurno spomenuti Pier Giovannijev iz Venecije, koji je nakon Hamzićeve smrti otvorio u Dubrovniku samostalnu radionicu i u toku pola stoljeća djelovanja izveo za grad i okolicu veći broj slikarskih radova. Njegove sačuvane slike, poput poliptiha u crkvi Gospe od Spilice u Lopudu, triptiha u lopudskom župnom muzeju, ili slike u crkvi sv. Andrije na Pilama, pokazuju da se sasvim podomaćio, jer su uz mnogostruke mletačke utjecajne komponente vidljive na njima i mnoge izrazito retardirane provincijske crte. Uz Pier Giovannijeva spomenuo bih još i slikara Pier Antonija Palmerinija iz Urbina, koji je u Dubrovniku boravio nekoliko godina u drugoj polovici trećeg decenija 16. st. Na njegovoj pali »Uzašašća Kristova« u crkvi sv. Spasa i u slikanom ormaru-retablu u sakristiji Male braće osjećaju se odrazi urbinskog slikarskog kruga kraja 15. st. i blijede reminiscencije na slikarstvo njegova velikog sugrađanina Raffaella.

Domaći slikari mogu se u tom razdoblju podijeliti na tri skupine.

Kod prve, koja u biti nastavlja lokalnu tradiciju nastojeći spojiti preživjelu baštinu iz prošlosti i skromne odjeke novih kretanja, rijetka sačuvana djela u Dubrovniku, Šipanu i Lastovu ne mogu se sa sigurnošću povezati uz brojna imena onih domaćih slikara koje dokumenti navode kao aktivne u gradu i okolici u drugoj četvrtini i sredinom 16. st. (Petar Bogdanović, Stjepan Radovanović, Petar Radonjić, Marko Radojević itd.).

Druga se skupina vraća Bizantu i izravno se nadahnjuje djelima kretsko-mletačkih majstora, od kojih su neki vjerojatno djelovali i u Dubrovniku (Angelos i Donato Bizamano), dok su od drugih dopirale do grada ikone iz njihovih radionica s dalekog otoka sred Mediterana, iz Apulije i s laguna. Protagonistom ove skupine smatra se Franjo Matijin, s kojim se povezuje triptih u crkvici sv. Stjepana u Sustjepanu u Rijeci Dubrovačkoj. Na tom se triptihu bizantinske crte očituju u koncepciji hijeratskih i stiliziranih svetačkih likova, u načinu osjenjivanja i modeliranja, u obnovljenim zlatnim pozadinama, u odnosima boja i u grčkim natpisima. Uz te elemente autor unosi i neke izrazite tipove katoličke ikonografije, a izvjesni latentni stilski detalji svjedoče da je poznavao zapadno slikarstvo. S ovim majstorom, ili radije, s njegovom radionicom povezuje se još nekoliko slika, dok neke ikone s prikazom Bogorodice s Djetetom u Dubrovniku i okolici svojim spojem kretsko-mletačkih shema i lokalnih zapadnih elemenata odaju da su djela domaćih umjetnika sličnih tendencija.

Treću skupinu, koja se javlja nešto kasnije, karakterizira direktno oponašanje nabavljenih slika majstora mletačkog 16. st., bez shvaćanja njihove likovne suštine. Njezin je najtipičniji predstavnik Kristofor Antunović Nikolin, čiji poliptih iz 1552. u crkvi u Pakljeni na Šipanu imitira velikim dijelom poliptih Tiziana i njegove radionice, danas u dubrovačkoj katedrali, ali ovaj osrednji domaći majstor nije mogao ući u bit likovne poruke genijalnog mletačkog majstora.

Na ovom mjestu treba spomenuti i slikara Vlaha Držića (1503—1570), potomka ugledne dubrovačke porodice i

brata velikog komediografa, koji je bio usko povezan s talijanskim i dubrovačkim istaknutim literatima, ali problem njegova umjetničkog djela još uvijek je otvoreno pitanje u znanosti.

Sedamdesetih godina 16. st. dubrovačka varijanta dalmatinske slikarske škole prestaje potpuno postojati. Slikarstvo u Dubrovniku stvarat će u manirizmu, baroku i klasicizmu samo pojedini domaći i strani osrednji slikari koji će djelovati izolirano u gradu, a uvoz stranih djela djelomično će zamijeniti nekoć plodnu aktivnost domaćih radionica, kojima su prestali uvjeti za nekadašnji tako bujan razvoj.

Manirističko strujanja predstavlja naročito Pellegrino Brocardo iz Ventimiglie, koji je u Dubrovniku boravio kao lični slikar dubrovačkog nadbiskupa, književnika i prijatelja Tiziana i Michelangela, Ludovica Beccadellija (1556—1564). Od njega se u dubrovačkoj katedrali sačuvala pala sv. Mateja, a freskama je ukrasio i nadbiskupov ljetnikovac na Šipanu. Te su freske djelomično sačuvane, a prikazivale su mitološko-alegorijske scene i portrete znamenitih ličnosti, među kojima i Michelangela. U Brocardovu djelu osjeća se utjecaj firentinskog manirizma, koji je uočljiv i na pali »Silazak sv. Duha« Bronzinova učenika Santi di Tito u dominikanskoj crkvi s portretom donatora Vice Stjepovića Skočibuhe.

Spominjući ovu sliku ne možemo a da na kraju ovog kratkog pregleda slikarstva u Dubrovniku do kraja 16. st. ne spomenemo neka od najvažnijih nabavljenih djela starih stranih majstora koja su postala dio našeg umjetničkog inventara dokazujući visoku kulturnu razinu njihovih naručitelja.

Na prvom mjestu treba navesti veliko Raspelo iz početka druge polovice 14. st. Paola Veneziana u dominikanskoj crkvi, zatim dva Tizianova djela: poliptih iz početka petog decenija 16. st., koji je sa svojim pomoćnicima naslikao za crkvu sv. Lazara na Pločama, a sada se nalazi iza glavnog oltara katedrale i palu sv. Magdalene, naslikanu za dominikansku crkvu nakon sredine stoljeća, na kojoj je po tradiciji u liku donatora prikazan dubrovački vlastelin Damjan Pucić. Od djela talijanskih majstora ističu se još Giambonova Madona u Historijskom Institutu JAZU, Kristov lik talijanskog renesansnog majstora (atribuiran Francescu Francia) u Male braće, tondo »Sveta Obitelj« radionice Lorenza di Credi kod dominikanaca. Slika »Venera i Adonis« Parisa Bordonea čuva se u Kneževu dvoru, a u katedrali nalazi se niz slika talijanskih majstora, koje su, istina, u Dubrovnik dospjele tek 1713. donacijom kanonika Bernarda Đorđića iz tzv. »Raspijeve ostavštine« (Palma Stariji, Paris Bordone, Padovanino, Savoldo i dr.).

Posebno mjesto među tim uvezenim slikama imaju i djela flandrijskih majstora: triptih »Poklon mudraca« u riznici katedrale koji odaje utjecaje Hansa Memlinga, diptih s Kristom i Bogorodicom kod dominikanaca, od kojega postoji nekoliko replika i varijanata u muzejima Evrope i Amerike, a može se pripisati jednoj flandrijskoj radionici druge polovice 15. st., koju suvremena kritika veže uz ovoga istoga majstora, »Ecce Homo« u zbirci Male braće koji zahtijeva daljnja proučavanja radi otkrivenog donjeg sloja pri restauriranju, i slika u crkvi u Pakljeni kod Suđurđa na Šipanu s prekrasnim krajolikom u pozadini koja predstavlja rad jedne antverpenske radionice iz druge četvrtine 16. st.

Ova djela istaknutih slikara iz stranih zemalja u Dubrovniku, poznata diljem svijeta i stručnjacima i široj publici, proučavali su domaći i strani povjesničari umjetnosti i posvetili im posebne studije te predstavljaju značajnu cjelinu ne samo u okviru dubrovačke već i čitave naše umjetničke baštine.

U doba baroka Dubrovnik je dao nekoliko slikara manjeg značenja. Od Ignaca Martellinija (1624—1656) i Grgura Ivanelića (1690—?), nije se ništa sačuvalo, a Benku Stayu (1650—1687), kome je Petar Kanavelić posvetio pjesmu kojom ga potiče da oslika pobjedu Jana Sobieskog kod Beča, atribuira se s izvjesnom vjerojatnošću ljupka pala »Navještenje« u katedrali. Najplodnija i najznačajnija lokalna slikarska pojava bio je svakako Petar Mattei-Matejević (1670—1726); on je učio slikarstvo najprije kod Staya, a zatim se usavršio u Veneciji i Napulju. Ti mletački i napuljski susreti osjećaju se u glavnim njegovim djelima: pali »Sv. Bernardo pred Bogorodicom« u katedrali, velikim alegorijskim kompozicijama apoteoze Vjere i Mučeništva u riznici katedrale i u ciklusu malenih slika na ogradi orgulja crkve sv. Vlaha.

Najveći je barokni slikarski ciklus u Dubrovniku izveo slikar španjolskog porijekla Gaetano Garcia, đak Solimene u Napulju, koji je došao iz Palerma i 1737—1738. dekorirao apsidu isusovačke crkve prizorima povezanim s

ličnošću sv. Ignacija Loyole. Tim se freskama, koje su u kompozicijama do plagijata u većini slučajeva preuzete od radova suvremenih umjetnika, ne može osporiti vještina u izvedbi i osjećaj za duh barokne dekoracije crkvene unutrašnjosti prožet emfatičnom patetikom, raspjevanim koloritom i dinamičnim svjetlosnim efektima.

Kod uvoza baroknih djela opaža se mnogo jača povezanost Dubrovnika sa slikarstvom srednje i južne Italije (pale A. Vaccara, G. Imparata, F. de Maria, G. A. Caninija itd. u Dubrovniku i G. Lanfranca u Lastovu), premda se još uvijek susreću i djela Mlečana, od kojih se ističe pala S. Riccija u crkvi Karmen i slika F. Zugna kod dominikanaca.

Povezanost s Rimom uočljiva je i u kratkom klasicističkom razdoblju, koje zapravo predstavlja i jedino poglavlje klasicističkog slikarstva u Dalmaciji. Oba dubrovačka klasicistička slikara, tj. Petar Katušić (1767—1788) i Rafo Martini (1771—1846), studirala su na trošak Republike kod Mengsova učenika Antonija Marona. Dok je Katušić prerano umro, uz Martinija, autora niza portreta uglednih Dubrovčana (Dž. Restić, F. M. Appendini), od kojih je najbolji onaj u akvarelu P. F. Papisa u dubrovačkoj zbirci Haller, istakao se u toku prvih dvaju decenija 19. st. i Carmelo Reggio (?—1819), Palermitanac također rimske formacije. Ovaj je slikar izveo brojne osrednje slike sakralne tematike i niz portreta u kojima je postigao svoj najveći domet ostavivši nam u prikazima ličnosti iz porodica Stulli, Andrović i Chersa galeriju važnijih ličnosti grada u trenutku kad je Napoleon bio ugušio slobodu Republike.

Nakon skoro potpunog zatišja slikarske aktivnosti od preko pola stoljeća tek će u posljednjoj četvrtini 19. st. Dubrovnik ponovno dati jednu značajnu slikarsku ličnost: Cavtaćanina Vlaha Bukovca (1855—1922), koji će slikati najprije u duhu pariskog akademizma, da bi kasnije osvijetlio svoju paletu, doživio kratak susret sa simbolističkim strujanjima i poprimio zatim izvjesne pleneristične i nakon toga divizionističke tendencije. Provevši burnu mladost kao pomorac, školovao se i živio je najprije u Parizu svraćajući često u zavičaj, da bi zatim proveo veći dio života u Zagrebu, Cavtatu i Pragu. Njegova uloga kao slikara, organizatora i učitelja imala je velik utjecaj na početke novijeg hrvatskog slikarstva.

Između dva rata najkrupnija je pojava koju je Dubrovnik dao našoj suvremenoj umjetnosti Ignat Job (1895—1936), koji je ostvario kroz boje svoje intenzivne kolorističke palete i kroz prizmu jednog frenetičnog ekspresionističkog zamaha svoju viziju krajolika i ljudi Dalmacije pune sunca, svjetla i životne radosti, prožetu izrazito osobnim dinamičnim temperamentom. Dok je u tom razdoblju Dubrovnik sve više postajao motiv za inspiraciju čitavog niza umjetnika iz naših središta, u gradu se istakao kao individualna ličnost osobito Gabro Rajčević (1912—1943) svojim platnima slikanim ranije svijetlim bojama i pastoznim namazima, a kasnije u smirenijoj i tamnijoj gami. I njegovo je djelo puno obećanja prekinula prerana smrt.

Nakon oslobođenja Dubrovnik je u slikarstvu doživio novi procvat djelovanjem niza zanimljivih umjetnika. Oni su, svaki na svoj način, bili nadahnuti specifičnom dubrovačkom atmosferom i ambijentom, ugođajima i koloritom ovoga grada u kome su nikli ili stvarali. Prerane smrti prekinule su životne i umjetničke putove Antuna Masle (1919—1967), slikara raspjevanih živih boja i osebujne poetičnosti s karakterističnom vizijom svijeta prožetom nekom notom djetinje vedrine, i Iva Dulčića (1916—1975), nadahnutog i iskonskog kolorista izuzetne snage koji svojim uljima, freskama i slikama na staklu (u Dubrovniku se naročito ističu oni na prozorima crkve sv. Vlaha) predstavlja veliku i nezaobilaznu pojavu u suvremenom hrvatskom slikarstvu. Danas živi i aktivni slikari koji djeluju u Dubrovniku — premda mnogi od njih svojim značajem prelaze okvire ovoga grada — svjedoče o kontinuitetu, vitalnosti, aktualnosti i svestranosti Dubrovnika kao slikarskog središta, koji nastavlja jezikom našega vremena veliku i neprekinutu tradiciju minulih stoljeća.

Kruno Prijatelj

Umjetnički obrt Dubrovnika

Zlatarski zanat spadao je u tzv. »plemenite zanate«, tj. među one zanate koje nalazimo samo u društveno-politički i ekonomsko-privredno razvijenim sredinama. Plemeniti i skupi materijali, kao zlato i srebro, od kojih su bili izrađeni predmeti za sakralnu ili profanu upotrebu, uz čestu primjenu pozlaćena bakra, bili su toliko skupi da su zahtijevali vrlo razvijene sredine u ekonomskom i privrednom pogledu, koje su mogle razviti tržište za prodaju — ponudu i potražnju — tih skupih predmeta. Istovremeno one su pružale uvjete za razvoj domaćeg zlatarskog i srebrnarskog zanata. Stoga zlatarstvo i srebrnarstvo kao domaći zanat nalazimo samo u našim ekonomsko-privredno i društveno-politički najrazvijenijim sredinama: u Dubrovniku, Zadru, Trogiru i Splitu na području Dalmacije, a u kontinentalnom dijelu Hrvatske: u Zagrebu, Varaždinu i u nekim manjim zlatarskim centrima — Osijeku i Slavonskoj Požegi.

Mudra Dubrovačka Republika veoma je cijenila zlatarski zanat, te ga je već vrlo rano naveliko darivala specijalnim beneficijama, pomagala je i zaštićivala domaće zlatare i njihove proizvode, obraćajući pritom osobitu pažnju na konkurenciju iz inozemstva (uvoz stranih proizvoda). S druge je strane Republika sv. Vlaha izvozom zlatarskih proizvoda domaćih majstora učvršćivala i proširivala svoju trgovinu zlatarskim i srebrnarskim proizvodima, što je, jasno, odigralo vrlo važnu ulogu u ekonomiji Republike. Stoga se Dubrovačka Republika već vrlo rano pobrinula da zlatarski i srebrnarski proizvodi njezinih majstora posjeduju određenu čistoću srebra (1277. godine), odnosno zlata (uredbe iz 1352. godine, zatim 1666. i 1773).

Ona je također zahtijevala, sve u smislu što veće garancije kvalitete zlatarskih i srebrnarskih proizvoda njezinih domaćih majstora, da svi proizvodi tog zanata izrađeni u Dubrovniku moraju obavezno nositi žig Republike, koji je garantirao kvalitetu i čistoću srebra odnosno zlata, a također i žig majstora koji je dotični predmet izradio.

Upotreba žiga Dubrovačke Republike na svim srebrnarskim i zlatarskim proizvodima izrađenim na njezinu teritoriju bila je obavezna već od 15. st. Žig je prikazivao glavu sv. Vlaha s biskupskom mitrom na glavi.

Osim toga je Republika sv. Vlaha kovala i vlastiti novac već od 13. st. nadalje u svojoj kovnici zvanoj »Divona« ili »Sponza«. Dubrovačka kovnica počela je izrađivati vlastiti novac 1294. godine (bakreni novac, tzv. folari), a od 1337. pa sve do 1803. godine neprekidno traje izrada vlastitog bakrenog ili srebrnog novca Republike. Kalupe su rezali domaći zlatari i srebrnari, među kojima je najpoznatiji medaljer Pavko Antonijević (Pavao Dubrovčan), pomoćnik Donatella u Italiji, koji djeluje u Dubrovniku od 1461. godine.

Domaći dubrovački srebrnari i zlatari nisu rezali kalupe za novce Republike samo u najsjajnije vrijeme njezine povijesti, znači u razdoblju od 13. do 16. st., već i kasnije — u 17. i 18. st., tj. sve do pada Republike, i to ne samo za potrebe dubrovačke kovnice novca već i za potrebe kovnica u Kotoru i Ulcinju (Kristofor Marinov).

Već 1306. godine dubrovački se zlatari udružuju u posebnu bratovštinu, koja je imala detaljno razrađena i precizirana sva pravila u pogledu socijalnog i ekonomskog položaja te prava i obaveze članova bratovštine. Također je bila regulirana neka vrsta »socijalnog osiguranja« u slučaju bolesti bratima ili članova njegove obitelji. Osim toga, oni su u Dubrovniku imali i svoju ulicu, koja se i danas zove »Zlatarska«, a u njoj su se nalazili njihovi stacuni (dućani) i kuće.

U najsjajnije vrijeme dubrovačkog zlatarstva (tj. od 13. do 16. st.) u tom su gradu živjeli brojni zlatari i srebrnari koji su izrađivali crkveno posuđe, kao i predmete za profanu upotrebu (stolno posuđe, nakit itd.). U 13. st., na primjer, nailazimo na zlatara Pavla, koji je izradio pozlaćeni srebrni ciborij za dubrovačku katedralu, a u drugoj polovini istog stoljeća poznati su nam domaći majstori Prvonja, Vasilij, Maroje, Krasin Dešimirov, Radomir Kotrljić i drugi, čija nam imena i prezimena očito dokazuju njihovo hrvatsko porijeklo.

U 16. st. djeluju u Dubrovniku majstori Pasko Radičev, Gjivo Prodanov, Utješen Klapčić i drugi. U 15. st. ističe se među domaćim majstorima Ivan Progonović i medaljer Pavao Dubrovčan (Pavko Antonijević), a u 16. st. Jerolim Matov i Marulo Joanneo.

Kako je već spomenuto, najznačajnije i najkreativnije razdoblje dubrovačkog zlatarstva i srebrnarstva pada u vrijeme od 13. do 16. st. Međutim, arhivski podaci dokazuju da su u 17. i 18. st. u Dubrovniku radili i djelovali brojni domaći majstori, premda je nakon pada Bosne i Srbije pod tursku vlast bio smanjen priliv srebra iz bosanskih i srpskih rudnika u Dubrovnik. Ti su se majstori pretežno

bavili izradom nakita, ali izrađivali su i crkveno posuđe za potrebe crkava i samostana Republike, od kojega se malen dio i do danas sačuvao u riznicama sakralnih objekata na teritoriju bivše Republike sv. Vlaha. Spomenimo samo neka imena tog razdoblja, kao npr.: u 17. st. Kristofor Marinov, Andrea di Giugliano, Sebastiano Gentili, Dimitar Petrović, Ivan Kimak, Francesco Ferro, a u 18. st. Ivan Luić, Florio Martinović, Nikola Čingria, Kristo Jerinić, Matteo Fišić.

Na žalost, najveći je dio starijeg i novijeg dubrovačkog profanog zlatarstva i srebrnarstva tijekom stoljeća nestao, budući da su upravo ti predmeti bili mnogo više izloženi upotrebi, kao i mijenjanju vlasnika. Ono što je od toga još danas ostalo u Dubrovniku može stoga samo fragmentarno prikazati svu raznolikost, vrijednost i vještinu domaćih majstora, čije se djelovanje može pratiti sve do 19. stoljeća.

Daleko više ipak je ostalo sačuvanih predmeta sakralnog obrta zlatarstva i srebrnarstva istog razdoblja, od 13. do 16. st., i to u riznicama crkava i samostana Dubrovnika i šireg teritorija Republike. Sakralni predmeti koji su se stoljećima čuvali u riznicama nisu tako često mijenjali svoje vlasnike. Stoga se gotovo jedino na temelju tih sačuvanih predmeta domaćih i udomaćenih stranih dubrovačkih majstora, kao i onih uvezenih u taj grad, može danas dobiti bar približna slika bogatstva, vrijednosti i dometa ne samo domaćeg umjetničkog obrta zlatarstva od 13. do 19. st. već i predodžba o stupnju kulture, kao i ekonomske i privredne razvijenosti tadašnjeg društva Dubrovačke Republike.

U riznici dubrovačke katedrale nalaze se sačuvani najstariji i najvredniji primjerci ne samo dubrovačkog već i stranog srebrnarstva i zlatarstva od 13. do 18. st., kao npr. relikvijar — ruka sv. Vlaha (pozlaćeno srebro ukrašeno cloisonné emajlom iz 11—12. st.), relikvijar — glava sv. Vlaha (također ukrašeno cloisonné emajlom, 11—12. st.), srebrni moćnik sv. Lovrijenca iz 1348. godine, rad majstora Guglielma, kasnogotički relikvijar — ruka sv. Petra iz 15. st., kasnorenesansni vrč i pladanj od srebra ukrašen biljem i životinjama, rad nirnberške radionice Jamnitzera iz 16. st., pozlaćeni srebrni križ s relikvijem od drva sv. Križa, rad dubrovačkog majstora Jerolima Matova, oko 1536. godine, te pozlaćeni srebrni relikvijar — noga sv. Vlaha iz 1684. Iz 17. i 18. st. sačuvana je skupina crkvenog srebrnarstva venecijanske i rimske provenijencije.

U riznici dubrovačke crkve sv. Vlaha sačuvani su iz starijeg vremena srebrni i pozlaćeni kip patrona grada, sv. Vlaha, s modelom grada u ruci (sredina 15. st.), a iz 17. i 18. st. skupina posuđa talijanskih majstora.

U riznici Franjevačkog samostana sačuvana je srebrna i pozlaćena relikvija lika sv. Sergija i Vladislava iz druge polovine 15. st., kao i srebrni križ majstora Hansa iz Basela iz 1440. godine, dok se iz kasnijeg vremena ovdje nalazi skupina crkvenog posuđa domaćih dubrovačkih majstora i crkveno posuđe stranih majstora, pretežno venecijanske provenijencije, te po koji rad bečkih srebrnara s kraja 18. stoljeća.

Najznačajniji primjerci dubrovačkog i stranog srebrnarstva od 13. do 18. st. izloženi su u riznici Dominikanskog samostana. Među njima se ističe pokaznica s gotičkim postoljem odnosno bazom, dok je gornji dio iz kasnijeg vremena. Navicula u obliku dubrovačke »karake« identična oblika, kao i ona prikazana na slici dubrovačkog slikara Nikole Božidarevića »Navještenje«, najvjerojatnije je također rad dubrovačkog majstora, kao i pokaznica.

U riznici tog samostana nalazimo od starijih predmeta i jednostavno obrađeni srebrni križ što ga je dao izraditi srpski kralj Uroš Milutin za crkvu sv. Petra i Pavla, koji je po svoj prilici bio donesen u Dubrovnik nakon pada Srbije pod tursku vlast. Među zlatarskim i srebrnarskim predmetima iz 17. i 18. st. ističu se radovi domaćih dubrovačkih majstora (crkveno posuđe) i skupina crkvenog posuđa venecijanske i bečke provenijencije.

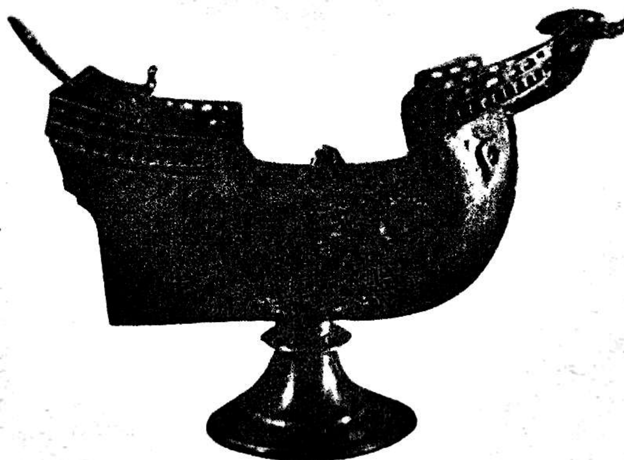
Značajna zbirka srebrnog crkvenog posuđa, koja predstavlja radove rimskih i venecijanskih majstora s kraja 17. i 18. stoljeća, čuva se u sakristiji dubrovačke isusovačke crkve.

U dubrovačkoj crkvici na Dančama ističu se srebrne zavjetne pločice od 15. do 19. st.

I izvan samog grada Dubrovnika nalazi se niz značajnih radova dubrovačkih i stranih majstora počevši od 13. pa do 18. st. Tako se u župnoj crkvi i u muzeju na Lopudu čuvaju kalež s anđelima, patena i pokaznica od pozlaćena srebra iz 15. stoljeća, niz zavjetnih pločica od 16. do 19. st. i radovi talijanskih majstora tog zanata iz 17. i 18. st. U nizu drugih sakralnih objekata na teritoriju bivše Dubrovačke Republike sačuvani su također pojedini predmet

dubrovačkih i venecijanskih srebrnara. Značajna je, na primjer, zbirka u Franjevačkom samostanu u Kuni i Orebiću, na poluotoku Pelješcu, i zbirka u župnoj crkvi u Cavtatu.
Mnogi majstori umjetničkog obrta zlatarstva i srebrnarstva koji su u spomenutom razdoblju od 13. do 19. st. izrađivali svoje predmete za potrebe Dubrovačke Republike, za vlastelu, pučane, ili potrebe crkava i samostana, znači sve do propasti samostalnosti Republike sv. Vlaha, a i poslije toga, tj. za vrijeme austrijske vladavine, doveli su taj obrt u ovom dijelu Hrvatske do takve umjetničke zrelosti i ljepote da je upravo ta vještina, plemenitost izrade i skladnost oblika njihovih rukotvorina bila glavnim uzrokom da je većina tih predmeta nestala tijekom 19, a naročito 20. st. To se blago raspršilo, većinom neprepoznato, diljem muzeja i privatnih kolekcija Evrope i svijeta.

Ivo Lentić

Na književnim tragovima u Dubrovniku

»Za me cvijetjem razlicime
prolitje se mlado kruni;
za me rodno ljetnje vrime
zlatnim klasjem njive puni;
za me zrela jesen paka
kiti o dubju voća svaka.

Za me plamen iz kremena,
drvo iz gore vadi zima;
za me plodna dar sjemena
stara mati u skut prima;
za me ribe plovom hode
i od mora i od vode.

Za me ptica gnijezdo zbira,
med za mene pčela kupi,
za me ovčica run prostira,
vo pod jaram za me stupi,
meni vrani konji jezde,
siva sunce, mjesec, zvijezde.«

(Ivan F. Gundulić)

O Gradu stare književnosti, o prvim pjesnicima Džori Držiću i Šišku Menčetiću, Dinku Ranjini, Dominku Zlatariću, Sabu Bobaljeviću, Mavru Vetranoviću, Antunu Sasinu, Nikoli Dimitroviću, Nikoli Nalješkoviću, Andriji Čubranoviću Zlataru, Cvijeti Zuzorić i još mnogim drugima koji se javljaju tokom 15. i 16. st., te o renesansi Marina Držića, njegovoj komediji koja je zapalila luč besmrtnog smijeha, o geniju Dživa Frana Gundulića, nenadmašivom tvorcu »Osmana«, spjevu koji je svojom epohalnom poetskom slikom 17. st. ostao neokrnjen vremenom sve do naših dana, čiji je tvorac ušao među prve književne slavljenike svijeta, o tragediji novijih književnika koji stižu nakon pada Dubrovačke Republike: Vodopiću, Vojnoviću, Kosoru — moglo bi se ispisivati tisuće stranica i svaka bi bila prožeta jednakom ljubavlju i ushićenjem.

Može se s ponosom reći da su svi oni, kao i mnogi drugi umjetnici, besmrtna slava Dubrovnika, njegove najsvjetlije stranice, plodovi koji su povezali prošlost, sadašnjost i budućnost u trajnom vijencu života. Oni su prvi u Evropi ozakonili književnu republiku, ostavili čovječanstvu djela od neprocjenjive vrijednosti, oni su prvi započeli u povijesti hrvatskog jezika u plejadama pisati narodnim duhom, stvarati za narod i pučane, na matičnom izvoru rodne grude crpsti credo stvaralačke rijeke. Zahvaljujući njima hrvatska književnost je dobila svoje temelje poput utvrda i zidina, dok su južnoslavenske i slavenske, pa i svjetske, imale u Dubrovniku svijetli uzor stvaralaštva.

U ulici Širokoj br. 19 stoji mala skromna kuća, pučka, na dva kata, južnog začelja nema, spojilo se s crkvom Domina, gdje su pjesnici Džore Držić i njegov sinovac komediograf Marin Držić bili književni gospodari Dubrovnika u 16. st.

Ispod ovog preskromnog kućnog krila izlijetao je put svijeta veličanstveni dubrovački orao Marin Držić, pučanin i građanin, velikan pera, slava i dika Dubrovnika, kruna renesansne dubrovačke i svjetske komedije. Na memorijalnoj ploči iznad dva malena prozora piše godina njegova rođenja 1507. i godina njegove smrti 1567. Tegobe, muke i nepravde, vizionarsko oko, umjetničko i razapeto

srce, komično sagledani portreti suvremenika i sugrađana, te reski i slavodobitni smijeh na kraju svega kao šiba i kao melem, skratili su zlatni i životni vijek Marina Darse napola. Čini se, kad gledaš u tamnomrku kućicu progutanu crkvom Domina, da se prozorsko okno pomiče, da jedna sagnuta figura motri iza ugla crkvice, vrlo je ozbiljna, ne smije se, zatim se pokreće, pa dostojanstveno preko ulice od Puča i Gundulićeve Poljane izbija Prid Dvor dubrovačkih knezova, u ruci nema »karte« i nema »ingvasta«:

»Plemeniti i dobrostivi skupe, puče stari i mudri, vidim er s ušima priklonitijem i s očima smaglijivijemi stojite za čut i vidjet večeras kugodi lijepu stvar, i sumnim, ako se ne varam, da vi scijenite i želite vidjet kugodi izvrsnu stvar; a izvrsne stvari u ovizijeh stranah nijesu se dosle činile!«.

Zna se, nastupa »Pomet-družina« u pokladno vrijeme i prikazuje se komedija »Dundo Maroje«. Slušamo zvonki i slavodobitni glas Pometov . . .» s ljublježivijem srcem čujte i vidite, er ako nas uzljubite, i mi i naše stvari drage će vam bit; ako li inako učinite, i lijepa komedija kazat će vam se gruba, što će vaš grijeh bit, a ne od komedije . . . eto vam Dunda Maroja, stavte pamet na komediju i zbogom!«

Besmrtni likovi defiliraju u gledalištu Prid Dvorom. Smijeh grca između tragičnog i smiješnog, portretiranje komičnog dostiže kulminaciju spoznaje, istinito vrelo života počinje ponovno hučati pred zabravljenim vratima, demoni nepravde prepuštaju pravednoj božici scenu, Marin Držić triumfira. Život ima pravo na sve, Držićev genije samo mu daje popratnu odoru, komedija ga isprata na vječnom bojištu. Dubrovačke scene šire se i preko mora u svijet, kruže po svim gradovima, negda dođu i u Rim.

Komediograf Držić, humanist i latinist, vrsni poznavalac dubrovačkog hrvatskog i materinskog jezika, svestrano obrazovana ličnost evropske renesanse, preteča Molièra, Cervantesa, suvremenik Rabelaisa, student i vice-rektor na univerzitetu u Sieni, stvorio je od dubrovačke renesansne komedije epopeju. Njegov Bokčilo kao Gargantua obdaren životnim sokovima gladi ne umire.

Pomet je najdostojniji lik ove komedije, Pomet je i družina, i Marin Držić, i vladar svih situacija na sceni i u životu. U njemu je svemoćni genij Marina Držića i kao takav nepobjediv.

S Pometom ovaj najdostojniji pisac u Dubrovačkoj Republici stavlja svakoga na svoje mjesto, od kneza do sluge. Njegov smijeh je igla koja probada do srca porok i zlo. Osjećaju se ugroženima oni koje on gleda i stavlja pod lupu svoje komedije. »Njetko nam je novelu učinio! A nitko ini neće bit neg Pomet.« Popiva, Tudeško, Skup, Maroje, Maro i još mnogi drugi iz Dubrovnika i izvan njega nazivaju ga »izdajnikom«, dok im on mirno odgovara sa žaokama istine: »Što si pravlji, tim si krivlji.«

Komedija Marina Držića uzvitlala je prašinu i svjetove, pojavila se poput revolucije u književnosti i komičnom portretiranju lika. Evo i »Njarnjasa«. Gledaoci su na Placi, današnjem Stradunu. Naokolo Sponza, Knežev dvor, crkva sv. Vlaha, malo podalje Katedrala, Poljane, tu je mala Onofrijeva česma, Orlandov stup, stari Stanac. Igra se »Novela od Stanca«, biser Držićeve komedije, renesansna priča gdje su se susretali selo i grad, klase i poroci.

Komedija »Tirena« preteča je Gundulićeve »Dubravke«, jer je sloboda i Marinu Držiću, kao i onima koji dolaze poslije njega, najdragocjeniji dar prirode. Pjesma Tirene pjesma je legendarnog Ariona, koji na dupinu uplovljava u Dubrovačku Rijeku i daje joj ime. Dubrava iz njedara izvlači pastirske diple i Marina pjesnika bodri: »Uzmi ih, ter odsad kraj rike na travi Dubrovnik slavni grad svireći proslavi«.

Kud god se okrenemo, netko nas od umjetnika i pjesnika prati, ovo je Grad kojemu je umjetnost odredila povijest. Evo Menčetićeve frule, prati nas od Minčete, najmonumentalnije tvrđave, jer je pjesnik znao da pokraj svoje pjesme mora podignuti i branik njenoj slobodi. Eno prozora Džore Držića, odakle je taj leut zirkao u nebo i dozivao zvijezdu Danicu i svoju vatrenu diklicu.

Bez obzira na dužnosti i porijeklo, među pjesnicima Dubrovnika nisu postojale razlike, oni su živjeli svojim životom, s brigom ili veseljem, s katastrofom koja ih je snašla ili milošću prirode koja im je bila dana. I zato su dubrovački pjesnici ostali živi do dana današnjih.

U susret nam korača i Remeta, preko oblaka proteže se njegova duga i valovita sjenka sa školja sv. Andrije. Oglašava se u »šturku« i pjesancama »ranjenih košuta« vedra i nasmijana riječ Mavra Vetranovića. Ulica mu je tu, kuća i prag, iako je 16. st. daleko. Žive su još ulice: od Crevljara, sv. Barbare, Vare, Ispodmirja, Izamirja, Pelina, Prijekog, na Bokaru, Polača i pozornice, koraci i oči dubrovačkih pjesnika i vladara tokom stoljeća.

Cvijeta Zuzorić zadivljuje Dubrovnik i Italiju ljepotom svoje pojave i pjesme. Dvor Medicija u Firenci očaran je ovom pjesnikinjom Dubrovnika. O njoj pjevaju i posvećuju joj stihove mnogi, pa i Tasso:

»E certo questo fior di alta bellezza
E di virtù, che nell' Illiria nacque.«

Povijest i kultura ovdje se natječu da što veličanstvenijim pokažu ovaj drevni grad. Renesansno razigrana i gotički meditativna Sponza sa svojim graditeljem Paskojem Miličevićem, predstavlja svojevrstan nukleus dubrovačke povijesne kulture. U zgradi Sponze nalazi se danas jedan od najvećih evropskih arhiva, Dubrovački historijski arhiv, blago s tisućama svezaka, kronika i zapisa, događaja, dnevnih notica i vijesti, diploma i svjedodžbi, povijesnih odluka Senata, izvještaja o mornarici, trgovini, školstvu, ratovima, elementarnim nepogodama, rađanju i smrti građana. U njemu se nalazi ogromna zbirka rukopisa: samo 7 000 rukopisnih knjiga iz doba Dubrovačke Republike, 100 000 pojedinačnih dokumenata, 10 000 orijentalnih dokumenata itd. Prvi zapisi potječu već iz prve polovine 9. st., kad se junački i utvrđeni Dubrovnik branio od Saracena i izdržao godinu i pol teške opsade. Orlandov je stup svjedok te dobivene povijesne bitke za slobodu i nezavisnost. U Arhivu započinju život Dubrovački anali, fundamentalna povijest Dubrovačke Republike, prve pisane povijesti potječu već iz 12. st. Dubrovački senat odlučuje da anali postanu trajna institucija povijesne dokumentacije. Za vođenje prvih anala vrlo je zaslužna porodica Ranjina. Anonimusi su pobilježili sve što se znalo o postanku grada do 12. st. služeći se često legendom i iskazima. Anali Dubrovnika izlaze i danas pod stručnim vodstvom Historijskog instituta u Lapadu, u prekrasnom renesansnom dvorcu Sorkočevića, iz čije su porodice potekli mnogi pjesnici i umovi Dubrovnika. U Sponzi se nalazila i glasovita kovnica dubrovačkog novca, carinarnica, zlatarsko-filigranske radionice.

U Sponzi se osnovala i prva književna Academia dei Concordi početkom 16. st., vodili su je književnici: Bobaljević, Monaldi, I. Getaldi, M. Menčetić, B. Tudisić, M. Kaboga i I. Amaltei. Dubrovačku kulturu vode pjesnici, književnici, učenjaci, humanisti i latinisti, renesansni prvaci, zatim mnogobrojni redovi crkvenjaka.

Vijenac ovjenčanih pjesnika Dubrovnika »poeta laureatus« dobivaju već sredinom 14. st. u Rimu Petar M. Menčetić, Cervinus Tubero, pa Ilija Crijević — Aelius Lampridius Cerva. Crijević već sa 22 godine stječe vijenac »poeta laureatus« na književnoj akademiji u Rimu, koju je vodio glasoviti pjesnik i humanist Pomponije Leto. Ilija Crijević jedan je od najobrazovanijih humanista Dubrovnika i Evrope, rektor je Dubrovačke škole 1494. sa sjedištem u Sponzi, pa je s kraćim prekidom vodi sve do 1520. Pod vodstvom ove genijalne poetske figure dubrovačko školstvo stiglo je do evropskog nivoa.

U Sponzi dubrovačke đake u 14. st. poučava poznati talijanski i evropski humanist Ivan Ravenjanin, učenik Petrarke, pisac mnogobrojnih humanističkih djela i pisac povijesti dubrovačke, koja se danas nalazi u Parizu u Nacionalnoj biblioteci.

U Dubrovačkom arhivu nalaze se odluke Malog vijeća iz 1359. o reguliranju plaćanja učitelja. U tom razdoblju dubrovački mladići, kao i odrasli, moraju se školovati i plaćati sami učitelje. Ali već nekoliko godina kasnije plaćanje učitelja preuzima Dubrovačka Republika. Godine 1435. odlukom Vijeća »Ordo consilii maioris« Filipu de Diversis dodijeljena je titula »Magistro in gramatica, retorica, logica e filosofia« za »scolari e adulti e non adulti«, a Georgiusu Brugnolusu »Magistro de scola gramatica positiva« za trgovačku izobrazbu. Filip de Diversis bio je i rektor škole od 1436—40. Učitelji i rektori u Dubrovniku, čuveni humanisti Danijel Clarius iz Parme i Demetrij Halkokondylas svjedoče o velikoj brizi Dubrovačke Republike koju ona vodi o obrazovanju svojih građana. Godine 1455. »stvoriše zakone, da ne može služiti državi, tko ne zna pisati i čitati« (Medini). Dubrovačka Republika uvodi i stalnu službu bilježnika notara, i to od četiri do pet učenih osoba. Bartholomeus de Sfondratis iz Cremone kao notar služio je Republiku punih 46 godina. I Ivan Ravenjanin bio je notar u Dubrovniku od 1384. do 1387. s plaćom od 160 dukata i stanom.

Dubrovnik je grad biblioteka, ima ih skoro svaka kuća, javne ustanove i samostani. Biblioteka trebinjskog biskupa Krušića u 15. st. ima 2 000 svezaka, oni oporukom prelaze u Dominikansku biblioteku, time da »svatko mora imati pristup u knjižnicu samostana« i da se »knjige moraju vezati lančićem za stolove«, da se ne bi odnosile i tako uništavale. U doba glasovitog Serafima Cerve Dominikanska biblioteka ima 10 000 svezaka, od toga ih je mnogo pisano na pergamenu, a bilo je i mnogo inkunabula. Postoje odluke Senata iz 1511. da se po drugi put

dodijeli dominikancima za uređenje javne knjižničke dvorane 300 perpera. Bila je bogata i stara Biblioteka sv. Jakova od Višnjice, kojoj 1533. poklanja 200 rijetkih svezaka Sigismundus Philochristus. Najkompletnija i najočuvanija u gradu je Biblioteka franjevaca u samostanu Male braće. Osim brojnih inkunabula, ona posjeduje ogromna djela crkvene književnosti Dubrovnika, pisane latinskim na pergamenu u 12, 13. i 14. st. Tu je i prvo tiskano Marulićevo djelo »Judita« iz 1526. Tu su mnogobrojni rariteti dubrovačke književnosti 15, 16. i 17. st.

Zanimljiv je pokušaj Nikole M. Barne u Dubrovniku da već u 16. st. utemelji veliku općinsku biblioteku. Takva povijesna biblioteka s vrlo starim fundusom knjiga nalazi se danas u Kneževu dvoru kao Naučna biblioteka Dubrovnika. Ona danas posjeduje 150 000 svezaka, 78 inkunabula, 910 vrijednih rukopisa. U nju je ušao cjelokupni književni fundus Biblioteke Collegiuma Ragusinuma. Ona uživa svjetski glas i predstavlja neprocjenjivo povijesno i književno blago Dubrovnika kroz stoljeća.

Dubrovnik je grad i jednoga između prvih evropskih štampara Bonina de Boninis, čija se mnogobrojna djela tiskana u Dubrovniku, Veneciji, Rimu i Firenzi nalaze i po naučnim bibliotekama i zbirkama u gradu i okolici. Nekoliko inkunabula ovog velikog dubrovačkog štampara posjeduje danas Bogišićeva naučna biblioteka u Cavtatu, koja broji 22 000 svezaka, 76 slavenskih inkunabula, preko 1 000 pisama poznatih svjetskih ličnosti. Saznajemo također iz Dubrovačkog arhiva 1502. da pop Radovanović ostavlja u oporuci popu Vukašinoviću štampariju (»torculo da imprimere libri«). Luka Primojević pokušava osnovati veliku dubrovačku tiskaru 1514. U gradu postoji nekoliko knjižara, njezini »librari« promeću brojna i zlatna slova dubrovačkoj čitalačkoj publici. Dubrovački arhiv posjeduje jedan dragocjeni dokument iz 16. st., spisak renesansnih i klasičnih djela koja su dolazila iz tiskare Trajana Navo u Veneciji knjižaru Antunu de Odolis u Dubrovnik. Popis svjedoči o velikom interesu dubrovačke publike za dobru renesansnu i klasičnu knjigu. Tu su: Ariosto, Tasso, Terenci, Boiardo, Ovidije, Petrarca, Juvenal, Ciceron, Plinije, Aretino, Virgilije, Herodot, Homer, Dante, Hesiod, Ksenofant, francuski realisti, liječnička knjiga iz 7. st. Pavla Eginjanina Bizantinca i dr. Dubrovčani su među prvima dali Evropi knjige o trgovini, pravu, matematici, fizici, povijesti i zemljopisu.

Beno Kotruljić napisao je čuveno djelo »Della mercatura e del mercante perfetto« libri IV (četiri knjige o trgovini i savršenom trgovcu).

Dubrovačka je književnost započela poezijom 15. i 16. st. svoj revolucionarni korak duboko uronjen u prošlost. Bilo je to vatreno krštenje narodnog jezika u umjetničkom ruhu dubrovačkih žitelja, u metropoli Jadrana, prvoj među dalmatinsko-hrvatskim gradovima. Omasovljenje dubrovačke poezije bilo je popraćeno zakonom pjevanja i zapisivanja događaja. Ispisivalo se ili pjevalo sve što je trebalo ostati u sjećanju, zapisu, uspomeni i legendi Grada. Drhtavom i savjesnom rukom kružila su slova po pergamenu, papirosu, platnu i koži, stvaraoci su bili pjesnici i prepisivači, prijatelji su im pritjecali u pomoć, crkvenjaci, knezovi, članovi vijeća.

Zbornici i kanconijeri nisu ni u jednom gradu toliko cvjetali kao u Dubrovniku. Pojavljuje se 1507. među prvim kanconijer Nikše Ranjine sa 612 pjesama. Uslijedile su kiše pohvala Ranjini kad je Zbornik ugledao svjetlo dana i proletio Dubrovnikom kao zlatna munja. U njemu su se našli anonimni, narodni i poznati svaraoci: Džore Držić, Šiško Menčetić, Marin Krističević, Andrija Čubranović i drugi. Izlazi kanconijer pjesama Marina Držića, kanconijer Nikole Nalješkovića 16. st., kanconijer Dinka Ranjine 16. st., kanconijer Dominka Zlatarića 16. st. Ni broja im se ne zna jer svatko pjeva i svatko posvećuje najveći dio svojih pjesama voljenom Gradu. Ovo je sigurno Grad gdje se u povijesti čovječanstva najviše pjevalo, i to zahvaljujući Dubrovačkoj Republici koja je davala punu slobodu piesništvu i materijalne prednosti. Sjedišta književnih akademija, osim u Sponzi, Revelinu, bila su i u brojnim privatnim kućama pjesnika i učenjaka Dubrovnika, a »književne arkadije« cvjetale su po Dubrovačkoj okolici, selima Dubrovačkog Primorja, Rijeke, Župe i Konavala. Na pelješkom Ratu u Vrućici nalazio se ljetnikovac Dinka Ranjine, skromna i vedra kuća, otvorena svima za brojne skupove i književna natjecanja. Ranjina je preporoditelj dubrovačke književnosti 16. st. To je zlatni vijek hrvatskog jezika čija slova ulaze u evropsku povijest. Ova žilava dubrovačka ličnost, sedam puta knez Dubrovačke Republike, trgovac, vatreni prijatelj puka i narodne pjesme, zadužio je Dubrovnik zlatnim vjekovima. Bio je strog, savjestan, radišan i moralan knez, obrazovan i talentiran pjesnik, pisao je i na talijanskom da pokaže Evropi ljepotu svoje domovine.

Ranjini uz bok radi na preporodnoj pjesmi dubrovačke grude i pjesnik Dinko Zlatarić, ovjenčan vijencem »poeta laureatus«; bila mu je svega 21 godina kad je postao rektor Padovanskog univerziteta. Svojom urođenom dubrovačkom diplomacijom obranio je zgradu i čast sveučilišta od naoružanih pobunjenika kad je kao rektor, izašavši goloruk pred gradska vrata, stupio u pregovore i umirio buntovnike.

I danas u auli univerziteta piše o tome na spomen-ploči podignutoj u čast rektora Zlatarića. Poslije toga evo ga u Dubrovniku, gdje je ostao sve do smrti 1613. On je također zadužio Grad svojom divnom renesansnom pjesmom: »Naučih srid slavne dubrave, u kojoj rođen bih, što je put od slave«. Bio je član mnogih akademija i družina, živio je za dobro i slavu Dubrovnika kao i svi pjesnici. Nisu slučajno ispisani iznad vrata na tvrđavi Lovrijenca ovi rodoljubni i poetski stihovi: NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AURO (Za sve zlato svijeta ne prodaje se sloboda.).

Dubrovnik je imao skoro toliko pjesničkih krugova koliko i porodica. Spomenut ćemo samo neke: krug Vetranovića, krug Cvijete Zuzorić, pa Marina Držića, krug Crijevića i dr.

Stare antičke, grčko-latinske kulture ostale su neiscrpne i neumorne učiteljice, uzori, ali ne i plagiranje, dok su suvremene talijanske književnosti renesanse pomagale dubrovačkoj književnoj republici da se ogleda na plodonosnom i vlastitom tlu. Ni Dante, ni Petrarca, ni Tasso, ni Ariosto nisu ostavljeni po strani, ali nisu ni prekrojavani. U književnoj kulturi bilo kojeg vremenskog razdoblja i bilo koje nacionalne sredine, i uže zavičajne, i šire domovinske, pa i svjetske, neminovni su koraci uzajamnosti, oplođivanja s istog stabla humanističkih književnih nasljeđa. Književnost kao umjetnost nema granica, jer što je oplođivanje jače, autentičnost je vjernija.

Dubrovačka poezija nosi sve oznake originalnosti, tipične crte zavičajnog tla. Ona je kao Pirha u moru odraz svoga sunca, srebrno i zlatno talasanje mediteranskog prostranstva, ona je skladna figura Grada opipljiva kao more i zemlja, nasušna kao zrak i voda, kruh i sol, ljubav, vino i sloboda. Spontanost narodnog duha u pučkim popijevkama, gatalicama i izrekama, u svakovrsnim poskočicama, u kolu i u igri stiha, u obrednim, svatovskim pjesmama i koledama, budnicama i serenadama, u poemama od manjih do većih autobiografskih povijesti osigurava dubrovačkoj književnosti još duboke vjekove trajanja. Simbioza kultura, naroda i umjetnosti ozidala je ovdje na hridini Raguse svoje remek-djelo za trajna književna vremena.

Promiče prošlost pod skalinatom Jezuita, gore je crkva sv. Ignacija koja čuva veliko i staro slikarsko blago, nasuprot nje Boškovićeva Poljana i glasoviti Collegium Ragusinum. Dolje, na današnjoj Placi spomenik Gunduliću, Rendićevo djelo iz 1893. Pored pjesnikove stasite i dostojanstvene figure, četiri reljefne scene iz »Osmana«: Sloboda Dubrovnika, isposnik Blaž koji je i patron Dubrovačke Republike, zarobljena Sunčanica i slijepi joj guslar otac, poljski kraljević Vladislav i njegova sječa Turaka kod Hoćima. I ovdje je pjesnik Ivan F. Gundulić osamljeni vladar misli, neba i pučina, hrvatska, južnoslavenska i evropska truba poezije, dubrovački sunčani vrh, besmrtni tvorac spjevova: »Osmana«, »Dubravke« i »Suza sina razmetnoga«. Prvi spjev je pokopao Tursku kao razoritelja antičkih i klasičnih središta kulture, kao pokoritelja južnoslavenskih država i ugrozitelja Evrope; drugi spjev je dubrovačku slobodu i ljepotu Republike podigao do leta vječnih krila; treći je iskupio iskustvo i pravdu iz tisućgodišnjih hodova prolaznosti. Sva tri veličanstvena spjeva su dubinska zrcala Dubrovnika, gdje se ogledaju generacije i univerzum. Realizam lirike stalna je popratna vizija svih događaja.

»Mru kraljevstva, mru gradovi,
i njih plemstvo trava krije,
a er je umrli život ovi,
čovjek u srcu miran nije«.

(»Suze sina razmetnoga«)

Kao da golubovi i sada s njegovih uzdignutih ramena ponavljaju Dubravkinu božansku himnu:

»O lijepa, o draga, o slatka slobodo . . .
sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvojoj čistoj ljepoti.«

Ti si nešto kao što je zalogaj kruha gladnom, zalogaj sreće nesretnom i zalogaj počinka umornom mornaru nakon brodoloma. Pod nogama kao da pločnici buče rijekama Gundulićevih misli, talasi udaraju i o ove kuće, koje su pripadale pjesniku još u 17. st. Ovuda je gazio poletni i buntovni dječak, razjareni pjesnik »Osmana« i dvaput knez

u Konavlima, čovjek više pučanin negoli vlastelin, zaljubljen u narodni govor i nošnju, jednostavnost i um ljudski, pjesnik koji je proslavio »slovinski« dubrovački jezik i prokrčio mu put u književnu Evropu, koji je bio dugogodišnji »avvocato del proprio« i »Console delle cause civili« Dubrovačke Republike. U Barbarskoj ulici (danas Božidarevićevoj) na uglu ima jedna trokatnica, nad zasvođenim kamenim portama su grbovi Gundulićeve obitelji, u renesansno-gotičkom štitu »konjska glava«. Davno je to bilo. U crkvi Franjevaca pokopan je ovaj veliki pjesnik 1638. Sa strane visi kameni vijenac, poklon dragog mu Dubrovnika. Kao da čitamo na zavjetnoj ploči: »Smrt ne gleda ničije lice: jednako se od nje tlače siromašne kućarice i kraljevske te polače« (»Suze sina razmetnoga«). U Franjevačkoj biblioteci čuvaju se najstariji prijepisi Gundulićeva »Osmana« iz 1652. od Nikole Ohmučevića Dubrovčanina, kao i prvi štampani rukopis »Osmana« u Dubrovniku iz 1826.

Dok Gundulićeva truba 17. st. ne jenjava, dok njen topli zov ispod Srđa još i danas traje, dotle se na uglu Široke i Straduna pomalja zanesenjak i sanjar Ivo Vojnović da je osluhne i stopi u svoju tragediju. Njegova skromna kuća, dom rođenja, zeleni kapci otvoreni prema Stradunu nisu zaboravili da je tu rođen 1857. jedan od najvećih sinova Dubrovnika, da je negdje daleko od rodne hridi umro 1929.

Dubrovnik i Vojnović su sinonim na prekretnici životne bitke, kad se tisućgodišnja sloboda gubi. Za Iva Vojnovića ostaje, nakon slavnih vjekova slobode i plejada dubrovačkih pjesnika, još samo život, Grad na izdisaju, vječno i neuništivo more i draga hridina. Iz daljine se sjeća dragog lica i rodne žile, nostalgija ga ispija, duh mu leti »u južne krajeve, gdje se div-pećine koče na obzorju, gdje se neizmjerna pučina stere kud god okom pogledaš, gdje nebo prozirno kao safir lebdi čarobnim sjajem nad ruševinama moga Grada.«

Tragedija je njegov životni intermezzo, lijek u pustoši nakon razaranja slobode, utješni bol jednog trenutka, prema vječnosti disanje u prolazu. Kao što Gundulić svojim dalekovidnim proročanstvom nagoviješta tragediju Dubrovnika, Vojnovićev je genije poput Prometeja zakopava u svoje ranjeno i zaljubljeno srce, da bi joj produljio vjekove trajanja. Njegovi »Lapadski soneti« poput čudesnih arkada slijevaju kiše misli u duboku i plodotvornu zemlju. »Suton se hvatao zemlje. — Zadnji traci zapalog sunca prodirući za Kalamotom raskrilili se poput zlatne lepeze po čistoj plaveti večernjeg neba. More je drijemalo mirno, umorno od popodnevnog maestrala koturajući trome talase do obližnje obale. . . U naravi nastade nekakva umorna tišina kroz koju prodire samo tihi, neprekidni pljusak mora što cjelivaše obalu. Svuda je lebdio odisaj zemlje, pun mirisa mrče i bora. . .«

Vojnović se svojim perom kreće isključivo po rodnom Gradu, čas prolazeći kroz stare tisućvjekovne uličice, čas jureći prema Bokaru i ispod zidina sv. Marije, čas kružeći po visovima Bosanke, Žarkovice, Brgata i Šumeta, po grebenima i odronima Orsule, okolo Lazareta, sv. Jakoba, pa po Konalu, pa uz Posat, pa opet dolje po Dančama, po Gracu, ispod Lovrijenca, Petke, na Montovijerni i dragom Mihajlu. Ono što ne uspijeva nezaustavljivim koracima ljubavi prema rodnom Gradu, to uspijeva misaonim kozmosom svoje književne tragedije. »Trilogija« je remek-djelo hrvatske moderne, biser dubrovačke književnosti koji je književnom slikom ovjekovječio pad slobode i pokazao da je u najdubljoj agoniji Dubrovnika i najljućem stradanju ipak narod živ. Iako su Napoleonove trupe prohujale kroz Dubrovnik 1806. ukinuvši Republiku, život se nastavio. Umjesto cvjetnih kruna renesanse, Gundulićevih i Palmotićevih slobodoumnih plašteva, Vojnović uzima na sebe toge smrti i prodornih jauka. Zato su iznikla i ova tri struka »lovorike, pelina i vrijesa«, koje pisac daruje »svome mrtvom ocu da u hladu čempresa na Mihajlu ne uvenu«.

Nije slučajno što je dubrovačka književna baština, stara tisućljeća, zaplovila brodom Iva Vojnovića u 20. st., i to takvom silinom da su je drugi jedva mogli pristizati. Bio je i ostaje najbolji kovač stila hrvatske moderne i nenadmašivi slikar ljudskih psiha.

Marijan Matković u suvremenoj kritici kaže za Vojnovića: »Bio je kao Antej uz zemlju sudbinski vezan kamenom dubrovačkih mira i hridi, pejzažima Lapada i Gruža, zelenilom Petke i Lokruma, šumom mora, glasovima, mirisima, i bojama svoga rodnog grada, njegovom stvarnošću i njegovom legendom«. Poslušajmo zajedno s Vojnovićem pobunu dubrovačkih žitelja, knezova i vladara kad ih je zadesilo ropstvo: »Pa ako ova tisućgodišnja zemlja slobode valja da propane, a mi homo! . . . braćo, — djeco! Eno nam lađa našijeh u portu. Ukrcajmo se, ponesimo barjak i sv. Vlaha, pa odjedrimo, kako naši davni oci! — oh! sretnoga plova!... Homo! Homo! Galebi i oblaci će

nas pitat — ko ste? Koga ištete? . . . a jedra će odgovorit: Dubrovnik plovi! . . . Dubrovnik opet ište pustu hrid da sakrije Slobodu.«
Nakon Napoleonovih trupa redali su se drugi grobari slobode u slavnom Dubrovniku: Austro-Ugarska, diktature i obznane stare Jugoslavije, teror fašističkih okupatora i njihovih kvislinga, sve do oslobođenja u listopadu 1944, kad se nakon mraka od 138 godina u slobodnoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj i Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji ponovno rodio neumrli Dubrovnik. Za sve to vrijeme živjele su Sirene dubrovačkog mora, prosipljući po grebenima svoju protestnu pjesmu. S njima se slijevao eho dubrovačke mornarice s najgoropadnijih morskih dubina. Izranjale su iz talasa te slobodarke vjetrova, paleći svoja grla u ime vjernog života. A »jeka je odgovarala pjesmi sa obale. Bio je blistav taj dvopjev šume i mora!« (»Sirene«, I. Vojnović).
Rođena u dubokim vjekovima prije humanizma i renesanse, čuvana i brižno njegovana u njedrima narodne usmene predaje, u događaju i legendi, u pjesmi i priči, razbuktavana u srcu humanističkih i mediteranskih žiža, dubrovačka se književnost pokazala već zrelom i sposobnom da tokom 15. i 16. st. izriče na hrvatskom jeziku svoja remek-djela. Ona prelazi granice Dubrovnika i naše domovine, pa urasta u vrijednu književnu baštinu svijeta. Uz njene vrhove, Držića, Gundulića i Vojnovića, nikli su i drugi, kao Mažibradići, Krističević, Bunići, Palmotići, Gundulići, potomci velikog pjesnika, Menčetići, Gučetići, Sorkočevići, Lukarevići, Rastići, Gradići, Ferić, Kaznačić, Kazali, Appendini, Orbini i mnogi drugi. Svi zajedno stvarali su i kovali književno djelo Dubrovnika. Njihova je kovačnica tokom stoljeća brujala od zvonkih i upornih književnih istina. Grad se danas s pravom ponosi njima. Pune su ih biblioteke, arhivi, škole, muzeji i galerije, zapisi, zbornici i inkunabule, privatne i društvene zbirke mnogih učenih Dubrovčana, kapetana, kneževa i vladara. Puni su ih portreti, kuće pisaca anala, povjesničara i učenjaka, kroničara i slikara Dubrovnika, tragičara i muzičara u isto vrijeme, čudesnih graditelja riječi kao i kamena. Puni su ih i grobovi, gdje su im ozidana vječna slova slave i lovora. Puno ih je dubrovačko more i hridine, kliktavi val s pučine, brodari i galebovi koji besmrtnim glasom šume Dubrovniku opet vrlu i krepku pjesmu Slobode.

Marija Novaković

Glazba u Dubrovniku

Najstariji sačuvani spomenici glazbene kulture u Dubrovniku datiraju iz 11. do 13. st. To su, manjim dijelom, fragmenti neumatskih kodeksa donesenih iz drugih zemalja, a većim dijelom koralni kodeksi iz dubrovačkih skriptorija (27 u franjevačkom samostanu Male braće i 12 kod dominikanaca). Godine 1302. arhivski podaci spominju poimence prvoga glazbenika — trubljača Mateja, uz kojega u istoj godini dokumenti navode još osam trubljača, čija je zadaća bila da signalima objavljuju početak i završetak radova na radilištima u okolici grada.

Glazba je, dakako, pratila crkvene obrede, najviše u katedrali; regens chori katedralnog zbora vodio je ujedno i kneževu kapelu pri različitim svečanostima. Za sada se još ne može ustanoviti kada su u Dubrovniku sagrađene prve orgulje, premda vijesti o tome datiraju iz 1384. godine. Zna se, svakako, da je 1463. godine katedralni orguljaš bio Slovenac Franciscus de Pavonibus, čijem se imenu kasnije priaružuju i druga.

Najkasnije u 16. st. glazba počinje zauzimati sve važnije mjesto u životu grada. Tada se uz crkvena prikazanja izvode pastirske igre, komedije i tragedije svjetovnog karaktera, koje su — prema izričitim napomenama uz tekstove — bile popraćene glazbom. Tako dokumenti iz 1546. spominju »Posvetilište Abrahamovo« Mavra Vetranovića (1482—1576), dvije godine kasnije »Tirenu« Marina Držića (1508—1567), a 1550. godine njegovu komediju »Dundo Maroje«. Takvih je predstava bilo više, a kao autor pojavljuje se i Nikola Nalješković (1510—1587).

Više podataka o glazbenom životu staroga Dubrovnika odnosi se na svetkovinu sv. Vlaha, zaštitnika grada, koja se oduvijek slavila uz znatno sudjelovanje glazbe i glazbenika. Povjesničari ističu da se muziciralo u crkvi i izvan nje. Psalmi i antifone pjevali su se koralno, a posebno se himna sv. Vlaha izvodila figuralno, višeglasno. Osobito su svečane bile laudes (acclamationes). Instrumentalni ansambli, sastavljeni od domaćih i stranih glazbenika (pifferi, gnacharini, tubetae, tubicines, lautarii, cimbas, tympanistae), pratili su plesove i igre koje su se pretvarale u neku vrstu plemićkih turnira.

Na crkvenom se području najviše muziciralo u Franjevačkom samostanu, gdje se uz vokalnu glazbu njegovala i instrumentalna. Među hrvatskim glazbenicima koji su u 16. st. djelovali u Dubrovniku ističu se franjevac Gavro Temparičić (Pemparricius), trgovac i kasnije svećenik Sekundo Brugnoli, dominikanac Benedikt Babić, Emanuel Zlatarić, prozvan »summus musicus«, Ante Tudrović, dominikanac Nikola Gaudencije Radoičić i dr., a u 17. st. franjevac Fran Gučetić-Paprica i dominikanac Vinko Komnen, autor književnih djela i rasprava.

Pojava opere u susjednoj Italiji brzo je odjeknula u Dubrovniku, pa već početkom 17. st. dubrovački pjesnici prevode talijanska operna libreta i pišu nova u njihovu duhu. Tako Paško Primojević objavljuje u Veneciji svoj prepjev »Euridice« O. Rinuccinija, jedne od prvih opera uopće (izvedena 1600. u Firenci s glazbom J. Perija), koji su dubrovački amateri prikazali svega desetak godina kasnije. Treba spomenuti i pjesnika Ivana Gundulića (1589—1638), prevodioca Rinuccinijeve »Ariadne«, i njegovu pastirsko-alegorijsku igru »Dubravku« (1628) izvedenu s glazbom, a posebno Junija Palmotića (1607—1657), autora »Atalante« (1629), prekomponirane melodrame, koju neki smatraju prvom slavenskom operom uopće. Da li je tvrdnja opravdana ili nije, ne može se dokazati, jer su svi dokumenti stradali za velikog dubrovačkog potresa 1667. godine.

Povoljne ekonomske i političke prilike u slobodnoj Dubrovačkoj Republici omogućile su da se grad nakon potresa relativno brzo podigne. Doduše, Dubrovnik nije tada više bio na nivou svoga najvećeg uspona, kao u 15. i 16. st., ali u drugoj polovici 18. st. dolazi postepeno do ekonomske obnove i nove konjunkture, osobito na području pomorstva i trgovine, što je omogućilo da se i umjetnički život jače razvije. O tome svjedoči i pojava amatera-skladatelja Luke Sorkočevića (1734—1789), dubrovačkog patricija, koji je u svojoj kući redovito priređivao glazbene koncerte i akademije. Njegove simfonije i druga djela svjedoče da su u to doba u Dubrovniku postojali i vrsni glazbenici, kadri da izvode te skladbe. Glazbenim se stvaralaštvom bavio i Lukin sin Antun (1775—1841), a iz njihove je obitelji i Elena Pucić-Sorkočević, prva žena-skladatelj u Hrvatskoj.

U »vodama Dubrovnika« rodio se znameniti violinist i skladatelj Ivan Mane Jarnović (1745—1804), važan predstavnik violinskog koncerta u drugoj polovici 18. stoljeća, koji je ne samo umjetničkim sposobnostima nego i hirovitošću svoje naravi postao poznat širom Evrope. Njegovi nastupi u Parizu, Berlinu, Varšavi, Petrogradu, Beču, Londonu i drugdje izazvali su pažnju i glazbenih nakladnika,

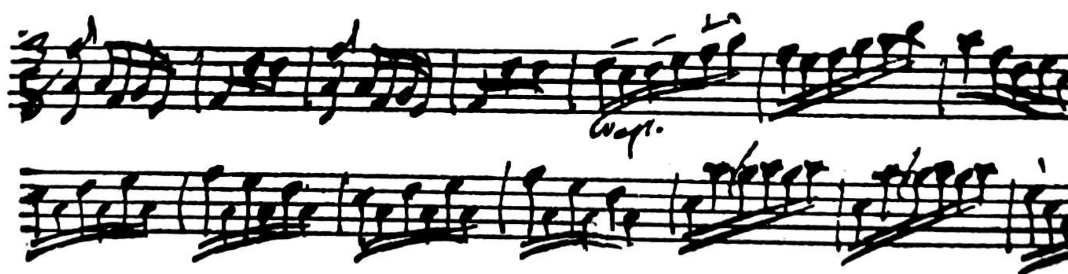
pa su mu djela objavljena još za života u Parizu, Lyonu, Berlinu, Offenbachu, Beču, Hamburgu, Londonu i Napulju. Jarnović je ostavio dvadesetak violinskih koncerata u kojima slijedi Mozartov primjer, ali daje i izvorna rješenja. On je, na primjer, prvi u violinski koncert uveo romancu kao polagani stavak, a nakon boravka u Rusiji piše i stavke u ritmu poloneze i naziva ih »Air russe«, »Rondo russe« i sl. Jarnović je uz to pisao gudačke kvartete, violinske duete, sonate za čembalo i druga djela.

Padom Dubrovačke Republike (1808) zamire gotovo sav kulturni život, pa se od glazbenih događaja u 19. st. bilježe samo talijanske operne stagione, od kojih je jedna 1864. otvorila novo kazalište što ga je sagradio dubrovački vlastelin Luko Bundić-Bondi. Važniji datumi u prvoj polovici 20. st. su prvo gostovanje Zagrebačke opere (1910) i osnivanje Dubrovačke filharmonije (1925) koja je, unatoč amaterskom sastavu, gajila pod vodstvom dirigenta Josefa Vlacha Vrutickog i ozbiljnije umjetničke ambicije. Od 1928. godine do svoje smrti u Dubrovniku je živio i stvarao ugledni poljski skladatelj Ludomir Rogowski (1881—1954).

Nakon oslobođenja Dubrovnika (1944) sazreli su, napokon, uvjeti za nesmetan glazbeni razvoj, pa je već 1946. utemeljen profesionalni Gradski orkestar sa zadaćom da njeguje kulturnu i glazbenu baštinu Dubrovnika i da publiku upozna s jugoslavenskim glazbenim stvaralaštvom i izvodilačkim dometom. Pod vodstvom dirigenata Krešimira Kovačevića, Klara Mizerita, Antona Nanuta i Nikole Debelića Gradski orkestar razvio se u istaknuto umjetničko tijelo, o čemu svjedoče laskava priznanja u domovini, kao i na gostovanjima po evropskim zemljama, SAD i Kanadi. Uz to, u Dubrovniku od oslobođenja djeluje Srednja glazbena škola, a 1968. počelo je radom i violinsko odjeljenje Muzičke akademije u Zagrebu, koje bilježi zapažene rezultate. Od vokalnih ansambla treba spomenuti Radio-zbor, a vrijedan doprinos afirmaciji glazbenog folklora jugoslavenskih naroda daje Ansambl narodnih plesova i pjesama »Linđo«. Na području komorne glazbe ističe se ansambl Collegium Musicum Ragusinum.

Tradicija zabavne glazbe u Dubrovniku datira od Vlaha Paljetka (1893—1944), autora zabavnih melodija, u kojima je izvrsno znao dočarati lokalni kolorit Dubrovnika, kao što će i u popularnim kajkavskim napjevima pogoditi atmosferu Hrvatskog zagorja. Njegovim će stopama kasnije krenuti više skladatelja zabavne glazbe. Vokalno-instrumentalni ansambl »Dubrovački trubaduri«, proslavio se na turnejama i daleko izvan domovine.

Krešimir Kovačević

Prirodne i medicinske znanosti

Veličina i ljepota umjetničkih djela jednog kraja, jednog naroda, samo je jedan oblik njegovog trajanja u povijesti. Druga dimenzija tog postojanja je čovjekovo nastojanje da upozna i protumači svijet oko sebe. Simbioza jednoga i drugoga dijela jedne cjeline našla je odraz u Dubrovniku. Ekonomski napori stanovnika koji su željeli da materijalnim dobrima obogate svoj grad odrazili su se u želji da ga uljepšaju. Ekonomska sigurnost, državni razvoj koji je usprkos nizu vanjskih i unutrašnjih problema tekao mirno, pogodovali su želji za spoznajom novog i nepoznatog. Jedan vid te spoznaje bio je interes za prirodne nauke. Drugi, također značajan, bio je primjena tih znanosti u praktičnom životu grada i nizu djelatnosti koje su se u njemu odvijale.

Prirodne znanosti nisu zauzimale naročito mjesto u humanistički organiziranom sistemu dubrovačkog školstva. Matematika i fizika počele su se temeljitije proučavati u školama tek od kraja 18. stoljeća. Međutim, to nije sprečavalo Dubrovčane da te nauke studiraju u inozemstvu. Neki od njih vratili su se u rodni grad i tu nastavili radom dok su drugi ostali u inozemstvu i tamo svojim radom izborili mjesto u znanstvenom svijetu, pokazali snagu ovoga grada koji je spasio svoje talente upućujući ih u inozemstvo.

U renesansnoj sredini 15. st. u Dubrovniku djeluje Ivan Gazulić, astronom i astrolog. Iako se o njemu nije sačuvalo mnogo podataka, zna se da je održavao znanstvene veze s tada vrlo razvijenim kulturnim krugom madžarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina u Madžarskoj.

U 15. i 16. st. mnogi su se Dubrovčani bavili poglavito matematikom i fizikom, među kojima su se isticali: Ludovik Crijević-Tuberon (1459—1527), književnik Mavro Vetranić (1482—1576), Grgur Budislavić-Natali (oko 1500 — oko 1550). Osim njih naročito se ističu dvojica čiji su rad i djelovanje pobliže poznati.

Prvi je Nikola Gučetić (1549—1610). Pisao je o estetskim, sociološkim, pedagoškim problemima, ali je jedan od najvažnijih njegov rad »Sopra le metheore d' Aristotile«, u kojem komentira Aristotelovo djelo o meteorima. U vezi s vjetrovima uzima kao primjere dvije spilje u blizini Dubrovnika. Jedna je u Popovu, a druga spilja Šipun u Cavtatu.

Nikola Nalješković (prije 1510—1587) središnja je ličnost u astronomskom radu u Dubrovniku onoga doba. Iz arhivskih se podataka vidi da je posjedovao astronomske instrumente. Godine 1579. u Veneciji mu izlazi djelo »Dialogo sopra la sfera del mondo«. Iako djelo s teoretske strane nema velike vrijednosti, značajni su Nalješkovićevi praktični doprinosi određivanju visine pola i tzv. klimatskih područja. Zna se da je od Nalješkovića zatraženo mišljenje prilikom reforme kalendara koju je vršio papa Grgur XIII.

Praktična strana zanimanja Dubrovčana za prirodne nauke vidi se u radovima Nikole Sagroevića (umro 1573). U nizu svojih djela bavi se određivanjem visine plime i oseke u nekim lukama uz atlantsku obalu Evrope počevši od Gibraltara.

Sredinom 17. st. u Dubrovnik se vraća Marin Getaldić koji je niz godina proveo u inozemstvu i na putovanjima. Getaldić je prvi veliki matematičar i fizičar u pravom smislu te riječi. U sedam svojih štampanih knjiga obradio je niz problema iz matematike i fizike, od kojih su neki bili značajni doprinosi nauci njegova vremena. Bavio se i eksperimentalnim radom na polju optike pa je u svojoj spilji na Pločama (»Betina spilja«) vršio pokuse s upaljivim zrcalima.

Niz Dubrovčana djelovalo je na polju znanosti izvan svoje domovine. Tako Juraj Dubrovčanin (Georgius Raguseus) (1579—1622) predaje od 1601. na padovanskom sveučilištu filozofiju, matematiku i medicinu. Značajne su njegove polemike u kojima oštro istupa protiv astrologije i raznih oblika magije.

Stjepan Gradić (1613—1683), koji niz godina živi u Rimu, a od 1682. bio je upravitelj vatikanske knjižnice, kao uvaženi član znanstvenog kruga švedske kraljice Kristine i pape Aleksandra VII diskutira sa svojim suvremenicima o svim aktualnim problemima tadašnje znanosti.

Najveće ime koje je Dubrovnik dao povijesti prirodnih znanosti bez sumnje je Ruđer Josip Bošković (1711—1787). On je jedan od najvećih univerzalnih umova svoga vremena i povijesti uopće. Gotovo je nemoguće nabrojati sve grane znanosti kojima se intenzivno bavio. On je matematičar koji primjenjuje zakon kontinuiteta na razne probleme matematike; fizičar koji piše u svoje vrijeme temeljnu raspravu o živim silama; geodet koji mjerenjem stupnja između Rima i Riminija daje dragocjen prilog određivanju oblika zemlje; optičar koji pronalazi niz novih optičkih instrumenata; tehničar koji daje upute za gradnju pristaništa, vrši isušivanje Pontinskih močvara

i popravlja kupolu carske biblioteke u Beču; arheolog koji se među prvima bavi problemima Augustovog obeliska, Troje i dr.

Svojemu golemom i univerzalnom znanju prirodnih znanosti Bošković kao krunu stavlja sintezu »Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existentium« (1758) kojom osim imena slavnog znanstvenika stiče i ime ne manje slavnog filozofa. U tom djelu on iznosi svoju dinamičku atomističku teoriju o materiji koja danas postaje sve zapaženija u modernoj nauci o atomima. Napomenimo da se s Boškovićevim shvaćanjem atoma kao središta sila slažu glasoviti fizičari M. Faraday i lord Kelvin.

Bošković i njegov rad stoje kao zaključak perioda razvitka materijalizma i prirodne filozofije 18. stoljeća a u mnogim svojim praktičnim i teoretskim elementima postaju univerzalni.

Iako u 18. i 19. stoljeću nema u Dubrovniku velikih i značajnih imena na polju prirodnih znanosti, javlja se jedna nova kvaliteta. Od 1777. godine školsku nastavu preuzima red pijarista. Oni su nastojali u sistem nastave uvesti prirodne nauke pa im je to 1787. godine i uspjelo. Od tada se sistematski predaje matematika, fizika i astronomija. Time počinje sistematsko školovanje i priprema za rad na polju prirodnih znanosti.

Drugo veliko područje prirodnih znanosti na kojem je Dubrovnik stekao zavidne rezultate u samoj Republici i u svjetskim okvirima bile su medicinske i farmaceutske znanosti. Njihov razvoj bio je uvjetovan nizom problema javnog zdravstva čije je rješavanje bilo od životnog značenja za Republiku. Razgranate trgovačke veze i luka predstavljale su, naime, neprestanu opasnost od unošenja zaraza i bolesti koje je trebalo sprečavati i boriti se protiv njih.

Dubrovnik je već vrlo rano počeo rješavati probleme javnog zdravstva. U prvoj dubrovačkoj zakonskoj kodifikaciji Statutu iz 1272. godine nalazimo početke nekih medicinskih, socijalnih i higijenskih mjera javnog značaja. To su propisi o obaveznom čišćenju ulica, zabrani bacanja smeća i dr. I nizom kasnijih propisa reguliraju se još neka pitanja higijene: 1395. godine spominje se kanalizacija, 1336. i 1398. zabranjuje se držanje životinja u gradu, 1328. počinje se popločenjem ulica a 1415. uvedena je stalna služba gradskih čistača. Godine 1436—1438. gradi se gradski vodovod u dužini 11 700 m.

Osim općih zdravstvenih mjera Dubrovnik je vrlo rano poduzeo mjere za neposrednu borbu s bolestima. Godine 1347. otvorena je gradska bolnica »Domus Christi«. Ona je 1540. pretvorena u pravu javnu bolnicu sa stalnom liječničkom službom reguliranom posebnim propisima. Pravilnik od 13 točaka sadrži vrlo napredne propise. Liječnici su dužni ujutro i navečer posjetiti bolesnike u bolnici. Bolnica je imala upravu i nadglednike, bolničarke kao i bolničku ljekarnu. U propisima se sve do propasti Republike nije ništa bitno promijenilo pa je pred kraj Republike bolnica imala 6 liječnika i više brijača-kirurga. Oni su naizmjenično vršili dužnost ordinariusa i sekundarnog liječnika. Iz svega proizlazi moderan način organiziranja bolnice pred više od 400 godina. Godine 1451. Republika je osnovala hospital — bolnicu uz svoj konzulat u Carigradu za svoje poslanike i ostale Dubrovčane koji se tamo zateknu.

Kako su za stari Dubrovnik veliku opasnost predstavljale zarazne bolesti, borba protiv njih započela je vrlo rano. Već 1320. na Pilama se spominje leprozorij za izolaciju bolesnika od gube. Metoda izolacije putnika sumnjivih da boluju od zaraznih bolesti u Dubrovniku je vrlo rano shvaćena ispravno i primijenjena.

Prema propisu od 27. VII 1377. došljaci iz sumnjivih krajeva moraju provesti mjesec dana u karanteni na posebnim mjestima (prvobitno u Cavtatu, na otocima Mrkanu, Bobari i sv. Petru).

Od 1590. godine postepeno je izgrađivan lazaret na Pločama koji i danas postoji. Propisi za lazaret bili su vrlo strogi i rigorozno su se primjenjivali kako bi se izbjeglo miješanje zdravih i bolesnih. Za borbu protiv zaraza namještaju se godine 1426. posebni činovnici kacamorti (od cacciatore — lovac, morti — mrtvaci, lovci smrti) koji su vrhovna zdravstvena vlast za sprečavanje zaraze. Kad bi se bolest pojavila u nekom kraju Republike, područje se izoliralo i zabranjivao se ulazak i izlazak. Za borbu protiv bolesti bili su uz bolnice i liječnike neophodni apotekari i apoteke. U arhivskim dokumentima spominje se 1293. godine prvi ljekarnik u svom poslu. No nadasve je važna godina 1317. kada je osnovana apoteka Male braće kao prva prava ljekarna i uz to danas najstarija ljekarna u Evropi koja još radi.

Osim osnivanja zdravstvenih institucija Dubrovčani su se brinuli za namještanje stručnih liječnika i apotekara. Prvi

liječnik spominje se u Dubrovniku 1280. (Do tada su se liječenjem bavili brijači). Liječnika je bilo dvije vrste. Jedni koji su završili medicinski fakultet i drugi polaznici kirurških škola koji su se bavili kirurgijom, porodništvom i dr. Republika je uvijek nastojala imati po jednog liječnika i kirurga a od 1440. po dvojicu.

Dubrovnik je dao niz značajnih liječnika i apotekara koji su djelovali bilo kod kuće bilo u inozemstvu. Osim dvojice najslavnijih, Dominka Dubrovčanina (Domenico de Ragusa) i Đura Baglivija, koji su samo rođeni u Dubrovniku, a čitav život proveli u inozemstvu, tu je i niz drugih. Tako je Dominko Zlatarić za vrijeme svoga studija bio 1570. rektor sveučilišta u Padovi. Iako nije bio medicinar, uveo je ponovo praktičnu medicinsku obuku na tamošnjem fakultetu. Luka Stulli (1772—1828), postavljen 1799. za općinskog liječnika, uveo je 1801. cijepljenje protiv variole (velikih boginja) prema metodi koju je preporučio Edward Jenner tri godine ranije. O tome je 1805. izdao i posebnu knjižicu s uputama na hrvatskom i talijanskom jeziku. Dubrovački liječnici Niko Pinelli i Frane Lopišić izvršili su 1847. operaciju pomoću narkoze s eterom. Ako se uzme u obzir da je prvu operaciju u narkozi s eterom izvršio John Collins Warren u Bostonu 16. X 1846, onda je ovo jedan od prvih slučajeva u Evropi, a svakako prvi u našoj zemlji.

U Dubrovniku je kratko vrijeme boravio jedan od najslavnijih liječnika svoga vremena, Portugalac Amatus Lusitanus (1511—1568), koji je u velikom djelu »Curationum medicinalium centuriae septem« opisao 100 slučajeva iz svoje dubrovačke prakse 1556—1558.

Vrlo napredna i interesantna ustanova bilo je dubrovačko nahodište za zbrinjavanje napuštene (većinom nezakonite) djece. Osnovano je u samostanu sv. Klare vjerojatno vrlo brzo po osnutku samostana (1290). 9. II 1432. Republika osniva nahodište »Ospedale della misericordia« i propisuje poseban statut. Za usporedbu navodimo da je u Parizu osnovano nahodište godine 1636, 100 godina kasnije u Moskvi i Petrogradu, a 1784. u Beču. Već se i iz ovako kratkog pregleda o razvoju prirodnih nauka u Dubrovniku može ustvrditi da je Dubrovnik usprkos okolnostima koje su ometale razvoj znanosti (stalna borba za nezavisnost, briga za održavanje trgovačkih i ekonomskih veza, pomanjkanje viših škola i dr.), ostvario visok stupanj prirodnih znanosti i medicinske kulture. Osim toga je preko svojih sinova koji su djelovali u inozemstvu dao značajan prilog znanstvenoj povijesti čovječanstva.

Mirko Kratofil

Dubrovačke ljetne igre

»... Dubrovnik nije samo umjetničko djelo nego je i on sam stvaralac, kroz vjekove. Izložen utjecajima, a uvijek vlastit. Okrenut vjetrovima, a uvijek stamen i čvrst. Na njegovim kamenim kulama i zidinama ne bdije snaga oružja, nego misao i duh slobode. Ne čine ga velikim pobjede izvojevane mačem nego snaga stvaralačke misli. Dubrovnik je grad pjesnika i grad — pjesnik...«

(Jure Kaštelan)

Ima tome više od tri desetljeća otkad se u Dubrovniku rodila krasna ideja da se organizira Dubrovački festival i na taj način oživi bogata tradicija renesansnog kazališta i revitalizira spomenički ambijent Grada. To je bio odgovor na pitanje: kakvo je mjesto i uloga Dubrovnika onog trenutka i da li ga treba ostaviti da životari ponosan na svoju prošlost ili treba pronaći način da upravo u novoj Jugoslaviji ponovo zaplovi punim jedrima.

U ovom gradu, koji je u isto vrijeme i povijest i muzej i jedinstveni scenski prostor, ali prvenstveno život, počele su Dubrovačke ljetne igre. Grad u kojem se govorilo našim najstarijim književnim jezikom i gdje su postignuti prvi uspjesi na svim područjima umjetničke djelatnosti, nametnuo se svom snagom svoga unutrašnjeg sadržaja. Dubrovnik je otvorio svoja vrata onim djelima koja svojom umjetničkom snagom prevladavaju vrijeme i prostor. Dubrovnik je postao kulturno žarište i mjesto susreta najeminentnijih umjetnika i ansambla u zemlji, mjesto susreta nas i svijeta.

Dubrovačke ljetne igre su specifična i jedinstvena kulturna manifestacija naroda i narodnosti Jugoslavije internacionalnog renomea, kojoj je Dubrovnik ishodište i sjedište. Igre su općejugoslavenska kulturno-umjetnička manifestacija po svojoj otvorenosti, ugledu i dobrovoljnosti, po tome što su najeminentniji jugoslavenski umjetnici i ansambli sudjelovali na Igrama i što se na njima već dvadeset i sedam godina domaćoj i inozemnoj publici prikazuju najveća umjetnička dostignuća naroda Jugoslavije, bogato kulturno nasljeđe i suvremeno stvaralaštvo. Internacionalni karakter Igara stečen je umjetničkim ostvarenjima umjetnika i ansambala, angažiranjem najvrsnijih sastava i solista iz inozemstva, sastavom festivalskih posjetilaca, a posebno programom koji je uključio umjetnička dostignuća svih naroda i bio koheziona snaga za okupljanje stvaralaca, bez obzira na jezičnu i nacionalnu pripadnost.

Igre traju u kontinuitetu od 1950. godine i održavaju se svake godine od 10. srpnja do 25. kolovoza na arhitektonskim i prirodnim scenskim prostorima Dubrovnika. Tijekom 47 dana svake večeri održavaju se jedna, dvije, a ponekad i više izvedaba: drama, opera, balet, simfonijski i komorni koncerti, recitali ili vokalni zborovi, folklor jugoslavenskih naroda i narodnosti.

Iako je za prvi festival sagrađena ljetna pozornica, ubrzo se prirodni i arhitektonski prostori staroga grada koriste kao mjesta za izvođenje dramskih i glazbeno-scenskih djela, napose onih nastalih u Dubrovniku i sličnoj mediteranskoj atmosferi, čime je utvrđena osnovna specifičnost Igara.

U programu Dubrovačkih ljetnih igara neobičan je i sam naziv mnogobrojnih prirodnih scenskih prostora: Gundulićeva poljana, atrij Kneževa dvora, Park Gradac, Pred Katedralom, atrij Dominikanaca, Franjevački samostan, Držićeva poljana, Tvrđava Lovrijenac, Park Muzičke škole, Tvrđava Revelin, Lazareti, Ljetnikovac Gundulić, »Santa Maria«. Sve to nisu obične oznake kazališnih zgrada ili music hallova. Gledatelji neće u vrijeme ljeta naći u Dubrovniku kazalište u običnom smislu, neće vidjeti ni kulisa, ni zastora, ni pokretne pozornice s pripremljenim dekorom. U danima festivala čitav se Grad pretvara u veliku pozornicu.

U gradu gdje je svaki kamen istrošen koracima prolaznika tolikih generacija, koje su živjele, trpjele, ljubile, nadale se i umrle, baš tu umjetnički i kulturni život vatreno kuca. Dvadeset i sedam godina ne mora biti mnogo u povijesti jednog naroda ili jednog grada, ali dvadeset i sedam godina Igara znači vrlo mnogo u povijesti poslijeratnog Dubrovnika, u razvoju naše nacionalne kulture, u integraciji stvaralaštva svih naših naroda, našem prodoru u svijet. Napose je to mnogo u životu onih umjetnika i organizatora koji su rasli i sazrijevali zajedno s Igrama, a tih je zacijelo bilo mnogo. Plejade najboljih stvaralaca i najprogresivnijih ljudi našeg vremena sudjelovale su u Igrama. Jedan od najznamenitijih središta slavenske renesanse, koji se u 16. stoljeću natjecao po bogatstvu i moći s Firencom Medicija, Dubrovnik pripada onoj vrsti gradova u kojima je svaki kutić ispunjen bezbrojnim povijesnim uspomenama koje izazivaju mnoštvo neočekivanih asocijacija. Baš te asocijacije, kombinirane s karakterističnom arhitekturom, daju osobit kolorit dramskim režijama, u kojima se živa realnost prisno isprepliće s romantikom i poezijom.

Vanjski oblik grada i njegova povijesna prošlost u mnogome odlučuje o repertoaru Igara. Dubrovačke ljetne igre s pravom se mogu nazvati blagdanom poezije pod otvorenim nebom. Komedije i pastorale Gundulića, Držića, Lucića izvode se u istom ambijentu u kojemu su stvarali njihovi pisci i živjeli njihovi heroji. Kao mjesto zbivanja svoje karnevalske komedije »Novela od Stanca«, Marin Držić, glasoviti hrvatski komediograf, izabrao je trg pred Sponzom i Onofrijevom fontanom. Posve je prirodno da poslije četiri stoljeća ta ista Placa služi kao pozornica glumcima u istom komadu. Veseli nestašluci Pometa i Petrunjele u »Dundu Maroju« izvode se na istoj suncem obasjanoj poljani, gdje je nekad šetao sam autor komedije, Marin Držić. Pretvoriti čitav grad u kazalište velik je i zamašan zadatak organizatora i umjetnika. Umjetnost režije da stvaralački iskoristi sve mogućnosti prirodnog dekora kako bi se izgradio živi ambijent, čini se da je u Dubrovniku dobila pravu dimenziju — svoju esencijalnost. Povijest dubrovačkog festivala ujedno je povijest mnogobrojnih scenskih prostora čarobnoga Njarnjas-grada.

Dubrovnik se na samo sebi svojstven način, drugačije od ostalih gradova gdje se održavaju festivali, svijetu predočuje kao teatar-grad, s velikim nizom otvorenih pozornica.

U cijelome Gradu osjeća se osobit duh svečanosti, duh nazočan u jedinstvu čovjeka i prostora, prošlosti i sadašnjosti, duh cjelovita bića ovoga Grada oplemenjena povješću, prirodom i ljudima.

Do sada su se za festivalske izvedbe iskoristila 33 otvorena scenska prostora. Scenska djela, dramska i glazbena, kao i koncerti i recitali, funkcionalno su uklopljeni u odgovarajući arhitektonski i prirodni ambijent koji tako postaje njihov originalni i prirodni dekor.

Stvorile su se time predstave autentične i karakteristične za Dubrovnik, nastale na odabranoj otvorenoj sceni, koje se ne mogu prenijeti ni na koje drugo mjesto upravo zato što bi izgubile umjetničku originalnost.

Godišnje na Igrama sudjeluju dvije do tri tisuće umjetnika. Ne postoji gotovo ni jedan umjetnički ansambl od izričite vrijednosti bilo kojeg roda umjetnosti iz Jugoslavije koji nije sudjelovao na Igrama, a mnogi su od njih nastupili i po nekoliko puta. Za mnoge umjetnike i ansamble afirmacija je počela na Igrama, gdje su se po prvi put susreli sa svjetskom kulturnom publikom i gdje su se mogli uspoređivati s najrenomiranijim ansamblima i umjetnicima iz inozemstva.

U praksi je provjerena mogućnost angažiranja umjetnika na određenom programu za realizaciju stanovite ideje, što nesumnjivo znači vrijedan doprinos našoj suvremenoj kulturnoj stvarnosti. Prezentirajući domaćoj i stranoj publici umjetnička dostignuća naroda Jugoslavije, kulturno nasljeđe i suvremeno produktivno i reproduktivno stvaralaštvo na izuzetno visokoj razini, umjetnici i ansambli dali su pun prinos fundamentalnom istraživanju hrvatskog i jugoslavenskog nasljeđa, približili ga suvremenom gledatelju, provjerili pred internacionalnom publikom svoje domete, omogućili umjetničke prodore i pojedincima i kulturnim sredinama i time na najbolji način uz nesebično zalaganje na zajedničkom poslu stvarali uvjete za integraciju kultura svih jugoslavenskih naroda i narodnosti i njezin prodor u stvaralaštvo drugih naroda.

Visoku profesionalnost i internacionalni značaj Igara bilo je moguće postići prvorazrednom literaturom — pri čemu treba izdvojiti djela Marina Držića, Shakespearea i Krleže, koji su s pravom bili i ostali osnovica dramskog repertoara — i djelima glazbenih klasika koja su interpretirali najbolji domaći i inozemni ansambli i umjetnici. Prijevodi Držićevih djela na engleski i njemački jezik u izdanju

Igara ocijenjeni su kao kulturni doprinos Igara nastojanju da domaći autori u izvornom tekstu postanu svojina drugih naroda.

Gotovo od početka Igara u Dubrovniku su organizirane nacionalne i internacionalne izložbe. Tim aktivnostima Dubrovačke ljetne igre postale su interesantne ne samo kao glazbeno-scenski festival već kao kulturno središte i mjesto okupljanja domaćih i inozemnih stvaralaca, kao stalno prisutna mjera kulturnih i umjetničkih ostvarenja i kao vrlo interesantan most susreta različitih kulturnih i društveno-političkih koncepcija i struktura.

Prosječno Igre prati godišnje više od 200 kritičara i novinara iz zemalja Evrope i drugih kontinenata, koji pišući o Festivalu izražavaju svoje divljenje socijalističkoj Jugoslaviji zbog njezine brige za kulturno stvaralaštvo, za plemenitu umjetničku utakmicu, za miroljubivu suradnju među narodima i državama. Svake godine više od 50 000 turista iz inozemstva posjeti festivalske izvedbe. Putem radio i televizijskih prijenosa Igre dobivaju milijunsku publiku i postaju u najširem smislu nacionalna vrednota.

Do danas je više od 200 eminentnih državnika, predstavnika političkog i kulturnog života iz 30 zemalja prisustvova[illegible] festivalskim izvedbama i vrlo povoljno ocijenilo njihovu umjetničku razinu, propagandna, organizacijska i tehnička rješenja. Po mišljenju mnogih od njih Dubrovnik [illegible] na određeni način izuzetno mjesto, afirmirana pozornica svjetske umjetnosti, što je napose važno s obzirom na ugled Jugoslavije i njezinu ulogu u nastojanju da se ostvari miroljubiva suradnja među narodima i državama i sloboda umjetničkog stvaralaštva.

Uz kulturno značenje, Dubrovačke ljetne igre imaju i sve karakteristike vrijedne turističke atrakcije. Putem Igara znatno raste turistički promet Dubrovnika i njegove okolice.

Tomo Vlahutin

*AKO TRAŽITE RAJ NA ZEMLJI,
POTRAŽITE DUBROVNIK!*

(Bernard Shaw)

